NEOPHILOLOGISCHE BIBLIOTHEEK

INLEIDING TOT DE KELTISCHE TAAL- EN LETTERKUNDE

DOOR

DR. A. G. VAN HAMEL,
BIBLIOTHECARIS DER NEDERLANDSCHE HANDELSHOOGESCHOOL,
GEWEZEN HOOGLEERAAR TE BONN.

BIJ J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG, 1917

NEOPHILOLOGISCHE BIBLIOTHEEK

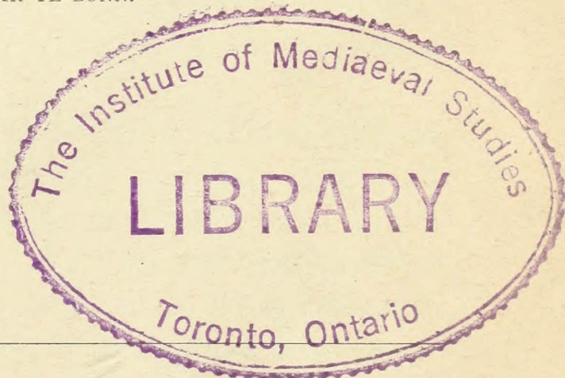
Onder Redaktie van Prof. Dr. J. J. A. A. FRANTZEN,
Prof. Dr. J. J. SALVERDA DE GRAVE, Prof. J. H. SCHOLTE,
Dr. K. SNEYDERS DE VOGEL, Prof. Dr. A. E. H. SWAEN.

Sekretaris der redaktie K. R. GALLAS.

INLEIDING TOT DE KELTISCHE TAAL- EN LETTERKUNDE

DOOR

DR. A. G. VAN HAMEL.
BIBLIOTHECARIS DER NEDERLANDSCHE HANDELSHOOGESCHOOL,
GEWEZEN HOOGLEERAAR TE BONN.

BIJ J. B. WOLTERS' U. M. — GRONINGEN, DEN HAAG, 1917.

VOORWOORD.

Deze Inleiding tot de Keltische Taal- en Letterkunde is gegroeid uit een viertal voordrachten, door mij gedurende den winter van 1915—'16 in de Amsterdamsche Universiteit gehouden. Toen de Redactie van Neophilologus mij de gelegenheid bood, om dezelfde stof in iets uitgebreider vorm in een deeltje harer „Neophilologiese Bibliotheek" nog eens te behandelen, greep ik die gelegenheid dankbaar aan. Niets toch kon mij zooveel vreugde verschaffen, als het in ruimer kring bekend maken van de Keltische taal en letteren.

Herhaaldelijk is het mij gebleken, hoe een nog steeds heerschende onbekendheid met de resultaten der Keltische philologie allerlei onjuiste opvattingen, misverstanden en vooroordeelen tot den huidigen dag bestendigt. Dat is des te meer te bejammeren, nu er in de laatste jaren een gestadig wassende belangstelling voor het geestesleven der Kelten waar te nemen is, terwijl juist die werken, waarin de verkeerde inzichten het krachtigst volgehouden worden, de meeste populariteit genieten. Ik noem slechts T. W. Rolleston's „Myths and Legends of the Celtic Race", en Matthew Arnold's „The Study of Celtic Literature". Vooral dit laatste is een werk, waaruit, dank zij de geniale intuïtie van den schrijver, weliswaar de genoegzaam onderlegde veel leeren kan, doch dat tegelijkertijd den leek slechts velerlei wanbegrippen kan bijbrengen.

Het is mijn doel geweest, een overzicht van de geheele Keltische philologie te geven, en daarbij die punten op den voorgrond te stellen, waar het Keltisch andere letterkundige vakken raakt. Ik legde het er op toe, mij te beperken tot wat door het jongste wetenschappelijk onderzoek als vaststaand bewezen is, en ook van mijn persoonlijke inzichten slechts datgene te bieden, wat ik als onomstootelijke waarheid beschouw. Heb ik mij in het algemeen van het

weergeven van bewijsvoeringen onthouden, daar waar ik uitsluitend mijn persoonlijke denkbeelden volg, zooals b.v. in kwesties betreffende de Finn- en de Arthursage, meende ik toch den gedachtengang, die ze leidde, niet te mogen verzwijgen.

Aan het slot heb ik een litteratuuropgave geplaatst. Deze maakt allerminst aanspraak op volledigheid, en zij is hier en daar zelfs wat willekeurig gekozen, vooral ten aanzien van tijdschriftartikelen. Dat kon niet anders. Waar de plaatsruimte beperkt is, kiest men liever de geschriften, waar men het wèl, dan die waar men het niet mede eens is. Doch hij, die zijn kennis verder uitstrekken wil dan de grenzen van dit boekje toestaan, zal de weg daartoe, onder de hier geboden leiding, wel weten te vinden.

Deze „Inleiding" is in de eerste plaats bestemd voor hen, die zich met de studie van het Nederlandsch of de moderne vreemde talen bezighouden. Daarom zocht ik zooveel mogelijk het verband met die vakken vast te houden. Voor aanstaande linguïsten gaf ik een hoofdstuk over de Keltische talen, voor philologen behandelde ik de problemen van Ossian en Arthur van het Keltische standpunt uit, welke problemen echter buiten verband met de Keltische litteratuur in het algemeen niet in hun vollen omvang te vatten zijn. Hoe velen hebben niet over den „Britschen Roman" geschreven, zonder eenige kennis van de keltologie te bezitten! Aan dien toestand moet liefst zoo spoedig mogelijk een einde komen.

Soms ben ik misschien wat te technisch geworden. Dan deed ik dat opzettelijk. Ik koester namelijk de hoop, dat dit boekje niet alleen velen tot een oppervlakkige kennismaking met de keltologie moge uitnoodigen, maar ook enkelen tot grondiger studie drijven. Maar dan moest ik ook toonen, hoe ruim de belooning is die hier den zwaren arbeid vergoedt. Onmogelijk is het niet, dat een enkele lezer dezelfde liefde voor het Keltisch in zich voelt ontwaken, die mij voor dat vak bezielt. Die enkele zal te zoeken zijn onder onze neerlandici, anglisten, germanisten, romanisten. Dat ik deze allen heb mogen benaderen, daarvoor mijn dank aan Redactie en Uitgevers van Neophilologus.

Juli 1917. A. G. van Hamel.

DE UITSPRAAK DER KELTISCHE NAMEN.

I. **Iersch.**

De klemtoon valt zoo ver mogelijk naar voren; de klinkers der volgende lettergrepen worden slechts zwak uitgesproken.

Van de medeklinkers is *c* altijd = Ndl. *k* (ook voor *i*, *e*) en *ch* = Ndl. *ch*. De *s* is vóór *e*, *i* = Eng. *sh*, anders = Ndl. *s*. De *th* in de oudste periode = Eng. *th*, in het M.ier. en N.ier. = Ndl. *h*.

Na klinkers spreekt men *b* en *m* verzacht tot *w* of *v*; *d* en *g* na *e*, *i* zijn verzacht tot *j*.

Van de klinkers is *u* = Ndl. *oe*. Klinkerverbindingen *a*, *o*, *u* + *i* spreekt men in lettergrepen met klemtoon als *a*, *o*, *u* uit, de *i* wijst slechts op palataliseering van den volgenden consonant. In onbeklemtoonde syllaben worden *ai*, *ui* tot *i*.

Verdere bijzonderheden kunnen niet gegeven worden.

II. **Kymrisch.**

De klemtoon valt op de voorlaatste lettergreep. De laatste syllabe wordt duidelijk gesproken, daar het dynamisch accent niet sterk is.

Van de medeklinkers is *c* = Ndl. *k*, *ch* = Ndl. *ch*, *dd* = Eng. *th* in *father*, *f* = Ndl. *v* (ook aan 't einde), *ff* = Ndl. *f*, *th* = Eng. *th* in *thorn*. Om de *ll* uit te spreken plaatst men de tong in *l*-positie en blaast de lucht langs de rechterzijde naar buiten, alsof men *s* zeggen wil. De *w* is uitsluitend klinker of halfvokaal, = Ndl. *oe*.

Van de klinkers staat *u* tusschen Ndl. *uu* en *ie* in; *w* = Ndl. *oe*; *y* in eindsyllaben = Ndl. *i* (in *wil*), en anders (alsmede in 't lidwoord *yr*) = Hgd. *ö* in *zwölf*.

Van de tweeklanken is *ae* = Ndl. *aai*; *au* = Ndl. *ai*; *aw* = Ndl. *au*; *ei* = Ndl. *ai*; *eu* = Ndl. *ai*; *oe* = Ndl. *oi*; *wy* = Ndl. *oei*.

Verdere finesses kunnen hier niet aangegeven worden.

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

Algemeene Inleiding.

1. De **Keltische talen** vormen den westelijksten tak van den grooten Indogermaanschen taalstam. Van den Indus in het Oosten tot den Atlantischen Oceaan in het Westen worden talen gesproken, die tot dien stam behooren. Men onderscheidt ze in eenige groote groepen, welke weder in kleinere afdeelingen gesplitst worden. Zulke groepen zijn o. a.: Indo-Iraansch, Balto-Slavisch, Italisch, Germaansch, en ook Keltisch. Waar van al die taalgroepen het Keltisch de meest westelijke is, zou het juister zijn van „Indokeltisch" dan van „Indogermaansch" te spreken; deze laatste benaming is echter in gebruik gekomen in een tijdperk, waarin nog geen heldere inzichten omtrent den samenhang van het Keltisch met de overige Idg. talen bestonden, en sindsdien is zij in gebruik gebleven.

Het begrip „Keltische talen" staat daarmede volkomen vast; het Gaelic in Ierland en Schotland, het Kymrisch in Wales, het Bretonsch in Neder-Bretagne zijn Keltische talen, het uitgestorven Cornisch van Cornwallis, het vroegere Gallisch in Gallië waren dat evenzeer. Moeilijker wordt evenwel een juiste vaststelling der beteekenis, wanneer wij van „de Kelten" spreken.

In *linguïstischen zin* duiden wij met „Kelten" alle volken aan, die een Keltische taal spreken: in Wales wonen Kelten, in Cornwallis niet meer; de oude Galliërs waren Kelten, de hedendaagsche Franschen zijn het niet. Volgens het linguïstisch beginsel is er een tijd geweest, dat de Britsche Eilanden zoowel als een belangrijk gedeelte van het vasteland van West- en Midden-Europa door Kelten werden bewoond, terwijl heden ten dage die Kelten tot enkele westelijke kustgebieden teruggedrongen zijn.

Historisch beschouwd is het begrip „Kelten" uitgebreider. Immers dan zal men de bewoners van alle streken, waar eenmaal door de Kelten heerschappij werd uitgeoefend — ook al drong de taal der over-

heerschers er nooit tot de overwonnen bevolking door — zoolang die heerschappij bestond, ook tot de Kelten rekenen. In de derde eeuw v. Chr. strekte zich het rijk der Kelten van kaap Finisterre tot in Klein-Azië uit. Maar dat sluit niet in, dat bijv. in het gansche Beneden-Donaugebied een Keltische taal gesproken werd. Waarschijnlijk bleven overheerschers en onderworpenen als twee verschillende lagen der bevolking naast elkaar voortleven; daarop wijst althans de korte duur van het Keltische Imperium. In het eene gebied zal de keltiseering verder doorgedrongen zijn dan in het andere, maar in bijzonderheden is dienaangaande niets met zekerheid vast te stellen. Reeds daardoor wordt deze historische beteekenis van den naam „Kelten" voor ons onbruikbaar.

Anthropologisch is het begrip „Kelten" weer veel enger. Dat het nu met de historische beteekenis niet samenvalt, blijkt al uit het voorafgaande. Maar zelfs linguïstisch beschouwd waren de grenzen der Kelten eenmaal veel ruimer dan zij het anthropologisch kunnen wezen. Immers de stam, die zich van het Indogermaansche oervolk afscheidde en bij welken zich de Keltische taal ontwikkelde, heeft in vele landen de niet-Idg. bevolking, die hij onderwierp, wel degelijk aan zich weten te assimileeren en haar zijn taal opgelegd. Niet allen, die heden in Ierland en Schotland Keltisch spreken, zijn de nakomelingen der oude Idg. Kelten. Hun voorouders zijn eerst gaandeweg in de overheerschers opgegaan, maar behoorden krachtens hun afstamming tot de prae-Idg. oerbevolking der Britsche eilanden (vgl. § 4). Hetzelfde geldt ongewijfeldt van een belangrijk deel der oude Galliërs. Anthropologisch zuivere Kelten zijn er niet, want zoowel op het Vasteland als op de Britsche Eilanden zijn verschillende lagen in de bevolking te onderscheiden, die zich op den duur vermengd hebben. Zoo vindt men in Ierland achtereenvolgens: de oerbevolking (Picten?), Kelten, Noormannen, Normandiërs en Engelschen. Bovendien hechten vele anthropologen aan het woord „Kelten" nog een bijzondere beteekenis, wat betreft schedel- en lichaamsbouw, huidkleur, pigmenteering e. d., die met de uitkomsten der taalgeschiedenis geen rekening houdt.

Het laatste geldt ook voor de *archaeologen*, die somtijds de cultuur der perioden van Hallstatt en la Tène met den naam „Keltisch" bestempelen. Ook dit gebruik kan geen toepassing vinden in een overzicht van de taal- en letterkunde der Keltische volken. De eenige opvatting, die daarvoor practisch aannemelijk is, blijft de linguïstische.

2. Over de **oorspronkelijke woonplaats** der Kelten kan verschil van meening bestaan. Het gaat dan tusschen Noord-Oost-Frankrijk en Zuid-West-Germanië. In eerstgenoemd gebied zijn uitsluitend de stedennamen uit het Keltisch te verklaren, de riviernamen niet. Anders in Zuid-West-Duitschland, waar ook vele riviernamen in oorsprong Keltisch zijn: *Rijn* (= Ier. *rian* 'water, zee'), *Tauber* (= Kymr. *dwfr* 'water'), *Laber* (= Kymr. *llafar* 'luid, weerklinkend') enz. Daaruit mag men afleiden, dat juist hier de bakermat der Kelten gestaan heeft: toen zij zich in Frankrijk uitbreidden, hebben zij daar niet de namen der rivieren, zooals de oerbevolking die kende, veranderd, doch wèl aan nieuwe, door henzelf gestichte steden Keltische namen gegeven. Ook is de uitbreiding der Kelten in drie windrichtingen beter te begrijpen, wanneer wij haar van het gebied van Rijn en Main laten uitgaan. Dat neemt echter niet weg, dat de eerste vestiging in het tegenwoordige Frankrijk zeer vroeg moet hebben plaats gevonden.

Vóór de reeks gebeurtenissen, die men de **Keltische volksverhuizing** pleegt te noemen, kan men zich de Kelten dus denken in een gebied, begrensd door de Elbe, de Noord-Zee, de Loire en de Alpen. Dat was in de 6e eeuw v. Chr. Want de zwerftochten der Kelten hadden plaats in de 5e—2e eeuw. De oorzaak van deze geweldige beroering van Europa, vele eeuwen vóór de Germaansche Volksverhuizing ontgaat ons. Haar verloop kunnen wij echter aan de hand der klassieke schrijvers met eenige nauwkeurigheid volgen. Daarentegen geeft de ligging der vindplaatsen van voorwerpen, die volgens de archaeologen tot de „Keltische" cultuur behooren — de La Tènecultuur komt in Frankrijk, Groot-Brittannië, Noord-Italië, Bosnië, Bohemen, Duitschland en zelfs in Zuid-Scandinavië voor — geen houvast, daar zij op zijn hoogst iets zou kunnen bewijzen voor de handelsbetrekkingen der Kelten.

De Volksverhuizing dan bracht vooreerst mede, dat een deel van het Keltische gebied in Zuid-West-Duitschland opgegeven werd. Later vinden we daar Germanen; het is dus niet onmogelijk, dat dezen een drang op hun buren uitoefenden. Tegelijkertijd werd het Iberisch Schiereiland bezet (5e eeuw v. Chr.), en kort daarop had de tocht naar Noord-Italië plaats, die tot de verovering van dat gebied leidde, en volgens Livius in 390 v. Chr. bij Rome tot staan werd gebracht. In denzelfden tijd, d. i. de 4e eeuw, drongen de Kelten in de landen aan den Beneden-Donau door. Wij vinden hen dan in Illyrië, Pannonië en Thracië, waar zij in 336 v. Chr. een verbond met Alexander den

Groote sloten. Weldra staken zij ook naar Klein-Azië over, zooals de stichting van het rijk der Galaten in 235 v. Chr. getuigt, tevens het eindpunt der Keltische zegetochten. Over de belangrijkste verhuizing der Kelten zijn wij intusschen het minst volledig ingelicht, n.l. over den overtocht naar de Britsche Eilanden. Daar wonen twee onderling sterk gescheiden Keltische bevolkingsgroepen, de Góidelen en de Britten. Van de laatsten heeft men het aannemelijk gemaakt, dat zij in de 4e en 3e eeuw op de eilanden aankwamen [1]). Dat de Góidelen er toen reeds woonden, lijkt wel waarschijnlijk; hun verhuizing van den Loiremond naar Ierland en Engeland zou dus vroeger moeten vallen. Hier begeeft ons echter alle historische grondslag.

Omtrent het midden der 3e eeuw v. Chr. staat de Keltische macht op haar hoogtepunt. Bijna gelijktijdig begint het verval. De gestadige druk van Rome eenerzijds, van de Germanen anderzijds bleek voor den onnatuurlijk voorspoedigen groei van het Keltenrijk te sterk, en reeds bij het begin onzer jaartelling woonden op het Vasteland geen onafhankelijke Kelten meer. Vijf eeuwen later was daar ook de Keltische taal geheel uitgestorven, zoodat voortaan de geschiedenis der Kelten zich uitsluitend op de Britsche Eilanden afspeelt.

Het eenig overblijfsel der Keltische wereldmacht zijn de **geografische eigennamen,** die vaak in ver uiteenliggende deelen van het Imperium dezelfde waren. In de Keltische stedennamen keeren overal vaste elementen telkens terug: *-dunum* 'stad', *-magus* 'vlakte', *-briga* 'hoogte', *-ritum* 'voorde' enz. Enkele voorbeelden zijn voldoende. *Segodunum* heetten 2 plaatsen in Frankrijk (Rodez en Suin), 1 in Beieren (Burgsinn), 1 in Northumberland (Walls-end); *Lugudunum* 4 in Frankrijk (Saint-Bertrand de Comminges, Lyon, Laon en Loudun), 1 in Nederland (Loosduinen), 1 in Silezië (Liegnitz); *Noviomagus* ('Nieuwe Vlakte'): 8 in Frankrijk (alle geheeten Noyon, Nijon of Nyon), 1 in Kent (Hollywood Hill), 1 in Nederland (Nijmegen), 2 in Duitschland (Neumagen en Spiers); *Eburodunum* ('Everburcht') 1 in Frankrijk (Embrun), 1 in Zwitserland (Yverdun), 1 in Moravië (Brünn). Deze reeks ware stellig te vertwintigvuldigen.

3. De **bevolking der Britsche Eilanden** kwam, gelijk uit het voorafgaande bleek, van het Vasteland. Ierland werd het eerst door

---

[1]) Pytheas, bij Strabo, *Geogr.* I, 4, 3, noemt Kent reeds met den Kelt. naam *Cantion* (320—310 v. Chr.) Tijdens Caesar herinnerde men zich nog zekeren Divitiacus, koning der Suessiones (Soissons), die tevens over Brittannië geheerscht had.

Kelten bevolkt in een periode, die aan onze wetenschap ontsnapt. Deze veroveraars van Ierland, de Góidelen, kwamen niet over Engeland, doch langs den direkten zeeweg van de Fransche kust, omtrent den mond der Loire, naar de zuidelijke en westelijke havens van het Groene Eiland. Vandaar de levendige handelsbetrekkingen, die ook in historischen tijd Ierland met Gallië onderhield [1]). Deze Góidelen hebben ook wel getracht kolonies in Wales te vestigen, doch duurzaam is hun dat niet gelukt; meer succes hadden zij in Schotland. Een geheel andere stam, of liever verbond van stammen, stak in de 4e en 3e eeuw v. Chr. van Gallië naar Engeland over; hun taal week vrij sterk van die der Góidelen af. Dit waren de z. g. Britten, die den strijd met de oorspronkelijke bevolking van Engeland aanbonden, en haar binnen een gebied ten Noorden van de Firth of Forth en de Clyde terugdrongen. Dat het Gallische stammen waren, die zoo het grootste deel van Groot-Brittannië in bezit namen, blijkt uit hun namen, die zij in hun nieuw gebied ongewijzigd behielden. De Oudheid kent *Parisii* in Frankrijk en in Lincolnshire, *Atrebates* in België en aan den bovenloop van de Theems. Van den strijd dier indringers met de oerbevolking weten wij niets af. Alleen zal het verdwijnen dezer laatste niet uitsluitend een gevolg van verjaging of uitroeiïng maar ook van vermenging zijn. Immers Caesar kent in 't binnenland van Brittannië nog de oorspronkelijke bewoners, en zelfs Tacitus vertelt nog, dat de Silures aan de Severn in Wales, met hun hoofdstad Venta Silurum (thans Caerwent) zich van de overige bewoners onderscheidden door hun "colorati vultus, torti plerumque crines." Ook in Caledonië kent Tacitus zulk een oerbevolking. De Britten zijn ook naar Ierland overgestoken, en hebben zich daar zelfs op enkele punten te midden der Góidelen gehandhaafd. Dat bewijzen drie volksnamen in Ierland, die eigenlijk in Engeland of op het Vasteland thuis hooren: *Menapii* of *Manapii* in België en Leinster, *Brigantes* in Midden-Engeland en in Munster, *Dumnonii* in Devonshire en Leinster [2]). Op den duur echter moesten deze Iersche Britten in de Góidelen opgaan.

---

[1]) In Engeland is dan ook geen spoor van Góidelische stammen te vinden. De verbinding ter zee tusschen Ierland en het Vasteland is overoud. Daarentegen is een doortocht door het met wouden overdekte Brittannië in de Oudheid ondenkbaar.

[2]) De jongste poging van J. Pokorny (*CZ* XI, 169 vgg.) om ook Germaansche stammen in Ierland aan te wijzen heeft mij niet overtuigd. Zijn gelijkstelling van *Cauci* (*Chauci*) met *Ui Cúaich* is al te gewaagd.

4. **Góidelen en Britten** zijn de twee hoofdgroepen der Keltische volken. De vorm *Gaelen* komt dikwijls in plaats van *Góidelen* voor, en is niets anders dan een jongere vorm van hetzelfde woord (Ier. *Gaedhal*); deze naam hangt dus op geen enkele wijze samen met dien der Galliërs. De taal dier Góidelen of Gaelen heet *Gaelic* (Ier. *Gaedhealg*, spr. 'gee-ling'). Het oorspronkelijk gebied der Góidelen is Ierland, dat der Britten Groot-Brittannië ten Z. van de Firth of Forth en de Clyde. Beide zijn in den loop der geschiedenis zoowel ingekrompen als uitgebreid (zie §§ 7, 8). Die uitbreidingen hadden vooral plaats ten koste der z.g. **Picten.** Het is de groote vraag, of dezen ook een Keltisch volk, dan wel de vertegenwoordigers der prae-Idg. oerbevolking van de Eilanden waren. Zij komen niet alleen in Noord-Brittannië voor, werwaarts zij onder den druk der Britten terugweken, doch evenzeer in Noord- en West-Ierland, waar zij zich tegen de Góidelen niet konden staande houden. Wie hun naam met dien der *Pictavii* in Gallië (vgl. *Poitou*) in verband brengt, gelooft aan hun Keltische herkomst. Die opvatting is echter niet vol te houden, want *Picti* is slechts de naam, waarmede de Romeinen dit volk aanduidden, en het is het Latijnsche woord voor 'de Geverfden', 'de Getatoueërden'. In het Iersch heeten zij *Cruthni* (afgeleid van *cruth* 'kleur') en in het Kymr. met den klankwettig daaraan beantwoordenden naam *Priten* (M.kymr. *Prydein*); ook dit beteekent dus 'de Getatoueërden' en de Latijnsche naam is er de vertaling van. De door Tacitus gememoreerde "colorati vultus" der Silures worden in dit verband ook verklaarbaar. Tatoueëren nu is geen Idg. gebruik, zoodat Keltische oorsprong voor het Pictenvolk niet waarschijnlijk is. Het is echter aan den anderen kant niet te ontkennen, dat de zeer zeldzame overblijfselen van hun taal — op inscripties en in eigennamen — wel op Keltische klankvorming wijzen. Dat bewijst echter niets, daar die resten stammen uit een tijdperk, eeuwen lang na de vestiging der Kelten op de Eilanden, en een vergevorderde keltiseering der Picten voor dien tijd alleszins aannemelijk schijnt. Beda vermeldt de stamsage der Picten, volgens welke zij uit Scythië kwamen, in Ierland woonplaatsen zochten, die hun echter geweigerd werden, en zich vervolgens in Schotland vestigden, waar ze van de 'Scoti' (= Ieren, Góidelen) vrouwen kregen, op voorwaarde, dat de erfopvolging in geval van twijfel door de vrouwelijke lijn zou plaats hebben. Dit verhaaltje is niet onaardig verzonnen ter verklaring van een eigenaardig Pictisch gebruik. De Pictische koningen werden namelijk niet opge-

volgd door een eigen zoon, doch meestal door den zoon eener zuster. In verband met de voorstelling der klassieke schrijvers, als zouden de Picten in volslagen promiscuïteit der sexen geleefd hebben, leidt Zimmer dit gebruik uit matriarchaat en polyandrie af, iets dat stellig niet Indogermaansch is [1]). Een verhaal van Dio Cassius bevestigt deze meening: toen Keizerin Julia tegenover een Pictische vrouw zich schamper uitliet over de moraliteit van haar volk, antwoordde deze, dat het voor een vrouw beter was zich openlijk te geven aan de beste strijders van haar volk, dan heimelijk aan de verachtelijkste mannen. De Picten zijn derhalve te beschouwen als de prae-Idg. oerbevolking der Britsche Eilanden, die bij haar intrede in de geschiedenis al vrij sterke Keltische cultuurinvloeden had ondergaan.

5. De **onderscheiding van Góidelen en Britten** berust op linguïstischen grondslag. Hunne talen, waarvan in historischen tijd het Iersch en het Kymrisch of Welsch de voornaamste vertegenwoordigers zijn, loopen vrij sterk uiteen, ofschoon zij op één zelfde grondtaal teruggaan. Die grondtaal — een zuivere abstractie —, wier vormen men kan trachten te reconstrueeren, noemt men "Oerkeltisch" [2]). Een harer sprekendste trekken tegenover het verdere Idg. is het verlies van de Idg. tenuis *p*. Van dat Oerkeltisch zijn zoowel het Góidelisch als het Britsch afgeweken. Men heeft getracht dat sterke verschil tusschen twee hoofddialecten hieruit te verklaren, dat de Góidelen verscheidene eeuwen vóór de Britten naar hun eilandenrijk overgestoken zouden zijn; de ontwikkeling der dialectische verschillen zou dan vallen in een tijdperk na de verhuizing der Góidelen naar Ierland. Intusschen is dat niet juist, en uit die verschillen laat zich geen enkel argument voor de chronologie der Keltische Volksverhuizing afleiden. Want reeds het continentale Keltisch, het Gallisch, kende die verschillen. Van de weinige overblijfselen der Gallische taal (zie Hst. II) stemt de klankleer overeen met die der Britsche talengroep. Doch er zijn aanwijzingen, dat andere, ons niet overgeleverde, Gallische dialecten aan de zijde van het Góidelisch stonden. Het belangrijkste dier

---

[1]) Deze door Zimmer (*Zeitschr. d. Savigny-Stiftung* XV, 209) gegeven verklaring van het Pictische erfrecht wordt niet gedeeld door Wh. Stokes (*Eriu* IV, 18), Ridgeway (*Proc. Brit. Ac.* III, 16—30), J. Loth (*Contributions à l'étude de la Table Ronde*, 62, *noot*).

[2]) Dit Oerkeltisch heeft stellig nooit bestaan. Reeds het noodzakelijk verband tusschen bepaalde verschijnselen in Keltische en Italische dialecten, terwijl andere tongvallen dierzelfde groepen die verschijnselen niet deelen, maakt dat onmogelijk.

verschillen is de ontwikkeling der Idg. labiovelare tenuis (*kᵘ*), die in de Britsche talen als *p* verschijnt, in de Góidelische als *k* (geschreven *c*): 'zoon' is Kymr. *map* doch Ier. *mac*, Oerk. **maquos* (vgl. Got. *magus*). Het Gallisch gaat hier samen met het Britsch (Gall. *epo-* 'paard' = Kymr. *ep-*, Ier. *ech*, vgl. Lat. *equus*, Got. *aihva-*). Maar men vindt Gallische vormen als *Sequana* (de Seine), *Nemeto-cenna* (in België, = 'Tempel-hoogte') naast *Cuno-pennus* (in Gallië, = 'Honden-hoogte', vgl. Kymr. *penn*, Ier. *cenn* 'hoofd') en in den kalender van Coligny komen *Equos* en *in-quimon* voor. Aan de verschillen tusschen Góidelen en Britten liggen dan ook waarschijnlijk overeenkomstige afwijkingen der Gallische stammen onderling ten grondslag, en de latere bewoners van Ierland en die van Brittannië zullen ieder uit een ander deel van Gallië afkomstig geweest zijn.

6. De **geschiedenis van het Gallisch**, d. w. z. het Vastelands-Keltisch, is slechts in zeer groote trekken bekend. Er werd reeds op gewezen, dat hier vrij belangrijke dialectische verschillen moeten hebben bestaan. Tot de ontwikkeling daarvan zal de geweldige machtsuitbreiding der Kelten in de 5e—2e eeuw v. Chr. niet weinig hebben bijgedragen. Ongeloofwaardig klinkt dan ook het bericht van Hieronymus (341—420), dat de Galaten in Klein-Azië behalve het Grieksch een taal gebruikten, die bijna gelijk was aan die der Treveri (bij Trier); de stichting van het Galatenrijk was al bijna zes eeuwen geleden! Alleen in het eigenlijke Gallië kunnen wij, dank zij enkelen aanwijzigen der klassieke schrijvers, de uitwendige geschiedenis van het Vastelands-Keltisch eenigszins volgen. In 228 staat Ulpianus nog het gebruik van de Gallische taal in staatsstukken toe. Lampridius (3e eeuw n. Chr.) vertelt, dat een „dryas" aan Alexander Severus zijn lot in het Gallisch voorspelde. In het begin der 5e eeuw laat Sulpicius Severus in een zijner dialogen nog een Galliër optreden, die zich over zijn slecht Latijn verontschuldigt, en wien men dan tegemoet voert: „antwoord ons *celtice*, of zoo ge wilt, *gallice*." Meer dan één Latijnsche schrijver citeert Gallische woorden, zonder dat daaruit af te leiden valt, dat het Gallisch destijds nog een algemeen gebruikte taal was. De laatste, bij wien zulke woorden nog geciteerd worden, is Gregorius van Tours (539—593). Men mag dus de algeheele uitsterving van het Vastelands-Keltisch gerust in de 6e eeuw n. Chr. stellen. Onjuist is de meening, dat in het schiereiland Bretagne het Keltisch niet geheel verdwenen zou zijn. De Keltische taal, die daar heden gesproken wordt, het Bretonsch, is geen rest van het

oude Gallisch, doch een tak van het Eiland-Keltisch. Vluchtelingen uit Wales tijdens de invallen der Angelen, Saksen en Jutten in Engeland, hebben in de 6e eeuw hun taal in Bretagne opnieuw ingevoerd, waar zij bij de Britsche kolonies in gebruik gebleven is.

7. Van de **Britsche dialecten op de Eilanden** is ons het verloop beter bekend. Bij het begin onzer jaartelling werden zij gesproken in het tegenwoordige Engeland, Wales en Zuid-Schotland tot de Firth of Forth en de Clyde, ja misschien deden zij nog noordelijker hun invloed op de taal der Picten gelden. In de 1e eeuw n. Chr. werden de Britten door de Romeinen onderworpen, en dat beteekende tegelijkertijd het begin eener gedeeltelijke romaniseering. In die gedeelten des lands, waar de aanraking met Rome het innigst was, d. w. z. in de groote steden van het Zuiden en Westen alsmede in de havens aan de Severn (Caerloyw, d. i. Gloucester, en Caerleon ar Wysg) en aan de Dee (Caerleon, d. i. Chester), ontstonden ware brandpunten van Romeinsche cultuur. Munten, inscripties, andere gevonden voorwerpen bewijzen dat overvloedig. Maar vooral blijkt dat uit de taal. Immers, als in de 5e eeuw het Romeinsche keizerrijk niet meer bij machte is zijn verst vooruitgeschoven posten te handhaven, en zijn legioenen uit Brittannië begint terug te trekken, dan mag weliswaar onder den druk der binnenrukkende Germaansche veroveraars de romaniseering tot stilstand komen, toch behoudt de Britsche taal de vele Romaansche sporen, die haar reeds kenmerken. Het aantal uit het Latijn overgenomen woorden is in het Kymrisch zóó groot en heeft betrekking op zóó velerlei gebied van het leven, dat er geen twijfel hoeft te bestaan, of zonder tusschenkomst der Germanen ware het Kymrisch, evenzeer als het Fransch, instede van een Keltische een Romaansche taal geworden [1]). Woorden als Kymr. *cyrchu* (< *circare*) 'zoeken', *twrf* (< *turba*) 'schare', *llaeth* (< *lactis*) 'melk', *pysg* (<*piscis*) 'visch' enz. bewijzen dat duidelijk.

In de eerste helft der 6e eeuw beginnen de **Germaansche invallen.** Westgermaansche stammen, door de Britten zelve ter bescherming tegen de Picten en hun Iersche bondgenooten (Scoten) te hulp geroepen, maakten zich allengs van het land meester. Deze aanraking

---

[1]) Het groote verschil is, dat het Kymr. slechts door het Latijn *beïnvloed* is, en er niet, gelijk het Gallisch, door *vervangen* werd. Intusschen voelt hij, die voor het eerst Kymrisch spreken hoort, op eens, hoe uit het Latijn in Keltische monden de Fransche taal ontstaan kon. Zoo is het behoud van de *s* in *les autres*, tegenover *les nôtres*, een met de Kymr. sandhi (zie § 17 3°.) verwant verschijnsel.

met cultureel lager staande overweldigers had op de taal weinig invloed. Men kan enkele Ags. bastaardwoorden in het Britsch aanwijzen, zooals *hermyn* 'plunderaars, Wikingen' (Ags. *heremen*). Hetzelfde geldt ten opzichte der latere plundertochten van Noormannen; een woord als Kymr. *iarll* is natuurlijk uit On. *jarll* ontleend, maar veel meer is er ook niet. Trouwens in Wales heeft slechts één Noorsche nederzetting bestaan, n.l. Swansea < On. *Sveinsey* ('het eiland van Sveinn'). Het bergachtige Wales trok de Noormannen klaarblijkelijk minder aan dan het rijke Ierland.

Belangrijker waren de politieke gevolgen der verovering van Brittannië door de Angelsaksen. Toen de Germaansche stammen zich in de eerste helft der 6e eeuw van Oost-Brittannië hadden meester gemaakt, begonnen zij verder westwaarts te trekken. In 577 bereikten de Saksen in het Zuiden den mond van de Severn, en in 613 viel het noordelijker gelegen Chester (Caerleon, Castra Legionum) in handen van de Angelen. Daardoor was West-Brittannië in drie deelen gesplitst: een Noordelijken Brittenstaat (ten Z. van de Clyde), Wales en Cornwallis.

Van deze drie ging de Noordelijke Brittenstaat, die der uit de Saksenkroniek bekende *Straethcled-Wealas* na 937 reeds te gronde, toen de macht der Noormannen van Dublin gebroken was, met wie zij veelal tegen de Picten en Scoten verbonden waren. In 946 deelden Malcolm van Schotland en Eadmund van Engeland samen hun gebied. Toen begon daar allengs ook de Britsche taal uit te sterven, ofschoon er zelfs in de latere Middeleeuwen nog hier en daar Keltisch gesproken werd.

In *Wales*, een bergachtig en ruw land, handhaafde het Britsch zich krachtig, ook na de verovering door Engeland in 1284. Thans bloeit daar het Keltisch meer dan ergens anders.

In *Cornwallis* hield het Keltisch zich ook vrij lang staande, doch in de 18e eeuw bezweek het. Men verhaalt, dat op 26 December 1777 de laatste oude vrouw gestorven is, die er nog Keltisch sprak.

Een **nieuw Britsch taalgebied** was *Bretagne*, waar de taal door Kymrische kolonisten, die voor de Angelsaksen vluchtten, in de 5e en 6e eeuw ingevoerd werd en na dien tijd zich uitbreidde. Tusschen 450 en 475 verschenen talrijke vluchtelingen uit Zuid-Brittannië aan den mond der Loire, in 468 dienden 12.000 Britten onder Rotimus en Anthemius tegen de West-Goten; dat bewijst wel, dat de Britsche nederzettingen zich ver buiten het Armorische Schiereiland uitstrekten.

Doch alleen daar hebben zij tot op heden hun taal en nationaliteit gehandhaafd. Hun herkomst blijkt nog uit de geographische eigennamen: *Cornouaille* (Bret. *Kerneo)* bewaart den naam der *Cornovii* (in Cornwallis), de Bretonsche stam der *Dumnonii* heet naar de stamverwante *Dumnonii* in Devonshire.

8. Het **Góidelisch** heerschte sedert overoude tijden in Ierland. In den loop der eeuwen stond het minder aan vreemde invloeden bloot dan het Britsch. Vooreerst zijn de Romeinsche legioenen nooit in Ierland doorgedrongen, zoodat hier van aanrakingen met de Romeinsche cultuur, laat staan van romaniseering, geen sprake kan zijn. De bevolking van Ierland vormde één koninkrijk onder den Opperkoning (*ardrí*), die te Tara (Ier. *Temuir*, Co. Meath) zetelde. Zijn macht was niet groot. De vijf provincies Munster (*Mumu*), Leinster (*Lagin*), Ulster (*Ulaid*), Connaught (*Connacht*), Meath (*Mide*) waren vrij zelfstandig en hadden ieder haar eigen koning [1]). Daaronder stonden weer kleinere koningen, stamhoofden, enz., die allen hun eigen macht trachtten te handhaven. Het gevolg daarvan waren eindelooze oorlogen. Door die geringe eenheid werd Ierland een gemakkelijke prooi voor vele veroveraars: Noormannen (± 850—1014), Normandiërs (12e en 13e eeuw) en Engelschen. Vóór de negentiende eeuw echter hebben die veroveringen op de taal weinig invloed gehad. Het Iersch heeft zeer weinig Germaansche woorden opgenomen [2]), en tot aan de politieke vereeniging met Engeland en Schotland (1801) heeft het Iersche element een merkwaardig vermogen betoond, om vreemde elementen in zich op te nemen. Eerst in de 19e eeuw is de achteruitgang begonnen.

Ook het Góidelisch heeft zich door **kolonisatie** buiten Ierland uitgebreid. Toen de Iersche Kelten eenmaal de in het Noorden van hun eiland wonende Picten onderworpen hadden, keerden zij zich tegen de stamverwanten hunner vroegere vijanden in Schotland. Vandaar dat in de 5e eeuw de koloniseering van Schotland (Argyll) begon, die in de 6e en 7e eeuw gevolgd werd door de kerstening der Schotsche Picten van uit het eilandje Iona (*Eo*), waar de Iersche

---

[1]) Van de provincies of „vijfde deelen" (*cóicid*) van Ierland was *Mide* („het Midden") het bijzonder gebied van den Opperkoning. Vandaar dat het na het einde van het opperkoningschap in den Wikingtijd, niet meer als afzonderlijk gewest bestaat.

[2]) Wel zijn er veel Kymr. woorden in het Ier. doorgedrongen, vooral op geestelijk gebied. De oorsprong dier woorden in het Kymr. ligt dikwijls weer in het Latijn.

monnik Columba zich gevestigd had. Het nieuwe Góidelische taalgebied kreeg den naam van *Scotia Minor*, want *Scotia* is een der oude namen van Ierland en *Scoti* zijn de Ieren. Intusschen bleef op den duur deze naam alleen voor de kolonie en niet voor het moederland bewaard. De taal der Schotsche Hooglanden staat dus in dezelfde verhouding tot het Iersch, als het Bretonsch tot het Kymrisch: in oorsprong is het dezelfde taal, door kolonisten meegebracht, die zich vervolgens eeuwen lang zelfstandig en onder heel andere omstandigheden ontwikkeld heeft. Toch is de toestand nog altijd zóó, dat een Ier uit Donegal en een Schotsche Hooglander elkaar zonder moeite verstaan kunnen.

Op het eiland Man, eveneens van uit Ierland gekoloniseerd, ontwikkelde het Iersche Gaelic ook eenige eigenaardigheden, die het *Manx* tot een afzonderlijke taal maken. Het is bijna uitgestorven.

Wanneer men het Keltische taalgebied in de 8e eeuw n. Chr. overziet, dan blijkt het de volgende gebieden te omvatten: 1°. Ierland, Noord-Schotland en Man; 2°. Strathclyde, Wales, Devon en Cornwall; 3°. Armorica of Bretagne.

9. De **beteekenis der Kelten voor de beschavingsgeschiedenis van Europa** is veel grooter dan men gewoonlijk meent. Wel is waar hebben zij niet doorloopend in het cultureel wereldgebeuren ingegrepen, maar in bepaalde perioden is hun invloed zóó onmiskenbaar, dat reeds daardoor de beoefening der Keltologie als onderdeel van de cultuurgeschiedenis gewettigd wordt. Wij onderscheiden de volgende hoofdperioden.

1°. *In de Oudheid* zijn de Kelten van het Vasteland de middelaars geweest tusschen de klassieke cultuur en de Germanen. Door de Galliërs kwamen de Germanen het eerst met Rome en zijn beschaving in aanraking. Zij waren veelal de kooplieden, die de Romeinsche waren bij de Germaansche stammen brachten, en zoo zijn zij de onvrijwillige oorzaak geworden, dat op den duur de hang naar Rome en het Zuiden bij de Germanen zóó sterk werd, dat de Kelten zelve er het slachtoffer van werden.

2°. De Ieren hebben *na den ondergang van het Romeinsche Rijk*, toen het Vasteland van West- en Zuid-Europa eeuwenlang aan strijd en verwoesting ten prooi was, de klassieke en christelijke cultuur gered, om haar later (7e—10e eeuw) aan de menschheid terug te geven. Zonder de werkzaamheid dier Iersche monniken zou de klassieke beschaving verloren geweest zijn. Reeds in de 4e eeuw was

het Christendom in Ierland doorgedrongen, en tegelijkertijd kwam de klassieke wijsheid binnen. Een geweldigen opbloei namen de christelijk-klassieke studiën in Ierland, toen in het midden der 5e eeuw de Gallische geleerden en rhetoren, uit vrees voor den Hunneninval, de wijk namen naar het eiland in het verre westen. Deze lieden stichtten er kloosters en rhetorenscholen. Het klooster *Bordgal* in West-Meath draagt niet toevalligerwijze denzelfden naam als *Burdigala* (Bordeaux), de voornaamste universiteit in het oude Gallië. De Gallische geleerden brachten nog de zuiverste tradities der antieke studiën mede: Latijnsche grammatica, rhetorica en poëzie, benevens een niet onbelangrijke kennis van het Grieksch. Zoo was het geslacht, dat onder hun leiding opgroeide, als aangewezen om de geestelijke schatten der menschheid te redden, terwijl op het Vasteland, ten gevolge van volksverhuizingen, invallen, plundertochten en oorlogen, alles wat heilig was onder den voet geloopen werd. Het kloosterleven werd den Ieren lief, en de vroegste Iersche kerk werd een kloosterkerk.

In de 6e eeuw ontstonden de groote Iersche kloosters, waar, zooals Beda vertelt, de jonge Angelsaksen hun opleiding zochten [1]). Bangor en Armagh in Ulster, Clonmacnoise op de grens van Leinster en Connaught, Lismore in het Zuiden zijn de beroemdste uit een eerbiedwaardige reeks. Daar werd met aandoenlijken ijver een vroom leven gezocht, daar werden tevens Vergilius, Horatius, Ovidius en Grieksche werken gelezen, terwijl elders slechts vuur en zwaard regeerden.

In de 5e, maar vooral in de 6e eeuw begint, gelijk wij reeds zagen, de kolonisatie der omliggende gebieden: Man, Iona, Schotland; zij ging steeds met kerstening samen. Dit was slechts een symptoom van een veel verder strekkenden drang tot geestelijke expansie. Weldra zagen ook de Hebriden, Orkneys en Shetlandseilanden tot zelfs IJsland toe de Iersche monniken verschijnen. In 590 voer Columbanus met twaalf gezellen in een bootje van Bangor in Ulster naar den mond der Loire, stichtte vervolgens het klooster te Luxeuil (Haute-Saône), vanwaar hij echter verdreven werd, omdat hij te zeer voor volksverlichting arbeidde. Hij vluchtte nu naar het land der Alemannen, woonde drie jaren lang te Bregenz en stichtte in 613 het beroemde klooster Bobbio in Lombardije. Van Bregenz uit werd zijn vriend

---

[1]) Hist. Eccl. III 27: *Erant ibidem* [sc. in Hibernia] *eo tempore multi nobilium simul et mediocrium de gente Anglorum, qui tempore Finani et Colmani episcoporum, relicta insula patria, uel diuinae lectionis uel continentioris uitae gratia illo secesserant.* Die lieden kregen voor niet voedsel, boeken en onderwijs.

Gallus de stichter van de abdij St. Gallen. Deze twee zijn wel de beroemdste Iersche kloosters op het Vasteland, middelpunten van waar de christelijk-klassieke cultuur zich over het allengs tot rust komend Europa kon verbreiden. Maar de reeks is veel grooter. In het begin van de 8e eeuw bestond er een zeer groot aantal Iersche kloosters met hun dochterkloosters in West- en Midden-Europa, die nog langen tijd den band met het moederland vasthielden.

In de 8e eeuw komen de Ieren ook als geleerden op het Vasteland. De plundertochten der Noordsche Wikingen waren aanleiding, dat de geleerdheid zich in Ierland niet meer veilig gevoelde, en dat de studenten het land niet langer opzochten. Pepijn en Karel de Groote namen de Iersche geleerden volgaarne op. Deze gaven onderwijs in het schrift, dialectica, rhetorica, astronomia, arithmetica enz. Een beroemd Iersch geleerde was o.a. Moengal, aangewezen als ambt van Bangor, doch sedert 850 te St. Gallen werkzaam, waar hij leerlingen als Notker, Ratpert en Tuotilo kweekte; zelf stierf hij in 871. De Iersche wijsgeer Johannes Eriugena of Johannes Scotus was sedert 840 het hoofd der hofschool van Karel den Kale; in zijn werk 'De Divisione Naturae' waagde hij het de philosophie als gelijke naast de theologie te stellen. Over den invloed van het Iersche schrift op het Angelsaksische en ook verder in Europa willen wij hier niet uitweiden.

De Ieren brachten veel boeken naar het Vasteland mede. In de 10e eeuw bezat het klooster Bobbio 40 deelen, als geschenk van den Ier Dungal. De abdij St. Gallen bezat in 850 wel 30 deelen in Iersch schrift. Deze bibliotheken, door Iersche monniken en geleerden gevormd, hebben niet minder tot de bevruchting van Europa met christelijk-klassieke cultuur bijgedragen, dan hun prediking en hun onderwijs. De beteekenis, die de Iersche Kelten op deze wijze voor de Europeesche beschaving gehad hebben, kan men moeilijk te hoog aanslaan. Zij vormen den verbindenden schakel tusschen de Oudheid en de Middeleeuwen.

3°. De druk, weldra vreemde overheersching, waaronder in de latere Middeleeuwen en in de Nieuwe Geschiedenis Britsche zoowel als Iersche Kelten te lijden hadden, maakten het onmogelijk, dat zij later nog eens de kracht zouden vinden om een daadwerkelijk aandeel aan den gang der wereldgeschiedenis te nemen. Hun eenig gebied van invloed kon voortaan nog slechts *de kunst* zijn. En hier is het nog tweemaal geschied, dat de gansche wereld naar de stem der Kelten luisterde; in de 12e en 13e eeuw naar de Arthursage, en in

de 18e eeuw naar de vroege romantiek der Ossianische Gezangen. Op deze twee punten komen wij echter uitvoeriger in Hst. VII en VIII terug. Dat ook hiermede het met den levenwekkenden geest van den Keltischen stam nog allerminst gedaan is, dat bewijst de jonge Anglo-Iersche litteratuur met Yeats en Synge aan het hoofd, dat bewijzen op godsdienstig gebied de 'revivals' in Wales, en nog zooveel meer, dat hier niet opgesomd kan worden.

10. De **wetenschappelijke studie der Keltische talen** dagteekent van het verschijnen van Kaspar Zeuss' *Grammatica Celtica* in 1853, waarvan Hermann Ebel in 1871 den tweeden druk bezorgde. Reeds vóór dien tijd was de aandacht der wereld op de letterkunde der Keltische volken gevestigd, vooral in de vroegste romantische periode, d. w. z. in de tweede helft der 18e eeuw, toen Thomas Gray zijne Oden uitgaf, die onder invloed van de oude Kymrische lyriek stonden, en vooral toen Macpherson's Ossianische Gezangen verschenen, die de oogen der geestdriftige menschheid op de z.g. poëzie der Bergschotten richtten. Bij de Keltische volken zelf bestond een wetenschappelijke belangstelling in het eigen verleden al veel langer. Ierland heeft van de vroegste tijden af geleerden gehad, die zich met de litteratuur des lands bezig hielden, en in de 17e eeuw bracht het mannen van beteekenis voort, zooals Geoffrey Keating en de gebroeders O'Clery [1]). In Wales verscheen in 1707 het hoogst belangrijke werk, de Archaeologia Britannica van Edward Lhuyd. Toch blijft Zeuss de grondlegger der Keltologie.

Reeds had Franz Bopp in zijn 'Vergleichende Grammatik' het Keltisch binnen den gezichtskring der Idg. taalwetenschap getrokken, maar tot een juist inzicht in den onderlingen samenhang der Keltische talen was het nog niet gekomen. Vandaar dat Kaspar Zeuss een ware reuzenarbeid wachtte. Doordat hij erin slaagde de O.ier. glossen in de handschriften te Würzburg en St. Gallen te ontcijferen, legde hij den grondslag tot de studie van de oudste Keltische taal, waarvan ons teksten overgeleverd zijn, en maakte hij het mogelijk een vergelijking der Keltische talen te ontwerpen. Sinds dien tijd is de Keltische taalwetenschap verder gegaan, dank zij den arbeid van

---

[1]) Twee nauw met elkaar samenhangende eigenschappen hebben belet, dat zich in Ierland autochthoon een moderne historische en philologische wetenschap ontwikkeld heeft: gemis aan zelfbeperking en ongebreidelde verbeeldingskracht. Nog heden kenmerken zij veel Iersch werk, hoe sterk ook de aanraking met andere volken in een andere richting werkt.

geleerden als E. Windisch, Wh. Stokes, H. Zimmer, K. Meyer, J. Strachan, R. Thurneysen, H. Gaidoz, J. Vendryès e. a., en thans bezitten wij een nieuw standaardwerk in Holger Pedersen's *Vergleichende Grammatik der Keltischen Sprachen.*

Evenzeer groeide uit Zeuss' arbeid de wetenschappelijke studie der afzonderlijke Keltische talen. Ierland had reeds vóór dien tijd in O'Donovan een verdienstelijk grammaticus gehad, doch die stond nog niet op het vergelijkende standpunt. Vooral in het laatste tiental jaren der 19e eeuw verschenen belangrijke monographieën op het gebied der O.ier. grammatica, o.a. van de hand van H. Zimmer en J. Strachan. Maar eerst de 20e eeuw bracht de twee groote O.ier. grammatica's, die wij bezitten, n.l. de *Grammaire du Vieil-Irlandais* van J. Vendryès en het hooger staande *Handbuch des Alt-Irischen* van R. Thurneysen. Voor het Kymrisch, dat minder de aandacht der onderzoekers getrokken had, omdat het ons niet uit zoo vroege tijden overgeleverd is, kunnen we daarnaast stellen Strachan's *Introduction to Early Welsh* en J. Morris Jones' *Welsh Grammar. Historical and Comparative.* Ook voor de andere Keltische talen verschenen meer of minder bruikbare handboeken.

Men ziet, hoe eerst in den allerjongsten tijd de onmisbare grammatische grondslag voor een degelijke studie van het Keltisch gelegd werd. En nog steeds is die grondslag hoogst onvoldoende. Het Middeliersch bijv., litterair de belangrijkste vorm van het Keltisch, is in zijn klank- en vormleer nog voor een groot deel terra incognita. In mindere mate geldt dat voor het oudste Middelkymrisch. In de Iersche sagenlitteratuur en in de oude Kymr. poëzie is ontzaglijk veel, waarvan de beteekenis zelfs niet bij benadering vast te stellen is. Niet weinig schuld daaraan is onze onvoldoende kennis van den woordenschat. Wie een M.ier. tekst lezen wil, omringt zich van minstens vijf lexica, en mag dan nog van geluk spreken, als hij een minder bekend woord daarin vindt. Dubbel is het daarom te bejammeren, dat de uitgave van het *Dictionary of the Irish Language* door Carl Marstrander, in opdracht der Koninklijke Iersche Academie, niet verder komen zal dan één deel, — al is dat éene deel ook niet vlekkeloos. Voor de studie der Iersche lexicographie heeft vooral K. Meyer zich verdienstelijk gemaakt. Wat het Kymrisch betreft zijn wij er, althans voor de oudere poëtische taal, niet veel beter aan toe.

Geen wonder, dat bij de gebrekkige kennis van grammatica en woordenschat, het uitgeven van oude teksten grooter moeilijkheden

met zich meebrengt, dan in de meeste andere talen. De nieuwste uitgaven staan natuurlijk verre boven de oudere, en ook hier heeft eerst de 20e eeuw ons op de vereischte hoogte gebracht. Windisch begon in 1880 met zijn *Irische Texte,* die hun hoogtepunt bereikten in zijn groote uitgave van de *Táin bó Cuailnge*, en naast hem moeten Wh. Stokes, R. Thurneysen en K. Meyer genoemd worden, de laatste vooral om zijn uitgaven van Oudiersche poëzie. Behalve een groot aantal tekstuitgaven, hetzij in tijdschriften, hetzij afzonderlijk, bezitten wij ook nog de facsimile-uitgaven van enkele groote Iersche compilatiehandschriften uit de 11e—15e eeuw, door de Kon. Iersche Academie bezorgd. Daartoe behooren o.a. het *Leabar na h-Uidre* ('Boek van de Bruine Koe'), het *Boek van Leinster*, het *Boek van Ballymote* enz. Maar nog ontzaglijk veel rust onbekend in de verzamelingen der Academie, van Trinity College te Dublin, en ook elders.

Kymrische teksten zijn ook langzamerhand in goeden vorm in het licht verschenen. Zoo bestaan de teksten der *Mabinogion* en der *Bruts* ('Kronieken'), zooals die in het *Roode Boek van Hergest* voorkomen, in een uitgave van John Rhys en J. Gwenogfryn Evans. Laatstgenoemde liet in 1909 de Mabinogion naar den tekst van het *Witte Boek van Rhydderch* verschijnen. Voor de oudste Kymr. poëzie zijn wij nog grootendeels op een uitgave van 1868 (W. F. Skene, 'The Four ancient Books of Wales') aangewezen, en alleen van het *Zwarte Boek van Carmarthen* bestaat een facsimile-uitgave.

Ten gevolge van de hier beschreven achterlijkheid der Keltische studiën konden vakken als litteratuurgeschiedenis, sagenstudie, tekstvergelijking e. d. nog niet tot bloei komen, althans voorzoover het de oudere taal betreft. Op het gebied van het Kymrisch heeft zich hier, naast John Rhys, Edward Anwyl en Ludwig Chr. Stern, vooral J. Loth verdienstelijk gemaakt door vele studiën in de 'Revue Celtique' alsmede door zijn vertaling der Mabinogion (*Les Mabinogion du Livre Rouge de Hergest*). Hier blijft evenwel nog ontzaglijk veel te doen over, maar voordat het mogelijk zal zijn, de oude poëzie geheel aan het wetenschappelijk onderzoek dienstbaar te maken, is het noodzakelijk, dat men die poëzie volkomen kan verstaan, en daar is het nog verre vandaan. Voor het Iersch zijn wij nog minder ver gevorderd. De 'Zeitschrift für celtische Philologie' en het tijdschrift 'Eriu' hebben in de laatste jaren artikelen over Iersche tekstgeschiedenis gebracht, vooral van de hand van R. Thurneysen en diens leerlingen (vgl. ook zijn 'Zu irischen Handschriften und Literatur-

denkmälern'), maar dit kan slechts een begin zijn van onnoemelijk veel arbeid, die op dit gebied nog te wachten staat.

De keltologie is weliswaar aan de eerste windselen ontgroeid, doch over de kinderjaren is zij nog niet heen. Een verblijdend teeken is het stellig, dat in de Keltisch-sprekende landen een geslacht van geleerden opstaat, dat zich aan de wetenschappelijke studie van het Keltisch wijdt. Zij toch zijn de eenigen, die in bepaalde afdeelingen der Keltische wetenschap diep genoeg kunnen doordringen; men denke slechts aan dialectstudie, folklore e. d. Vreemdelingen staan steeds, voordat zij de studie kunnen aanvatten, voor de ontzaglijke moeilijkheden, die het aanleeren der verschillende Keltische talen — vooral het Iersch — met onvoldoende hulpmiddelen meebrengt. Vele aantrekkelijke punten van onderzoek zijn voorloopig niet te benaderen, omdat de hulpbronnen ontbreken. Een eenigermate volledige Keltische bibliotheek vindt men zelden. Van de oudere generatie van keltologen zijn Wh. Stokes, J. Strachan en H. Zimmer al uit dit leven heengegaan. Onder de jongeren heeft de oorlog reeds aan beide kanten een niet te dichten bres geschoten. Dat alles maakt, dat onze wetenschap niet zoover gevorderd is, als zij diende te wezen. Wie zich aan haar wijden wil, wie van de wegen der linguïstiek, romanistiek, germanistiek of anglistiek tot de keltologie komt, vindt dan ook een nog nagenoeg onbeperkt studieveld voor zich. Op één ding moet hij echter voorbereid zijn: hij zit daar voor zijn leven gevangen. Want hij die eenmaal de bekoring der Keltische geesteswereld heeft ondergaan, ontkomt er nooit meer aan.

HOOFDSTUK II.

De Keltische Talen.

11. Het **Keltische taalgebied** heeft in den loop der eeuwen groote veranderingen ondergaan. Wij zagen in Hst. I, hoe geweldig de uitbreiding van de Kelten gedurende de 5e—2e eeuw v. Chr. was, en hoe hun gebied na dien tijd gaandeweg weer inkromp. Klein-Azië, Pannonië, Illyrië, Noord-Italië, Zuid-West-Duitschland, het Iberisch Schiereiland gingen alle voor hun heerschappij verloren, en eindelijk zelfs Gallië. Waren de Bretons niet uit Groot-Brittannië naar Armorica gevlucht, dan zou op het Vasteland geen enkele Keltische taal meer bestaan. Ook op de Britsche Eilanden nam het aantal Keltischsprekenden gestadig af. De toestand is op het oogenblik ongeveer als volgt:

Ierland: 500.000 kennen het Gaelic, daarvan zijn 17.000 ééntalig (bij de volkstelling van 1891 nog 38.000), de overigen kennen allen ook Engelsch. Het Gaelic is vooral bewaard in de graafschappen Galway (Connaught), Donegal (Ulster), Kerry en Cork (Munster). Aan de oostkust alleen bij Omeath (Co. Louth).

Schotland: bij de volkstelling van 1891 gaven 250.000 personen op, Gaelic te kennen, waaronder 45.000 monoglotten. Het gebied, waarover zich het onderzoek uitstrekte (d. i. de Schotsche Hooglanden), werd in het geheel bewoond door 400.000 personen.

Man: in 1911 was het Manx-Gaelic nog slechts bij 1000 menschen (meest oude visschers) de gewone taal.

Wales: 910.000 personen kenden in 1891 Kymrisch, waarvan 508.000 ééntaligen. Het aantal dezer laatsten is sindsdien aanzienlijk afgenomen. De geheele bevolking bedroeg 1.776.405 inwoners. De meeste Keltisch-sprekenden worden aangetroffen in de westelijke graafschappen (Anglesea, Carnarvonshire enz.)

Cornwallis: in de 18e eeuw uitgestorven.

Bretagne: na 1885 bestaan er geen betrouwbare opgaven

meer. Toen waren er onder de 1.360.000 inwoners nog 1.300.000, die Bretonsch spraken, en daarvan weer 670.000 ééntalig. Sindsdien moeten de getallen sterk ten nadeele van het Bretonsch gewijzigd zijn. Het Keltische taalgebied omvat hier het departement Finistère en de westelijke gedeelten van Morbihan en Côtes-du-Nord.

De oorzaken, die de positie der Keltische taal in de onderscheidene gebieden van de 'Celtic fringe' bepalen, zijn overal verschillend. Bretagne is in een zeer ongunstige positie, omdat de Fransche regeering, in tegenstelling met de Britsche, de Bretonsche taal tegenwerkt. Daartoe dragen zoowel het leger als de geestelijkheid niet weinig bij, en in het onderwijs is aan de eigenlijke landstaal geen invloed gegund. Vandaar ook, dat het Bretonsch de meeste moeite heeft, om zich tot een litterair peil te verheffen.

In het Vereenigd Koninkrijk bevindt zich het Kymr. in Wales in de gunstigste positie, daarna het Gaelic van Schotland. In deze twee sterk nonconformistisch-protestantsche landen hebben vooral prediking, gebed en zondagsschool tot behoud van de oude taal bijgedragen [1]). Een Welschman, hoe voortreffelijk hij ook Engelsch kent, kan „God alleen in het Kymrisch dienen". Daarbij komt voor Wales dan nog de hooge volksontwikkeling — veel hooger dan in de meeste deelen van Engeland zelf —, de litteraire tradities van het land, het degelijk onderwijs in de moedertaal, dat hier aan de lagere en middelbare scholen gegeven wordt, en de studie van eigen taal en letterkunde, die aan de drie 'Colleges' der Universiteit van Wales bloeit. Dat de Kymr. taal van de zijde der Britsche regeering geenerlei tegenwerking ondervindt, is stellig voor een niet gering deel het gevolg hiervan, dat Wales al vele eeuwen lang tot de loyaalste gebieden der Britsche Kroon behoort, en zich, hoezeer ook aan eigen tradities gehecht, als een deel van het groote geheel beschouwt.

In Ierland is alles anders. Het Iersch-Gaelic verkeert in een moeilijke positie. De oorzaak daarvan ligt vooreerst in de historie. Ierland heeft zich alle eeuwen door tegen zijn Engelsche overheerschers gekant, en omgekeerd hebben dezen het Keltische element in Ierland op alle mogelijke wijzen tegengewerkt. De politiek van Cromwell en Willem III is niet anders te beschouwen dan als een weloverwogen poging tot

---

[1]) Men bedenke, dat de „zondagsschool" een instelling is, waar lieden van alle leeftijden aan deelnemen, om theologische kwesties te bespreken. Ook aan prediking en gebed nemen leeken, die de geest daartoe roept, geregeld deel.

uitroeiïng van het katholieke Iersche volk. Eerst in de laatste dertig jaren is de juiste koers gevolgd. De verschrikkelijke ellende, die vele eeuwen lang op het Iersche volk gedrukt heeft, deed veel van de nationale goederen verloren gaan en maakte een einde aan de nationale geleerdheid en schrijverskunst. Zoo zonk de taal ook langzamerhand, die thans uitsluitend door de landbevolking in afgelegen streken gesproken wordt. Ook werkt de katholieke godsdienst lang zoo gunstig niet op het behoud eener verdrukte taal als de protestantsche. En de Iersche geestelijkheid was vroeger — en is thans ten deele nog — de landstaal vijandig gezind. De emigratie drijft tal van jonge menschen uit Gaelic sprekende gezinnen naar Amerika, waar dan ook een nieuw Keltisch taalgebied ontstaan is. Het is echter de vraag, of het Keltisch in Ierland nog verder teruggaan zal. Dank zij de bemoeiïngen van de Gaelic League toch wordt er veel gedaan, om in het Westen de oude taal te behouden, en in het Oosten nieuwe belangstelling ervoor te wekken. Het Gaelic is thans als leervak in het onderwijsprogram opgenomen, het bekleedt een voorname plaats aan de jonge Nationale Universiteit van Ierland, en er is een geslacht van kundige onderwijzers in opkomst, die veel voor hun taal — en daarmede voor de cultuur van Ierland — doen kunnen.

12. Een **groepeering der Keltische talen** is aan de hand der historische en linguïstische gegevens gemakkelijk te maken. Afgezien van enkele weinige resten van het oude continentale Gallisch, kennen wij slechts het Eiland-Keltisch. Evenals de Keltische bevolking der Britsche Eilanden in twee groote groepen — Góidelen en Britten — naar de Eilanden overgestoken is, onderscheidt men ook onder de Keltische talen twee hoofdgroepen: de Góidelische of Gaelische en de Britsche.

Tot het *Góidelisch* behooren het *Iersch*, het *Schotsch* en het *Manx*. Van deze drie dialecten is het Iersch verreweg het voornaamste. Wij kennen het uit drie taalkundig te scheiden perioden en spreken daarom van Oudiersch (± 700—1100), Middeliersch (1100—1500) en Nieuwiersch (1500—heden) [1]. Voor de linguïstiek is het O.ier. het belangrijkst, voor de litteratuur het M.ier., terwijl phonetisch en dialectologisch

---

[1]) Scherp is die scheiding natuurlijk niet. Een aantal wijzigingen in de taal kenmerken het begin der M.ier. periode. Maar die treden natuurlijk niet alle te gelijk op. Dubbel moeilijk wordt het vraagstuk omtrent den overgang van O.ier. in M.ier., doordat de schrijverskunst conservatief was en oude vormen in het schrift handhaafde, die in het taalgebruik reeds verdwenen waren.

het N.ier. onontbeerlijk is. Het Schotsch Gaelic heeft zich in de O.ier. periode geographisch van het Ier. Gaelic afgescheiden. Toch is het er gedurende de Middeleeuwen taalkundig niet van te scheiden; litterair bleef Scotia Minor een dependentie van Scotia Maior. Het eerste werk, dat een bepaald Schotsch karakter in de taal vertoont, is het 'Boek van den Deken van Lismore' (*The Dean of Lismore's Book*), in de jaren 1512—1542 door James Macgregor geschreven. Sinds dien tijd heeft het Schotsch steeds meer een eigen karakter ontwikkeld [1]). Het Manx kennen wij eerst uit de 17e eeuw; de verschillen met het Ier. zijn hier hoofdzakelijk van orthographischen aard.

Van het *Britsch* maken deel uit: het *Kymrisch* (of *Welsch*), het *Cornisch*, en het *Bretonsch*. Het Kymrisch (*Cymraeg*, bij *Cymru* 'Wales' en *Cymro* 'Welschman', lett. 'Landgenoot') scheidt men ook in Oudkymrisch (800—1100), Middelkymrisch (1100—1500) en Nieuwkymrisch. Daar de resten van het O.kymr. zeer weinig talrijk zijn, is hier het M.kymr. in ieder opzicht van het meeste belang. Het Corn. is in zijn oorsprong dezelfde taal als het Kymr., n.l. de taal der Britsche stammen, die Groot-Brittannië op de oerbevolking veroverden. Sedert de bezetting van den mond der Severn door de Angelsaksen in 577 hebben de twee talen zich zelfstandig ontwikkeld, zonder dat echter het Corn. zich ver van het Kymr. verwijderd heeft. Wij kennen het eerst uit de latere Middeleeuwen. Het Bretonsch ten slotte is een dochtertaal van het Kymr., die echter door haar afzonderlijke geographische ligging verder van haar oorsprong afgeweken is. Eenigszins verwarrend werkt het, dat hier veelal een andere tijdsindeeling gevolgd wordt dan bij de overige Keltische talen: Oudbretonsch noemt men de glossen, die uit de Middeleeuwen overgeleverd zijn, Middelbretonsch is de taal van 1500—1650, en Nieuwbretonsch het jongste stadium. Pedersen heeft echter in zijn Vergl. Gramm. op het Bret. dezelfde indeeling toegepast als op het Kymr.

13. De **resten van het Gallisch** zijn schaarsch. Ziet men de drie zware deelen van Holders' 'Altkeltischer Sprachschatz' (Leipzig 1896—1907) aan, dan zou men dat niet denken. Maar zondert men hier de overgeleverde eigennamen uit, dan blijft er niet genoeg over, dat wij van het „kennen" der Gallische taal zouden mogen spreken. Het Gallische taalmateriaal is in de volgende vier rubrieken te onderscheiden:

---

[1]) Bovendien gebruikt het Schotsch de Latijnsche lettertypen, terwijl het Iersch aan het oude Keltische type — ook in den druk — vasthoudt.

1°. een aantal Gall. woorden, bij antieke schrijvers bewaard, zooals *comba* 'hol' (Kymr. *cwm*), *crotta* 'harp' (Kymr. *crwth*), *gaesum* 'speer' (Ier. *gái*), *petorritum* 'wagen' (lett. 'vierlooper') enz.;

2°. vele geographische eigennamen en persoonsnamen bij de Antieken, op Latijnsche inscripties of op munten en voorwerpen;

3°. een dertigtal Gall. inscripties in Noord-Italië en Frankrijk, waaruit wij vele godennamen kennen, zooals *Epŏna*, *Matrŏna*, *Mapŏnos* 'Apollo', *Teutates* 'Mercurius', *Taranūcus* en *Uxellīnus* 'Juppiter'; ook den werkwoordsvorm *ieuru* 'hij maakte'. Merkwaardig is hieronder vooral de z.g. Kalender van Coligny (in het Museum te Lyon).

4°. een glossarium, dat in de 5e eeuw opgesteld moet zijn, en dat de verklaring van Romaansche woorden van Gallischen oorsprong bevat. Al voegt men bij deze overblijfselen nog de woorden, die uit het Gallisch in het Romaansch opgenomen zijn (Fr. *maint* vgl. Kymr. *maint* 'groot aantal', Fr. *lai* vgl. Ier. *láid* 'lied', Fr. *mègue* vgl. Ier. *medg* 'wei, hui', Fr. *raie*, vgl. Gall. *rica* 'vore' enz.), dan is dat toch nog niet genoeg, om er een taal uit te reconstrueeren. Onze kennis van het Gallisch moet bij enkele algemeenheden blijven staan; bovendien is voor alle inscripties geen bevredigende verklaring gegeven.

Toch kunnen de weinige Gallische gegevens, die wij bezitten, helpen bij het terugvinden van den oorsprong der Ier. en Kymr. vormen, en ons den weg wijzen bij het reconstrueeren van het Oerkeltisch. Wij weten uit het Gallisch, dat de Idg. tenuis *p* reeds in een zeer vroege periode verdwenen moet zijn, en dat toen ook al de Idg. mediae adspiratae tot mediae geworden waren. Wij weten ook, dat het Gall. accent reeds op de antipaenultima rustte; anders toch ware uit een eigennaam als *Trícasses* niet *Troyes*, uit *Baiócasses* niet *Bayeux*, uit *Bitúriges* niet *Bourges* geworden. Er werd in § 5 al op gewezen, dat het Gallisch waarschijnlijk dialectische verschillen kende, die met de verschillen tusschen Góidelisch en Britsch overeenstemden. Maar voor de diepere studie van het Keltisch kunnen wij alleen bij het Eiland-Keltisch terecht.

14. **Góidelisch taalmateriaal** bezitten wij zeer veel. Daargelaten nog de geschriften in het Schotsch en Manx, levert het Iersch ons een overzicht over de geschiedenis eener Keltische taal gedurende meer dan duizend jaren. In het O.ier. bezitten wij vooreerst de groote verzameling glossen op de psalmen, de brieven van Paulus e. a., meest in continentale bibliotheken bewaard, en door Strachan en Stokes in hun 'Thesaurus Palaeohibernicus' uitgegeven. Maar daarnaast ook

een groot aantal kleinere en grootere gedichten, meest in jongere hss. bewaard, doch wier taal een stellig O.ier. karakter vertoont. Daarbij sluit zich de overweldigende hoeveelheid M.ier. taalmateriaal in de groote middeleeuwsche hss. aan: sagen, heiligenlevens, geleerde verhandelingen, annalen, gedichten enz.[1]). En in het N.ier. hebben wij een uitgebreide geestelijke en historische litteratuur, en uit den jongsten tijd ook volkspoëzie, sprookjes en zelfs enkele romans (bijv. van Father O'Leary). Uit dat materiaal behoeft men de Ier. taalgeschiedenis slechts af te lezen. Het O.ier. dan was een flecteerende taal van bijzonderen rijkdom. Het bezat drie geslachten, de substantiva hadden stammen op *ŏ*, *ā*, *ĭ*, *ī*, *ŭ* en op velerlei consonanten (nasalen, *r*, gutturalen en dentalen), de verbaalflexie was rijker dan in eenige andere Idg. taal, want er was een *a*-conjunctief en een *s*-conjunctief, een praeteritum op *-s*, op *-t*, een met reduplicatie en een met vokaalrekking. Voorts kende het O.ier. een zeer merkwaardig stelsel van infigeering der object-pronomina, een rijk ontwikkeld gebruik van verbaalpraefixen, wier al-of-niet-geaccentueerd-zijn aan den verbaalvorm een geheel ander aanzien gaf, en die dienden tot uitdrukking van velerlei schakeeringen der modaliteit. Het M.ier. — en nog sterker het N.ier. — heeft veel van die vormen verloren. Het onzijdig woordgeslacht is verdwenen, de verbuiging der substantiva is tot enkele eenvoudige typen teruggebracht, de verwarrende veelheid der verbaalvormen is vereenvoudigd en het verschil tusschen vormen met beklemtoond praefix en beklemtoonden verbaalstam is opgegeven. Gedurende de M.ier. periode ziet men dat proces in wording, het taalgebruik is dan onzeker, — dat is juist de groote moeilijkheid van het M.ier. In het N.ier. is het eene dialect conservatiever dan het andere. In Munster conjugeert men nog: *táim*, *táir* (of *taoi*), *tá sé* enz. ('ik ben', 'gij zijt', enz.), doch in Connaught heet het analytisch: *tá mé*, *tá tú*, *tá sé*. Oude menschen gebruiken nog wel den dativus pluralis op *-aibh* (Lat. *-ibus*): *dona capallaibh* ('aan de paarden'), maar het jongere geslacht lacht hen daarom uit, en breidt den nominatiefvorm over het gansche meervoud uit: *dona capaill*.

15. **Britsch taalmateriaal** is ons evenzeer in ruime mate overgeleverd, ofschoon niet zóóveel als in het Iersch. Het Kymr. is hier de hoofdbron. Wat het O.kymr. betreft, dit kennen wij uit enkele

[1]) Ook deze teksten bevatten soms echte O.ier. vormen. Dat bewijst dan, hoeveel ouder die teksten vaak zijn dan de overgeleverde vorm.

glossen, die niet als de O.ier. glossen geheele zinnen of zelfs korte verhandelingen bevatten, doch uitsluitend losse woorden. Hier zijn wij er dus veel ongunstiger aan toe dan bij het Iersch. Naast de substantiva zijn ons betrekkelijk weinig adjectiva en werkwoordsvormen bewaard, en van de syntaxis kunnen wij ons in 't geheel geen denkbeeld vormen. Des te meer waarde krijgt het M.kymr. Uit dit stadium der taal is ons een menigte gedichten — meest strijd-lyriek — overgeleverd, die, ofschoon de hss. uit de 12[e] eeuw stammen, voor een deel waarschijnlijk in de 10[e] eeuw thuis hooren. Vele ervan staan op naam van dichters als Aneurin, Taliessin en Llywarch Hên, die in de 6[e] en 7[e] eeuw geleefd zouden hebben; er is evenwel geen sprake van, dat die poëzie inderdaad zoo oud is (vgl. Hst. V.). Ouderwetsch is de taal dezer gedichten in vergelijking met de taal der oudste prozateksten, de *Mabinogion*, in het Witte Boek van Rhydderch en het Roode Boek van Hergest; men vindt dan in de Wetten van Hywel Dda ('Howel den Goeden' 907—948) in hss. uit de 11[e] en 12[e] eeuw nog oudere vormen. In de latere Middeleeuwen neemt de vloed van M.kymr. taalmateriaal, vooral poëzie, steeds toe, in het N.kymr. wordt die tot een ware zee. Het meeste heeft de Hervorming daartoe bijgedragen, de stichtelijke litteratuur is in het N.kymr. het sterkst vertegenwoordigd. Maar daarnaast staat ook heel veel poëzie, allerlei proza, tot zelfs moderne romans toe. Van alle Neokeltische talen leent zich het Kymr. het best om voertuig der moderne gevoels- en gedachtenwereld te zijn [1]).

Het oudste Kymr. staat al op een veel verder gevorderd standpunt dan het O.ier. Nog slechts twee woordgeslachten zijn bewaard. De substantiva kennen één vorm voor het enkelvoud en één voor het meervoud, want naamvallen bestaan niet meer. Die meervoudsvormen zijn de laatste rest van de onderscheiding der verschillende vocalische en consonantische stammen. Ook het verbum heeft een veel minder rijk flexiestelsel: van de verschillende futurum-formaties is niets te herkennen, van het *s*-praeteritum en *t*-praeteritum vindt men evenals van de reduplicatie slechts enkele sporen. Het gebruik van verbaalpraefixen is beperkt, dat van prototonische en deuterotonische verbaalvormen (d. i. met den klemtoon op de eerste of de tweede

---

[1]) Het Kymr. leeft ook met succes voort in kolonies in den vreemde. Terwijl het Ier. onder de Ieren van Noord-Amerika plaats pleegt te maken voor het Engelsch, bestaan o.a. in Patagonië groote Kymr. taaleilanden.

syllabe) in afwisseling met elkander is geheel opgegeven. Vandaar dat het M.kymr. al eenigszins een moderne taal is. Nog veel sterker is dat het geval met het N.kymr., dat zich zeer analytisch voordoet, met name in de verbaalflexie, waar het veelal enkelvoudige vormen vermijdt en die door omschrijvingen vervangt: *yr wyf yn darllen* 'ik lees' (lett. 'I am reading') naast *darllenaf*, welke laatste vorm vrijwel uitsluitend met futurum-beteekenis voorkomt.

16. De **verschillen tusschen de talen der Góidelische en die der Britsche groep** zijn zeer groot, grooter dan bijv. tusschen het West- en het Noordgermaansch. Dat vindt zijn oorzaak in de zooveel snellere ontwikkeling tot moderne analytische taal, die het Britsch heeft doorgemaakt, waarschijnlijk weer een gevolg van de sterke romaniseering, waaraan het, in tegenstelling tot het Góidelisch, gedurende de eerste eeuwen onzer jaartelling blootgesteld was. Aan laatstgenoemde oorzaak is ook het vrij sterke uiteenloopen in woordenschat toe te schrijven, want in het Kymr. is het Romaansche element met kracht binnengedrongen. Maar er zijn ook verschillen tusschen beide groepen, vooral in de klankleer, die ouder zijn dan de historische tijd en aan dialectverschillen in het Gallisch beantwoorden. De voornaamste punten van onderscheid tusschen de twee groepen zijn deze:

1°. Idg. *k*ᵘ > Góid. *k* (schr. *c*), Br. *p*: Ier. *cia*, Kymr. *pwy* 'wie' (Lat. *quī*); Ier. *cethir*, Kymr. *pedwar* 'vier' (Lat. *quatuor*, vgl. Gall. *petorritum* 'wagen'); Ier. *mac*, Kymr. *map* 'knaap' (Got. *magus*, vgl. Gall. *Mapŏnos* 'Apollo'). Merkwaardig is de overeenkomst van het Iersch met het Latijn, van het Kymr. met het Oskisch-Umbrisch.

2°. Het Góid. verliest *j* en *w* tusschen vokalen, het Br. niet. Bijv. Ier. *smér*, Kymr. *mwyar* (met verdwenen *s*-) 'braam'; Ier. *lór*, Kymr. *llawer* 'veel'.

3°. Het Ier. verliest een *n* vóór medeklinkers zonder stemtoon: Ier. *cét*, Kymr. *cant* 'honderd'; Ier. *mét*, Kymr. *maint* 'grootte'; Ier. *óc*, Kymr. *ieuanc* 'jong' (Lat. *iuvencus*).

4°. Idg. *ū* (en eveneens later ontleende *ū*) > Ier. *ū*, Kymr. *ī*: Ier. *dún*, Kymr. *dīn* 'stad'; Ier. *rún*, Kymr. *rhīn* 'geheim'; Ier. *cú*, Kymr. *cī* 'hond'.

5°. Idg. *ĕu̯*, *ŏu̯* > Ier. *ō*, *ua*, Kymr. *ū* (spr. *ü*): Ier. *rúad*, Kymr. *rhūdd* 'rood'; Ier. *slúag*, Kymr. *llū* 'schare'; Ier. *túath*, Kymr. *tūd* 'volk' (got. *þiuda*).

6°. Het Góid. trekt het accent zoover mogelijk naar voren terug, het Br. legt het vast op de voorlaatste lettergreep. Dat de neiging om het accent

terug te trekken in het Keltisch oud is, bewijst het Gallisch, waar het op de anti-paenultima (derde lettergreep van achteren) rustte, vgl. § 13. Er zijn dan ook aanwijzingen, dat ook de Britsche talen in de vroegste periode het accent verder naar voren terugtrokken, terwijl het eerst in historischen tijd weer naar de paenultima achteruitgebracht werd [1]). In het Góid. ging de ontwikkeling van het accent juist in omgekeerde richting: het werd steeds meer op de eerste syllabe vastgelegd. Dat zulk een ingrijpend verschil in accentuatie een geheel uiteenloopende ontwikkeling van het klanksysteem, zoowel in stamsyllaben als in tusschen- of eindlettergrepen, moest medebrengen, spreekt van zelf.

17. Een **karakteristiek van het Keltisch** tegenover het verdere Idg. in kort bestek te geven, is ondoenlijk. Vooral de verhouding tot de naaste buren, het Italisch eenerzijds en het Germaansch anderzijds, verdient onze aandacht. Bij het Italisch staat het Keltisch ongetwijfeld het dichtst, en sommigen hebben zelfs — m. i. ten onrechte — van een „Italokeltische" talengroep gesproken. Toch is de overeenstemming in den woordenschat sterk, en in den vormenrijkdom evenzeer; voor beide is bijv. het medio-passivum op *-r* typeerend, evenals het Ier. *b*-futurum niet van Latijnsche futura met *-b- (amabo)* te scheiden is. De overeenstemmingen met het Germaansch zijn van algemeeneren aard, maar toch treffend. De gevoeligheid van het Ier. vokalisme met zijn *a*-, *i*- en *u*-timbre doet aan de Germaansche „Umlauten" denken. In sommige opzichten neemt het Keltisch onder de Idg. talen een geheel eigen positie in. Of dat aan prae-Idg. invloeden te wijten is — althans in zoo hooge mate als men wel aanneemt — moet betwijfeld worden. Op drie punten — er zijn er veel meer — wil ik hier ter karakteriseering in het bijzonder de aandacht vestigen.

1⁰. *De infigeering van object-pronomina.* Het O.ier. bewaart den oorspronkelijken toestand, wat betreft de plaats van het pronominale object, het zuiverst. Maar ook het M.kymr. heeft nog duidelijke sporen daarvan over. De plaats van een pronomen, dat als object dienst doet, is, wanneer er conjuncties aan het verbum voorafgaan,

---

[1]) In het heden gesproken Kymr. bestaat m.i., althans in Noord-Wales, de neiging om de eindsyllabe te accentueeren. Het moderne Kymr. accent, beschouwd naar zijn dynamische en muzikale hoedanigheden, zou een zeer belangwekkend onderwerp van phonetische studie opleveren.

na de laatste conjunctie; bij met praefixen samengestelde verbaalvormen zonder conjuncties staat het object-pronomen na het laatste praefix; bij vormen van enkelvoudige verba wordt ter infigeering van pronomina het praefix *no-* voorgeschoven. Dit systeem berust klaarblijkelijk op de scheidbaarheid van praefix en verbaalvorm, ook in het Vedisch bekend, die hier regelmatig doorgedreven is. Enkele voorbeelden zullen dit duidelijk maken. Het pronomen wordt dik gedrukt, de verbaalvorm cursief; praefixen en conjuncties zijn dan door gewonen druk te herkennen, terwijl het subject in het O.ier. niet uitgedrukt wordt. O.ier. ro-**b**-*car (si)* 'hij heeft u liefgehad', ní-**m**-*charat (sa)* 'zij hebben mij niet lief', fo-**t**-*chridigther (su)* 'gij moet u aangorden', do-ro-**n**-*donad (ni)* 'wij zijn getroost geworden', ni-**sn**-*agathar* 'hij vreest ze niet', no-**n**-*sóer(ni)* 'red ons!' De tusschen haakjes geplaatste partikels dienen ter onderstreping van het object-pronomen. Men merke vooral op, dat het subject-pronomen bij passieve vormen (in vb. 3 en 4) evenzoo behandeld wordt als het object bij actieve. Een verdere eigenaardigheid van het O.ier. is deze, dat in relatieve zinnen de object-pronomina een anderen vorm (met *d*) aannemen, hetgeen het eenige teeken is, waaraan de relativiteit van den zin kenbaar is, bijv. no-**m**-*crocha* 'hij kruisigt mij', doch nu-**dam**-*crocha* 'die mij kruisigt'. Door een voorbeeld als dit krijgt men een kijkje in de oeconomie der O.ier. taal, die steeds nieuwe bewondering afdwingt.

Ouderwetsche M.kymr. vormen als ry-**m**-*goruc* 'hij heeft mij gemaakt' of er-**ych**-*gwynawr* 'gijlieden zult beweend worden' toonen nog dezelfde constructie. Toen echter op den duur het Kymr. verbum onscheidbaar werd, nam het gebruik van praefixen zonder bepaalde beteekenis (*a* en *yr* of *y*) ter infigeering van object-pronomina toe; bijv. (*a thydi*) a'**m** *gwely* (*i*) 'gij zult mij zien', (*yr pan*) y'**th** *weleis (gyntaf)* 'nadat ik u voor het eerst gezien heb'.

2°. De *vocaal-infectie*, zooeven terloops in verband met den Germaanschen „Umlaut" genoemd, is ook typisch voor het Iersch. Een vocaal wijzigt zijn timbre onder invloed van *i* en *ū* der volgende syllabe, welke zelf meestal onder invloed der klankwetten verdwenen zijn. Het verschijnsel werkt echter eenigszins anders dan men meestal bij den Germaanschen *i-* en *u-* „Umlaut" aanneemt: eerst werd de aan *i* of *ū* voorafgaande medeklinker gemouilleerd of gerond, en vervolgens weer de klinker daarvoor. Iedere O.ier. consonant had dan ook drieërlei uitspraak: de neutrale (of met *a*-timbre), met *i*-timbre, en met *u*-timbre. Het N.ier. heeft de derde variatie opgegeven. De

beteekenis van dit verschijnsel zit vooral hierin, dat het timbre van slotconsonanten en de aard der daaraan voorafgaande klinkers ons kan inlichten omtrent weggevallen vocalen in verdwenen eindsyllaben. M. a. w. we hebben hier een belangrijk hulpmiddel bij het reconstrueeren van Oerkeltische vormen. Bijv.:

a) Mouilleering. O.ier. *aile* (schrijfwijze voor *al*^{i}*e*) 'ander' vgl. Lat. *alius*.
O.ier. *fáith* (schrijfwijze voor *fāþ*^{i}) 'dichter' vgl. Lat. *vates* (*i*-stam).
O.ier. *sonirt* (schrijfwijze voor *sonir*^{i}*t*^{i}, *i*-stam) 'machtig' naast *nert* (*ŏ*-stam) 'macht', vgl. Lat. *bellum—imbellis*.
O.ier. *boill* (schrijfwijze van *bol*^{i}*l*^{i}) 'ledematen', plur. van *ball* 'lid'. Grondvorm **ball-ī*, vgl. Lat. *servī*.
O.ier. *cinn* (schrijfwijze voor *cin*^{i}*n*^{i}), gen. sing. van *cenn* 'hoofd'. Grondvorm **kenn-ī*, vgl. Lat. *servī*.
Bepaalde consonantengroepen houden de mouilleering tegen.

b) Ronding. O.ier. *dobiur* (schrijfwijze voor *dobir*^{u}) 'ik geef', vgl. Lat. *ferō*. (Oerk. **berū*).
O.ier. *neurt* (schrijfwijze voor *nert*^{u}), dat. sing. van *nert* 'macht', vgl. Lat. *servō* (Oerk. **nertū*).

De declinatie der *o*-stammen: nom. *fer* ('man'), gen. *fir*. dat. *fiur* stemt dus volkomen overeen met Lat. *vir*, *virī*, *virō*. Weliswaar zijn de eindvocalen zelf verdwenen, maar hun timbre blijft in den voorafgaanden consonant bewaard. Ook hier blijkt weder de merkwaardige oeconomie der Iersche taal. Het Kymr. kent de vocaal-infectie vooral in meervoudsformaties: *march* 'paard' mv. *meirch*; *gafr* 'geit' mv. *geifr*.

3°. De *Sandhi* [1]). Voor het Keltisch taalgevoel is niet het woord de eenheid, doch de zin, of nog liever de syntactische groep van woorden. Een consonant, die binnen zoo'n groep aan het begin van een woord staat, wordt niet anders behandeld dan een consonant midden in het woord. Nu zijn de Keltische medeklinkers in het midden van een woord volgens de klankwetten aan verschillende wijzigingen onderhevig, naar gelang de voorafgaande klank een vocaal, een nasaal of een *s* is. Die wijzigingen gelden dus ook voor beginmedeklinkers van woorden binnen een syntactische groep; immers de eindklank van het voorafgaande woord,

---

1) Het hier besproken verschijnsel is ook in niet-Kelt. dialecten bekend, met name in het Florentijnsch en Sardijnsch (vgl. Schuchardt, Romania III, 1 vgg.) en in het O.hgd. bij Notker. Eenigszins verwant is de Fransche „liëering", bijv. *nous avons* tegenover *nous taisons*. De Ind. sandhi, voorzoover die wijzigingen bewerkt in het *einde* van woorden, is een verschijnsel van geheel anderen aard.

mits een klinker, nasaal of *s*, doet daarop zijn invloed gelden. Iedere beginconsonant kan dan ook, binnen nader syntactisch verband, vier verschillende gedaanten aannemen: na vocalen wordt hij verzacht, na nasalen genasaleerd, na *s* verscherpt of geadspireerd, en in alle andere gevallen blijft de stamvorm. Niet alle consonanten hebben vier vormen: bij sommige bestaan er drie of twee, bij andere slechts één. Wat de zaak het meest compliceert is dit, dat de eindklanken (klinkers, nasalen of *s*), welke de wijzigingen bewerken, zelf veelal verdwenen zijn [1]. Maar dan kan de gedaante van den beginmedeklinker van het volgende woord ons helpen, om die verloren eindklanken terug te vinden.

Verzachting komt voor na bepaalde voegwoorden, voorzetsels, werkwoordsvormen en naamvalsvormen, die oorspronkelijk op een klinker eindigden. Bijv. in het O.ier. na adjectiva en pronomina in den gen. sg. masc. en neutr. der *ŏ*-stammen (Oerkelt. uitgang *-ī*): *folad* 'stof', *cach fholaid* (*fh* = verzachte *f*) 'van elke stof'. Evenzoo na den nom. sg. fem. der *ā*-stammen (Oerkelt. uitgang *-ā*): *sillab* 'syllabe', *int shillab* (*sh* = verzachte *s*) 'de syllabe'. En na het pron. poss. *mo* 'mijn' (eigenlijk een gen. sg. van het personale, vgl. skr. *mama*): *mo thol cholnide* 'mijn vleeschelijke wil', met *thol* i. p. v. *tol* ('wil') omdat *mo* voorafgaat, en *cholnide* i. p. v. *colnide* ('vleeschelijk'), omdat *tol* femininum is.

Nasaleering van den beginconsonant komt voor na vormen, die in het Oerkelt. op *-m* of *-n* uitgingen, dus vooral na adjectiva en pronomina in den nom. acc. sg. neutr., in den acc. sg. masc. (Lat. *-um*) of in den gen. plur. (Lat. *-um*, *-ium*, *-orum*). Bijv. *guidim-se Día n-erut-su* 'ik bid God voor u' (de acc. sg. *Día* 'God' bewerkt nasaleering van den beginklank van het volgende *erut* 'voor u', vandaar: *n-erut*); *bec ndi ulc* 'een weinig kwaad' (*bec* 'weinig' is onzijdig, daarom *ndi ulc* i. p. v. *di ulc* 'van kwaad'). Ook de telwoorden voor *7*, *8*, *9* en *10* nasaleeren de volgende beginklanken, vgl. Lat. *septem* enz.; alleen bij *8* is de nasaleering analogisch ingetreden (Lat. *octo*).

Verscherping onder invloed van een voorafgaande *s*, die in historischen tijd verdwenen is, vindt men na den gen. sg. fem. (Oerkelt. uitgang *-ās*) en den acc. plur. (Oerkelt. *-ōs*, *-ās*). In het

[1]) Dat bewijst dus den ouderdom van dit verschijnsel. De hier besproken wijzigingen moeten ontstaan zijn in een periode, toen die eindklanken nog niet verdwenen waren, d.w.z. in den „Oerkeltischen" tijd.

Kymr. is dit verschijnsel beter te herkennen dan in het Ier., daar het Kymr. de verscherpte consonaten adspireert, bijv. *tri phenn* 'drie hoofden' (*penn* = 'hoofd', *tri* < Oerkelt. **trīs*, vgl. Lat. *trēs*).

Al deze klankwijzigingen in het woordbegin bewaart het Ier. getrouw, maar het Kymr. breidt ze nog meer uit en maakt er een systeem van. Hier staat ieder mannelijk woord na het lidwoord met den stamconsonant, ieder vrouwelijk woord in verzachten vorm, en zoo ook de bijbehoorende adjectiva: *y tarw du* 'de zwarte stier', doch *y fuwch ddu* 'de zwarte koe' (*fuwch* en *ddu* zijn verzachte vormen van *buwch* 'koe' en *du* 'zwart'). In het Kymr. heeft het lijdend voorwerp van een onbepaalden wijs den stamvorm, doch van een persoonsvorm den verzachten vorm: *lladd ci* 'een hond dooden', maar '*y lladdodd gi*' 'hij doodde een hond' (*ci* = 'hond').

Bewonderenswaardig is het gebruik, dat vooral het Kymr. van deze wisselvormen maakt, om er syntactische verschillen mede uit te drukken. Het naar zijn oorsprong klankphysiologisch verschijnsel is op den duur zóózeer van zijn oorzaak losgeraakt, dat het zuiver psychologisch gebruikt kon worden. Slechts op twee voorbeelden wil ik hier wijzen. Het eerste betreft het woordje *yn*, dat in het Kymr. dienst doet 1⁰. als voorzetsel = 'in', 2⁰. als partikel voor infinitieven (vgl. het Eng. *to* of nog liever *a-* in *a-making* e.d.), en 3⁰. als partikel om bijwoorden van adjectiva af te leiden. In het eerste geval nasaleert het den volgenden consonant (*yn nhir Cymru* 'in het land Wales', *tir* = 'land', *nh* is nasaleering van *t*), in het tweede geval blijft de stamconsonant (*Arthur sydd yn teyrnasu* 'Arthur is reigning', *teyrnasu* = 'regeeren'), en in het derde geval wordt de volgende consonant verzacht (*yn fawr* 'grootelijks' naast *mawr* 'groot', *f* is verzachting van *m*).

Het tweede voorbeeld, waarop ik de aandacht wil vestigen, is het bezittelijk vnw. van de 3e persoon, dat in het mannelijk en vrouwelijk enkelvoud alsmede in het meervoud N.kymr. *ei* of *eu* (M.kymr. *y*) luidt. Waar het 'zijn' beteekent, verzacht het den volgenden medeklinker, waar het 'haar' is, verscherpt het dien, en staat het voor 'hun', dan heeft geen verandering plaats. Van het woord *tâd* 'vader' bijv. luidt de verzachte vorm *dâd* en de verscherpte *thâd*; welnu, 'zijn vader' is Kymr. *ei dâd*, 'haar vader' *ei thâd*, 'hun vader' *eu tâd*. De oorzaak ligt hier in den Oerkelt. grondvorm. Het pron. poss. is een oude tweede naamval van den pronominalen stam *i-* (vgl. Lat. *is*, Got. *is*), dus 'van hem', 'van haar', 'van hen'. De Oerkelt. vormen waren

**e-sjo*, **e-sjās* **e-sjōm*, en de eindklanken dezer grondvormen bewerkten de wijzigingen der beginconsonanten van het volgende woord. De nasaleering, die men in het meervoud na **esjōm* verwachten zou, heeft het Kymr. opgegeven, het Iersch bewaart die nog.

De enkele bijzonderheden, die hier uit de Keltische grammatica gegeven zijn, kunnen wellicht de Keltische talen eenigszins karakteriseeren. Ze toonen eenige verschijnselen, die men in geen andere taal zóó vindt, en die toch de lijnrechte voortzetting zijn van Idg. verschijnselen. Wel vrees ik, dat de lezer er den indruk uit zal krijgen, dat Keltisch „heel moeilijk" is, maar een inzicht in het buitengewoon belang dezer talengroep kan daarnaast bezwaarlijk uitblijven.

HOOFDSTUK III.

De Iersche Heldensage.

18. Van een **Keltische heldensage** kan men niet spreken. Het is met de Kelten niet gesteld als met de Germanen, bij wie wij van de belangrijkste stof zoowel in Scandinavië als in Neder- en Opper-Duitschland bewerkingen kennen. De Ier. en de Kymr. heldensage staan ieder op zich zelf en zijn los van elkaar. Waar in het oog loopende punten van overeenkomst bestaan, moet men in de eerste plaats aan jongere litteraire aanraking denken, al is misschien — althans tusschen de Ier. Finn-sage en de Kymr. Arthur-sage — ook een inniger en oorspronkelijker verband aannemelijk te maken (vgl. § 61.) Dat verband is dan echter in den loop der tijden zóó weinig merkbaar geworden, dat wij toch de heldensage van Ierland en die van Wales als onafhankelijke grootheden kunnen blijven beschouwen.

De Ier. overlevering is veel rijker dan de Kymr. Wij bezitten in Ierland een groot aantal handschriften met ontzaglijk veel materiaal uit de heldensage. Het oudste dier hss. is van de 12e eeuw, maar de eerste schriftelijke opteekening moet veel vroeger hebben plaats gehad, zegge in de 7e eeuw, — dat bewijst de taal, die somtijds door latere afschrijvers onveranderd bewaard werd. Midden in zuiver M.ier. teksten staat soms een echte O.ier. vorm. De gebeurtenissen zelve, die aan die verhalen ten grondslag liggen, brengen ons zelfs terug tot de 3e en 4e eeuw n. Chr.

De vorm, waarin de Ier. epiek optreedt, is het **prozaverhaal**, doorstrooid met lyrische strofen. Epische poëzie in Germaanschen trant komt eerst na den Wikingtijd voor en zij behandelt nooit stof uit de oude heldensage. Zij schijnt een loot van vreemden stam. De gehechtheid der Ieren aan den prozavorm gaat zóó ver, dat zij later zelfs vreemde epische stof, die zij in poëtische bewerkingen leerden kennen, b.v. Fransche Arthurverhalen, in Iersch proza vertaalden.

De Ier. prozaverhalen werden niet geschreven door de „barden",

de lyrische dichters van lof en hoon, doch door de z.g. *filid* (enk. *fili* 'ziener', Lat. *vates*). In den heidenschen tijd waren deze waarschijnlijk waarzeggers, doch in historischen tijd werden zij in de eerste plaats vertellers (Ier. *senchaid* of *scēlidi*). Zij vormden een eigen stand en elk der 184 „koningen" of clanhoofden had er één aan zijn hof. Bij den opperkoning van Ierland (*ardrí*) behoorde de opperfili (*ardfili*). Er bestonden onder de filid weder zeven graden, en wie den hoogsten graad bereikt had, de *ollam*, moest 350 verhalen kennen. Na den Wikingtijd, toen de gansche Iersche samenleving ontwricht was, en de geleerde tradities veelal te loor gingen, viel het ambt van fili meestal samen met dat van geestelijke. Vandaar het aandeel der geestelijken aan de overlevering der oudere Ier. litteratuur. De Iersche geestelijkheid heeft zich in de Middeleeuwen nooit van de nationale letterkunde afgewend, en de hss. zijn in kloosters geschreven. Typisch is bijv. de slotzin van de Táin Bó Cúalnge, het grootste Ier. heldenverhaal, in het Boek van Leinster: „Maar ik, die deze geschiedenis, of liever fabel, afgeschreven heb, schenk aan zekere zaken erin geen geloof. Want deels zijn het de goochelkunsten van daemonen, deels ook uitvindselen van dichters; 't eene is waarschijnlijk, 't andere niet, en heel wat dient alleen tot vermaak der dwazen".

19. De **Iersche sagen** zijn van velerlei aard. Men kan onderscheiden de locale sagen, die een gebeurtenis in verband brengen met een bepaalde rivier, voorde, berg, sterkte e. d.[1]), de aan historische personen vastgeknoopte persoonlijke sagen, de aan sprookjes ontleende folkloristische elementen enz. Van locale sagen vinden we een groote verzameling in een bundel genaamd *Dindsenchas*, de Annalen bewaren vele persoonlijke sagen, en de tallooze losse verhaaltjes bevatten ontzaglijk veel van al dit kleine materiaal. Wij kunnen hier echter niet daarbij stilstaan, daar de stof anders te uitgebreid zou worden, en wij moeten ons beperken tot de groote nationale sagen van Ierland. Ook deze zijn trouwens rijkelijk doorspekt met de kleinere sagen, want de vertellers wilden graag hun kunde toonen, door zooveel mogelijk in één bestek samen te voegen. Vandaar het groote aantal redacties der heldensagen: ieder verteller, en later zelfs ieder afschrijver deed er weer wat bij.

Wat in Ierland vóór den Wikingtijd geschreven is, is bijna alles

---

1) Dikwijls dienen die sagen ter verklaring van een geographischen eigennaam. Het is dan de vraag, wat het primaire is, de naam of de verklaring.

verdwenen. De groote perkamenten compilatiehss. beginnen in de 12e eeuw. Enkele voorname daarvan zijn in § 10 opgenoemd. Daarnaast staan kleine perkamenten hss. uit de 13e eeuw en later, en papieren hss. tot de 19e eeuw toe. Immers de drukpers werd in Ierland van de 17e eeuw tot ± 1850 uitsluitend voor geestelijke of wetenschappelijke geschriften gebruikt, zoodat de gewoonte om sagenteksten af te schrijven heel lang bewaard bleef. Die teksten brengt men tot drie sagenkringen terug: den Mythologischen Cyclus, den Ulstercyclus en den Finncyclus [1]).

20. De **Mythologische Cyclus** heeft in de Ier. litteratuur niets met mythologie gemeen. De hoofdpersonen zijn weliswaar de oorspronkelijke heidensch-Keltische goden — dat bewijzen hun namen die met godennamen op Gallische inscripties overeenstemmen (Ier. *Nuadu*, *Ogma*, *Lug* = Gall. *Nodens*, *Ogmios*, *Lugos*) — maar de behandeling is zóó zuiver euhemeristisch, dat de oude mythologie voor de middeleeuwsche Ieren tot een heldensage geworden is. Haar hoofdfiguren treden zoowel in de vertelsels van den Mythologischen Cyclus als in die van de Ulstersage op.

Het best leeren wij deze onttroonde godenwereld kennen in een pseudo-geleerd werk der vroege Middeleeuwen, het z.g. *Lebor Gabála* of 'Boek der Verovering', waarin op quasi-wetenschappelijke wijze betoogd wordt, hoe Ierland sedert den Zondvloed door vijf opeenvolgende kolonies van bezetters bevolkt werd. De vierde daarvan zijn de *Tuatha Dé Danann* 'het volk der Godin Danu', d.i. de Keltische godenschaar. Zij kwamen in nevels uit de „Noordelijke Eilanden der Wereld" en brachten toovenarij en andere kunsten mede. Op hunne voorgangers, de derde kolonie, de z.g. *Fir Bolg* of 'Mannen der Zakken', veroverden zij Ierland in den eersten slag van Moytura (*Mag Tuired*). Hun koning Nuadu verloor daarbij zijn rechterhand, en moest derhalve zijn plaats aan Bress inruimen, totdat de geneesheer Diancēcht hem een zilveren hand vervaardigd had. Vandaar zijn naam Nuadu Zilverhand (*N. Argetlám*). Later sneuvelde hij in den tweeden slag van Moytura, dien hij tegen een ander mythisch volk, de *Fomoire*, leverde. Toen werd Lug koning der Tuatha Dé Danann. Ieder van hen heeft een handwerk: Goibniu is de smid, Eochaid Ollathir de toovenaar, Diancēcht de geneesheer, Lucraid de timmerman enz. Een onzer christelijke afschrijvers grondt op die nuttige attributen de stelling, dat zij

[1]) Over den laatstgenoemden sagenkring zie Hst. VII.

geen daemonen geweest kunnen zijn. Wij gaan nog verder en zien er veeleer het teeken hunner vroegere goddelijke waardigheid in.

Op de sagen der twee slagen van Moytura berust de geschiedenis der Tuatha Dé Danann, zooals die in de jaren 800—1000 in het op berichten van late klassieke historici als Orosius en Isidorus opgebouwde Lebor Gabála werd opgenomen. Die sagen bevatten ontzaglijke schatten aan euhemeristische mythologie. De moeilijkheid is hier, oude Keltische mythologie van latere folkloristische toevoegsels te scheiden. Als de Kymr. litteratuur overeenkomende trekken bewaart, dan kunnen wij met zekerheid vaststellen, dat wij met een oud godenverhaal te doen hebben. Daarom moet b. v. de historie van Balar met het Booze Oog, die gedood werd door zijn kleinzoon Lug, toen deze een steen in dat oog slingerde, oud en algemeen Keltisch zijn, want iets dergelijks gebeurt met Yspaddaden Penkawr in de Kymr. geschiedenis van Kulhwch en Olwen (vgl. § 46.) Ook het verhaal van Nuadu Argetlám lijkt oud, want de Kymr. sage kent een zekeren Lludd Llaw Ereint (Lludd Zilverhand [1]). De Ieren maken het echter voor het moderne onderzoek niet gemakkelijk de oude kern van jonge uitwassen te scheiden, dank zij hun ongeëvenaarde neiging om steeds verder te fantaseeren.

21. De **Ulstercyclus** vertegenwoordigt de eigenlijke Ier. heldensage, al zijn in vele verhalen trekken uit de mythologische sage opgenomen. De Ulstersage is van oorsprong Noord-Iersch, alles speelt zich af aan het hof van Conchobar, koning van Ulster. Dat hof staat in Emain Macha (thans Navan) en wordt voorgesteld als een middelpunt van vroolijk leven. Wij weten, dat van dit hof in de 9e eeuw niets anders dan bouwvallige resten over waren, en zoo blijkt, dat de historische kern der Ulstersage veel vroeger te zoeken is, vermoedelijk in de 3e en 4e eeuw. Aan een historischen grondslag dezer sage hoeft men niet te twijfelen, doch zij is opgeluisterd met tal van „verzierde" motieven. De Achilles van den Ulstercyclus is de groote held Cúchulinn. In hoeverre deze, evenals de andere voornaamste helden, als historische persoon te beschouwen is, blijft de vraag. De sage, zooals wij haar kennen, heeft een zoo lange geschiedenis achter zich,

---

[1]) Klankwettig zou aan Ier. *Nuadu* een Kymr. *Nudd* beantwoorden. Men moet dan aannemen, dat dit *Nudd* onder invloed van het volgende *llaw* door assimilatie in *Lludd* overging.

dat het scheiden van historische en fictieve, van oude en jonge elementen moeilijk wordt.

De Ulstersage vormt niet één proza-epos, doch zij bestaat uit een groot aantal langere of kortere verhalen, die in rubrieken verdeeld worden, b.v.: Veldslagen, Zwerftochten, Verwoestingen, Doodslagen, Tragische Uiteinden, Belegeringen, Veerooven, Vrijages, Veldtochten enz. In al die vertelsels komen dezelfde helden voor, ze staan alle in verband met elkaar en zijn derhalve te beschouwen als episoden van één groot geheel. Ze behandelen òf persoonlijke avonturen der helden, òf hun strijd onderling, òf den gemeenschappelijken strijd van Ulster tegen Connaught.

22. In het eerste geval staan zij meestal op naam van **Cúchulinn,** zooals b.v. het *Vrijen van Emer.* In zijn karmozijnen mantel met gouden gesp trok de held uit; op den rug droeg hij het roode schild met zilveren rand. Zóó stond hij voor Emer, die hij zich tot vrouw wenschte, bij haars vaders burcht. Maar zij weigerde. „Niemand komt tot deze vlakte," zeide zij, op haar boezem wijzend, „die zijn honderdtallen niet gedood en zijn daden niet bedreven heeft." Toen trok Cúchulinn erop uit, naar Schotland, om de krijgsmanskunst te leeren en menigerlei avontuur te bestaan. En teruggekomen sprong hij met den „heldenzalmsprong" den burcht van Emer's vader in, doodde met drie slagen 24 man en droeg Emer, met haar zuster en twee lasten goud en zilver, weg. Haar vader verzamelde zijn leger tegen hem, doch hij doodde bij elke voorde 100 man en won zóó zijn vrouw. De twee stemmingen, die dit verhaal kenmerken, zijn typisch voor de Ier. litteratuur: wilde krijgswoede en zachte lyriek. De poëtische stemming aan het begin, waar Emer haar dienstmaagd borduren leert, en dan den strijdwagen met den edelen held ziet naderen, keert ook elders terug, bijv. in de bekende geschiedenis van Deirdre.

Veel woester is de toon in de echte strijdverhalen der Ulsterhelden, waar de heidensche toestanden uit de eerste eeuwen n. Chr. geschilderd worden, zooals in de geschiedenis van *Het Zwijn van Mac Dáthó.* Bij zekeren Mac Dáthó in Leinster komen op één dag boden van koning Ailill van Connaught en van koning Conchobar van Ulster, die beiden zijn hond ten geschenke vragen. Uit vrees belooft hij beiden den hond, en noodigt hen voor denzelfden dag uit, om het dier te komen halen. Tegen dien dag richt hij een feest aan, waarvoor hij een everzwijn en 40 ossen slacht en ook andere gerechten

bereidt. Als de helden der twee gewesten eenmaal gezeten zijn, rijst de vraag, wie het zwijn zal voorsnijden en verdeelen, want dat was het recht van den eersten held, een regel, dien Poseidonios reeds van de oude Kelten vermeldt. Cet mac Mágach van Connaught werpt zich op, en als er tegen hem achtereenvolgens zes Ulsterhelden optreden, weet hij in brallende bewoordingen zijn eigen meerderheid te bewijzen. Totdat Conall Cernach van Ulster binnen komt, voor wien Cet moet wijken, al slaakt deze daarbij de verzuchting, dat zijn broer Anluan, als die er was, Conall wel anders leeren zou. Maar daar rukt Conall het hoofd van den zoo juist door hem verslagen Anluan uit den gordel en smijt het Cet tegen de borst, zoodat hem het bloed uit den mond loopt. En dan verdeelt Conall den ever. Den mannen van Connaught geeft hij alleen twee pooten. Nu ontbrandt de strijd, waarin de hond de zijde van Ulster kiest. Connaught wordt geheel verslagen en zoo kreeg Conchobar zijn hond.

23. De **samenstelling der Iersche verhalen** is vrij doorzichtig. Het was de kunst der vertellers, trekken van het eene verhaal door het andere heen te vlechten en nieuwe motiveeringen te zoeken. Daardoor staat de traditie weinig vast en vinden we in verschillende verhalen vaak gelijke motieven terug. Het materiaal ter vergelijking is dan ook overvloedig. Wij doen hier enkele grepen.

De naam *Cúchulinn* beteekent oorspronkelijk „de Dappere van Culann" [1]. Maar een verteller, die later een motiveering van dien naam zocht, en daarbij uitsluitend aan de beteekenis *cú* = 'hond' dacht, verzon een verhaaltje, waarin Cúchulinn den hond van zekeren smid Culann doodde en vervolgens zelf als wachter van den smid dienst deed. Oudere versies toonen echter aan, dat Culann eenmaal de opvoeder van den held was.

Cathbu, de hofdruïde van koning Conchobar, is een belangrijke figuur der Ulstersage. Hij voorspelt de toekomst, geeft raad, en speelt een groote rol in de Táin Bó Cúalnge (zie § 24). Toch was Cathbu oorspronkelijk niet anders dan Conchobar's vader. Doch in de periode der eerste romantiek in de Ier. litteratuur (800—1000) werd voor hem de figuur van den druïde geschapen, met behulp van de berichten, die de Romeinsche schrijvers over de Gallische druïden geven [2].

---

[1]) *Cú* = 'hond', 'wolf', overdrachtelijk 'dappere'. Het gebruik van dit *cú* in eigennamen is dus te vergelijken met dat van *wolf* in het Germaansch.

[2]) Bewuste invloeden der klassieke litteratuur zijn in het Ier. schering en inslag.

De *sage van CúRói* is door Thurneysen in hare bestanddeelen ontleed. Hier wordt verhaald, hoe de toovenaar CúRói voor de Ulsterlieden de hun ontroofde dochter van Conchobar uit Schotland terughaalde, te zamen met drie runderen en een wonderdadigen ketel. Toen zij de hem als loon toegezegde prinses met bijbehooren niet wilden afstaan, haalde hij haar met geweld en verborg haar in zijn burcht Caher Conree (*Cathir ConRói*). Doch Cúchulinn bevrijdde haar, nadat zij zelf hem verteld had, hoe CúRói te dooden was: in een zalm, die zich alle zeven jaar in een bepaald meer vertoonde, zat een appel, en wie dien appel met CúRói's zwaard doorkliefde, doodde daardoor tegelijk den toovenaar. Natuurlijk was het voor Cúchulinn een kleinigheid, zich in een zaak als deze zijn roem waardig te toonen.

De grondslag van dit verhaaltje is de locale sage van Caher Conree, een hooge rots, waarop een zware gemetselde muur uit praehistorische tijden staat: dat was volgens de sage de burcht van den toovenaar of daemon, die door een jongen held met de hulp eener geroofde vrouw gedood werd. In de vijf redacties, die van dit verhaal bestaan, ziet men het gestadig aangroeien, en wel met trekken ontleend aan de Ulstersage:

1°. de dooder wordt Cúchulinn en de geroofde vrouw is Conchobar's dochter;

2°. motiveeringen uit de heldensage worden ingevoerd: Cúchulinn doodt CúRói, omdat hij den Ulsterlieden de prinses, de runderen en den ketel ontroofd had;

3°. nieuwe motiveering van dien roof: de Ulsterlieden hadden den toovenaar dat alles beloofd, doch hun belofte niet gehouden;

4°. ook die belofte wordt nog gemotiveerd: CúRói had voor de mannen van Ulster prinses, runderen en ketel uit Schotland teruggehaald.

Uit dien groei der sage in achtereenvolgende redacties ziet men, hoe de aansluiting van een zuiver folkloristisch verhaaltje bij de heldensage volkomen kan worden. Vrouwenroovers, die alleen met hun eigen zwaard te dooden zijn, en wier ziel zich buiten hun lichaam bevindt, zijn in sprookjes overbekend; de Ier. filid maken er hun kunst van, zulke verhaaltjes tot de heroïsche sfeer op te heffen.

Men moet zich de Ier. filid vooral als lieden van grondige klassieke vorming denken. De antieke cultuur was voor hen een even integreerend bestanddeel van hun geestelijk leven als bijv. voor de latere humanisten.

24. De **Táin Bó Cúalnge** of 'Veeroof van Cualnge' is het grootste verhaal uit den Ulstercyclus, de Ilias der Iersche litteratuur, het hooglied van Cúchulinn's heldenmoed. Het beslaat in de uitgave van Windisch ruim 6000 regels dichten prozadruk, rijk voorzien van lyrische gedichten. Een beknopt overzicht van den inhoud kan een denkbeeld van den aard der Ier. heldensage geven.

Koningin Medb (spr. *Meev)* en koning Ailill van Connacht kibbelen eens, liggend op hun vorstelijk rustbed, over de waarde hunner kudden. De koning bespot zijn vrouw, omdat haar 'Witgehoornde' zich bij zijn vee gevoegd heeft. Verbitterd vraagt zij haar hofmeester, of één stier ter wereld tegen haar Witgehoornde opweegt. "Ja", antwoordt deze, "de Bruine Stier van Cualnge, toebehoorend aan Dara mac Fachtna in Ulster".

Medb besluit dien stier te gaan halen. Ondanks profetische waarschuwingen verzamelt ze haar mannen, bij wie zich een balling uit Ulster bevindt, Fergus mac Róig, die haar inlichtingen over de Ulsterhelden geeft. Op de mannen van Ulster rust de vloek, dat ze in oogenblikken van den hoogsten nood gedurende vijf dagen en vier nachten zoo zwak zullen zijn als een vrouw in barenswee. Maar Cúchulinn is van dien vloek vrij.

Cúchulinn doodt, als het Connachtleger oprukt, twee wagens met verkenners van Medb. In een voorde zet hij een paal met vier staken neer, en op elke staak de hand van een gedoode. Fergus rukt de paal uit, waarbij 17 wagens onder hem breken.

Dit is voor Fergus aanleiding, om aan Medb de "Jeugdbedrijven van Cúchulinn" te vertellen — een der aantrekkelijkste hoofdstukken. Intusschen heeft Cúchulinn een ontmoeting met den wagenmenner van zekeren Orlam, dien hij wegzendt om zijn meester te roepen; maar als de menner Orlam bereikt, ligt deze al met afgeslagen hoofd neer: Cúchulinn is hem vóór geweest.

Medb ontplooit nu haar legermacht in de vlakten van Breg en Murthemne in Ulster. Doch Cúchulinn is steeds de eerste, en verslaat allen. Hij vecht in een ware berserkerwoede, waarin zijn lichaam zich geheel verwringt:

"Zijn vleesch trilde om hem als een glad riet tegen den stroom, elk lid, elk gewricht, elke top en elke voege, van zijn kruin tot den grond. Hij voerde de verdraaiing der razernij uit met zijn lichaam binnen zijn huid. Zijn voeten en zijn sch-nen en zijn knieën kwamen aan de achterzijde, en zijn hielen en kuiten aan den voorkant. Hij vertrok de spieren van zijn kruin zoodat ze achterop zijn nek

kwamen, en elk van hun geweldige, onbeschrijflijke, ongelooflijke, onmetelijke vleeschballen was als het hoofd van een kind van een maand . . . Hij trok zijn eene oog het hoofd in, zoodat een reiger van af den rand zijner wangen het met moeite uit het achterdeel van zijn schedel had kunnen halen. Het andere sprong naar buiten, zoodat het buiten op zijn wang zat. Zijn mond verwrong zich afschuwelijk. Hij trok de wangen van de kaken, zoodat het binnenste van zijn gorgel te zien kwam. Zijn longen en zijn lever kwamen op, zoodat ze in zijn mond en keel hingen . . . Het harde kloppen van zijn hart tegen de borst werd gehoord als het blaffen van een strijdhond . . . De lichtstralen van Bodb [d. i. de Ier. krijgsgodin] en de wolken van gif, en de vonken van rood vuur werden in dampen boven zijn hoofd gezien, ten gevolge van het zieden der wilde woede, die uit hem opgerezen was. Zijn haar stond in prikkels om zijn hoofd, als de takken van een hagedoorn om het gat in een oude haag. Als een koningsappelboom met koningsvruchten om hem heen geschud was, zou nauwelijks één van de appels over hem heen op den grond gekomen zijn; veeleer ware op elk haar een appel blijven staan, door het terugprikken van de woede, die in zijn haar boven hem uitgestegen was. De "heldenzwelling" verhief zich uit zijn voorhoofd, zoo lang en zoo dik als een mannenvuist. Zoo hoog, zoo dik, zoo sterk, zoo lang als de mast van een groot schip was de rechte straal donker bloed, die recht uit den top van zijn hoofd in de lucht rees, zoodat hij daaruit een zwarten rook van toovenarij vormde, gelijk aan den rook van een koninklijk hof, als de koning zich op den avond van een winterdag naar zijn feest begeeft."

Medb poogt Cúchulinn om te koopen, maar hij kwelt den vijand erger dan ooit, totdat er een overeenkomst gesloten wordt, dat men telkens één strijder tegen Cúchulinn uitzenden zal, terwijl het Connachtleger slechts zal voortrukken, zoolang die tweegevechten duren.

Nu volgt een eindelooze reeks tweegevechten, waarin Cúchulinn alle tegenstanders verslaat, behalve alleen zijn vroegeren makker Fergus mac Róig, met wien hij afspreekt, dat ze zoo noodig voor elkaar zullen vluchten. Ook bovenmenschelijke machten mengen zich in den kamp: een godin, de Morrígan, bestrijdt den held, dien zijn goddelijke vader, Lug, beschermt. Als Cúchulinn hulp krijgt van zijn 150 speelkameraden, worden deze allen gedood, en in ruil daarvoor velt hij in strijdwoede 130 vorsten uit het leger van Medb, en tallooze paarden, vrouwen, honden enz. Met behulp der Ulsterballingen in Medb's leger houdt hij zich de Clan Calatín, een toovenaar met 27 zonen, die samen één lichaam vormden, van het lijf. Zoo is er een gestadige climax in de nooden van den held.

En dan bereikt het epos zijn hoogtepunt: den strijd van Cúchulinn en Ferdiad. Deze voorvechter van Connacht is een oude makker van Cúchulinn, samen hebben zij bij Scathach op Skye de krijgskunst geleerd. Eerst dan belooft Ferdiad aan Medb ten strijde te gaan, als

zij hem met de spotliederen der satyrici bedreigt. Twee dagen vechten de helden, beurtelings de wapenen kiezend, en elkaar 's avonds, na onbeslisten kamp, omhelzend en de wonden heelend. Doch na den derden dag zijn de hartstochten opgewekt, en omhelzen ze elkaar niet meer. En den vierden dag is hun woede zoo geweldig, dat het water in de voorde verdroogt. Cúchulinn wordt gewond en roept om zijn felste wapen, de "Gae Bolga". Ferdiad houdt het schild omlaag. Cúchulinn treft hem erboven met het zwaard. Ferdiad heft nu het schild op, Cúchulinn grijpt de "Gae Bolga" met de teenen, en doodt Ferdiad. En als Laeg, Cúchulinn's wagenmenner, dan zijn meester opwekt, antwoordt deze treurig: "Waarom zou ik weer opstaan, nu hij door mijn hand gevallen is?"

Inmiddels is het aan de Connachters gelukt, den Bruinen Stier te rooven. Maar de Ulsterlieden zijn uit hun zwakte ontwaakt, en achtervolgen hen, alles verwoestend. Bij Gárach in Meath komt het tot een slag. Fergus mac Róig verlaat het gevecht, als Cúchulinn dit verlangt. Cúchulinn grijpt Medb, en beschermt haar tegen de Ulsterlieden, tot ze bij Athlone over den Shannon trekt.

De Bruine Stier, door Medb naar Connacht gezonden, vindt den Witgehoorden en doodt hem. Dan trekt de Bruine razend door Connacht, totdat hij dood neervalt. Nu sluiten de partijen vrede, en rijk beladen met buit trekken de Ulsterlieden naar huis terug.

25. De **oudste overlevering van de Táin Bó Cúalnge** staat in het Boek van de Bruine Koe (*Leabar na h-Uidhre*, 1106) [1]. De sage zelf is echter veel ouder. Van Senchán Torpeist, „eerste geleerde" (*ardollam*) ten tijde van koning Gúaire Aidne van Connacht (+ 659) wordt verhaald, dat hij de dichters samenriep, om te zien, of zij het groote epos nog kenden. En toen die kennis gebrekkig bleek, zong een zijner leerlingen, Murgein, een lied voor den grafsteen van Fergus mac Róig. Na drie dagen verscheen Fergus hem in een nevel, om hem de heele geschiedenis mede te deelen, die hij zoo weer onder de menschen bracht.

Dit verhaaltje van Murgein is een der „voorgeschiedenissen" (*remscéla*) van de Táin Bó Cúalnge. Daartoe behooren ook sagen als: 'De Wedstrijd der twee Zwijnenhoeders', 'De Veeroof van Regaman,' 'De Geboorte van Cúchulinn', 'De Vrijage van Ferb', 'De Veeroof van Flidais,' 'De Vrijage van Emer' e. a. Al die verhalen, die oude sagen bevatten,

---

[1]) Zoo geheeten naar de kleur van den perkamenten band van het hs.

zijn in causaal verband met de Táin Bó Cúalnge gebracht en eraan ondergeschikt gemaakt. Zoo ontstaat een sagenkring, waarin alles zich om Cúchulinn en Conchobar groepeert.

De veeroof is een gewoon type in de Ier. litteratuur, dat op historische voorbeelden berust. De Ier. Annalen zijn vol van zulke plundertochten om vee te rooven (*crecha*), en nog in Walter Scott's eersten roman, Waverley, kan men lezen, hoe twaalf Hooglanders de melkkoeien van hun landheer wegdrijven. Ook andere trekken wijzen op een historische kern der sage, b. v. de strijd van Connacht, verbonden met Munster en Leinster, tegen Ulster, terwijl Meath met Tara bij Ulster gerekend wordt. Maar de moeilijkheid is, historie van sage te scheiden. Daar alle gegevens buiten de epische litteratuur ontbreken, is hier slechts één weg open, n.l. door vergelijking der verschillende redacties den oudsten vorm der Táin Bó Cúalnge vast te stellen, en dan te beproeven nog verder terug te komen door vergelijking met andere sagen, die verwante trekken vertoonen. Op dit gebied is echter nog veel te doen.

26. Het **terrein der Táin Bó Cúalnge** is Ulster. De geographische gesteldheid aldaar is den opsteller tot in bijzonderheden bekend. De helden, die hij aan de zijde van Ulster vermeldt, zijn allen figuren, die ook elders in de sage bekend zijn, terwijl aan den kant van Connaught, afgezien van de hoofdfiguren, slechts namen genoemd worden, die ook in Iersche triaden (vgl. § 45) voorkomen, doch verder geheel onbekend zijn. Ook is het merkwaardig, dat zoovele plaatsen in Ulster namen hebben, die aan onze sage herinneren, zooals Ath Ferdiad (de Voorde van Ferdiad) e. d. Het grootste Ier. proza-epos wordt dus terecht tot den Ulstercyclus gerekend; het verhaalt de gebeurtenissen gezien van den kant van Ulster. In overeenstemming daarmede is het, dat de Ulsterlieden, die toch eigenlijk hun Bruinen Stier verliezen, als overwinnaars uit den strijd komen.

Dat de sage heel oud is, staat ook vast. Van het in volle pracht beschreven hof te Emain Macha heet het in den Hymnus van Fiacc (9e eeuw): „In Armagh is nu de rijkszetel, al lang is Emain verlaten". De kerstening verplaatste het middelpunt van Ierland naar het Zuiden en midden. En dat bewijst afdoende — naast zooveel andere aanwijzingen —, dat de sage in den voorchristelijken tijd thuis hoort. De Ier. Annalen laten Conchobar omstreeks het begin onzer jaartelling leven, en een legende laat hem zelfs op zijn sterfbed van een druïde de kruisiging van Christus vernemen en geloovig sterven. Zulke ver-

zinsels hebben natuurlijk geen waarde, en dat de geschiedenis der Táin Bó Cúalnge ouder is dan de 4e eeuw, laat zich niet bewijzen. Maar ook wanneer men haar in dien tijd stelt, is dat, vergeleken bij de oudste Germaansche overleveringen, al vroeg genoeg. Afgezien van de klassieken, brengt geen Europeesche litteratuur ons tot een zoo vroeg tijdperk terug als de Iersche.

27. Een **algemeene karakteristiek der Iersche heldensage** is na het tot dusverre besprokene niet meer noodig. De neiging tot ongebreidelde woestheid is ons reeds gebleken uit de historie van het Zwijn van Mac Dáthó, waar Conall Cernach zijn tegenstander het hoofd van diens gedooden broeder Anluan tegen de borst slingert, en uit de tallooze gevechtscènes der Táin Bó Cúalnge. In het laatste groote werk leerden wij ook een heel andere, lyrisch-zachte stemming kennen, bijv. waar Cúchulinn zijn dooden vriend Ferdiad beweent, een stemming, die wij ook aantroffen in de Vrijage van Emer. Dat de Iersche fantazie in haar grilligheid geen grenzen kent, dat ziet men aan de verwringing van Cúchulinn. En de neiging dier fantazie tot het comische heeft de lezer ook wel herkend. Op enkele bijzonderheden wil ik hier nog de aandacht vestigen.

Cúchulinn, de held, is in den oudsten vorm der sage een mensch, en ondanks de wonderbaarlijke gedaanten, die hij kan aannemen, of de verbluffende daden, die hij verrichten kan, krijgt hij nooit een bovenmenschelijk karakter. Zijn vader is dan ook een gewoon mensch, Sualtam geheeten. Later, in het romantische tijdvak, krijgt hij naast dien menschelijken ook een goddelijken vader, Lug, en worden hem steeds meer bovennatuurlijke trekken toegedicht, als zijn geboorte, zijn jeugdbedrijven, zijn strijd tegen de Clan Calatín. Die trekken zijn echter ten deele uit andere bekende verhalen af te leiden. Met dat al blijft Cúchulinn steeds menschelijk, en het is zelfs aannemelijk, dat hij een historisch persoon geweest is. Hetzelfde geldt van Conchobar, Medb en Ailill. Er is dan ook geen twijfel aan, of de Táin Bó Cúalnge en alle verhalen, die er mede verband houden, bevatten een langzamerhand tot het bovennatuurlijke opgeheven heldensage. Dat verhindert niet, dat sommigen er een zonnemythe in gezocht hebben, en dat de jongste Weensche school zelfs aan een maanmythe van Cúchulinn gelooft. Zulke sageninterpretaties gaan echter van vooropgezette meeningen uit. De Ulstersage hoort stellig niet tot de mythologie.

Wat den cultuurtoestand in de Ulstersage betreft, veel daarvan stemt

overeen met wat de Antieken omtrent de oude Kelten vertellen. De helden vechten in strijdwagens (vgl. de *essedae* bij Caesar en Poseidonios van Apamea), zij kleeden zich in lijfrokken en daarover mantels met gespen, hun wapenen zijn speer of lans, zwaard en schild, zonder dat ze helmen en pantsers dragen, ja soms trekken zij naakt achter hun schild ten strijde, en de in Ier. verhalen veelvuldig voorkomende strijdhonden (*árchoin*) worden reeds door Strabo bij de Kelten vermeld. Deze overeenkomst is treffend en wijst op het algemeen-Keltische van dergelijke gebruiken. Ook de oude Ieren, volleerde classici als zij waren, hebben die overeenkomst gezien, en er hun voordeel mede gedaan, door trekken uit de klassieke litteratuur in hun verhalen op te nemen. Wanneer b.v. in jongere Ier. teksten de druïde optreedt als een profeet en priester, dan berust dat stellig op invloed van de Romeinsche opvattingen omtrent de Gallische druïden; in de oudste Ier. teksten is de druïde (*drui* 'zeer wetende') eenvoudig een toovenaar.

Het leven der Ulsterhelden herinnert ons aan de ruwste oertoestanden. Daaraan beantwoordt ook de stijl der oudste gedeelten, welke die van een echt volksepos is, ongekunsteld en vrij, en die eerst allengs plaats maakt voor den verfijnden stijl van den kunstenaar. De jongere gedeelten scheppen behagen in het beschrijven van wapenrusting en kleeding, van vrouwen en paarden. Doch in de oude kern is het alles vechten en rooven, drinken en feestvieren. Dat ook de vrouwen dronken worden, is geen zeldzaamheid, en de aard van het geslachtsleven is heel primitief. De Iersche sage brengt ons met een cultuur in aanraking, die de Homerische helden reeds lang achter zich hadden.

28. **Handschriften** van de Táin Bó Cúalnge hebben we over ten getale van tien, van welke sommige dicht bij elkander staan. Het minst van den oorspronkelijken vorm zijn afgeweken de redacties, in twee groote compilatiehss. overgeleverd, n.l. die van het Leabar na h-Uidhre en van het Gele Boek van Lecan, beide te Dublin bewaard, en in facsimile's bereikbaar gemaakt. Daarnaast is het hs. Egerton 1782 van het Britsch Museum te stellen. De drie genoemde hss. zijn geen van alle volledig, en zij hebben slechts betrekkelijk kleine gedeelten gemeenschappelijk bewaard. Het is niet noodig hier ook de overige redacties op te sommen, en haar onderlinge verhouding te bespreken. Er bestaat over dit onderwerp reeds een vrij uitgebreide litteratuur. In de groote uitgave van Windisch (1905) is met de

verschillende redacties rekening gehouden, terwijl sommige ervan ook nog afzonderlijk in tijdschriften uitgegeven zijn. Dientengevolge is voor een kritische beoordeeling van den tekst der Táin Bó Cúalnge het materiaal vrijwel verzameld. Een behandeling van de daarmede verbonden problemen ligt evenwel buiten het bestek van dit boek; in de litteratuuropgaven bij §§ 24, 25 vindt men de voornaamste uitgaven en vertalingen vermeld.

HOOFDSTUK IV.

De niet-epische Iersche Litteratuur.

29. De **niet-epische litteratuur** in Ierland is ontzaglijk uitgebreid. Op velerlei gebied heeft zich de werkzaamheid der Ier. schrijvers bewogen, en wat wij van dat alles kennen, is slechts een gering deel van hetgeen nog ondoorzocht in de talrijke hss. aanwezig is. Wanneer hier de heldensage uitvoeriger behandeld is dan de verdere Ier. geschriften, ligt dat niet hieraan, dat deze laatste minder talrijk zouden zijn, doch uitsluitend aan de grootere belangstelling, waarop de epiek buiten den beperkten kring van vakgenooten rekenen kan.

Direkt uit de O.ier. periode is ons weliswaar niet heel veel overgeleverd. Wij bezitten de glossen op de Psalmen, op de Paulinische brieven, op Priscianus, op Beda e. a., die in de bibliotheken van het Vasteland, zooals te Würzburg, Milaan, St. Gallen, bewaard worden. Deze O.ier. glossen zijn niet alleen als taalmateriaal belangrijk. Zij zijn geenszins te vergelijken bij onze O.hgd. of O.saks. en O.nfra. glossen, die eens een enkel woord vertalen, doch zij bestaan uit korte uiteenzettingen, die een inzicht geven in de diepte der theologische studie van de Ier. monniken in vastelandsche kloosters. De Ier. kerk, die van den aanvang af een kloosterkerk was, nam onder de vroegchristelijke kerken van het Westen een eigen plaats in [1]). Lang duurde het, eer ze een gemeenschap vormde en eer ze zich naar de Roomsche regelen van Paaschviering en tonsuur wilde schikken. Ook de glossen nu toonen ons haar uitzonderlijk karakter. Haar exegese is niet orthodox, doch veeleer op de leerstellingen van hereteci gebaseerd [2]). De ver-

---

[1]) Kloosterkerk in tegenstelling tot bisschoppelijke kerk. Er ontbrak een hoogere organisatie, de kloosters waren zelfstandig. Toen de paus in 431 Palladius als bisschop naar Ierland zond, was dat een eerste poging, om het land niet langer uitsluitend christelijk maar ook Roomsch te maken. Dat gelukte eerst veel later, toen de primaat van Armagh het geestelijk bestuur over gansch Ierland erlangde.

[2]) Men vergete niet, dat Pelagius een Ier was!

klaring der Psalmen berust in de eerste plaats op die van den Syriër Theodorus van Mopsuestia, die der Brieven op de kettersche leer van Pelagius. Het nationaal karakter der Iersche kerk is daardoor reeds in de vroegste tijden uitgedrukt.

In Ierland zelf zijn ons uit de O.ier. periode drie hss. bewaard, die aan de vernielzucht der Noormannen ontsnapt zijn, het *Stowe Missal* met een preek en enkele bezweringsformules, het *Boek van Armagh*, met hoofdzakelijk eigennamen, en het *Liber Hymnorum*. Dit laatste bevat, naast een aantal Latijnsche hymnen, acht Ier. kerkliederen, wier taal zuiver O.ier. is en die aan de vroegste Ier. geloofshelden als St. Patrick en Fiacc worden toegeschreven. Het laatste is natuurlijk niet juist: ouder dan de 9e eeuw zijn de bewuste hymnen stellig niet. Maar ook zóó vormen zij de oudste Ier. geestelijke poëzie, die wij kennen. Belangrijk is vooral de vorm dezer poëzie, die zich aansluit bij de metriek der Latijnsche kerkliederen van de 5e en 6e eeuw, en daaraan geheel ontleend is. Regelmatige accentwisseling komt niet voor, doch de lettergrepen worden geteld (zeven in één regel); daarbij behoort dan eindrijm. Eerst later ontwikkelen zich in deze kerkpoëzie ook allitteratie en binnenrijm. Bezaten wij alleen deze O.ier. kerkhymnen benevens de weinige kleinere gedichtjes van monniken, die wij uit dien vroegen tijd kennen, dan zou men geneigd zijn, de geheele Ier. poëzie, wat den vorm betreft, uit de Latijnsche kerkliederen te laten ontstaan. Toch ware die opvatting onjuist. Kuno Meyer, die voor de studie der O.ier. poëzie de meeste verdiensten heeft, heeft in de laatste jaren aangetoond, dat in hss. uit later tijd veel poëzie bewaard is, waarvan zoowel de taal als de vorm haar ontstaan in de O.ier. periode bewijzen. Die poëzie is grootendeels lyrisch en de belangrijkste gedichten ervan bezingen koningen en hun geslacht. Dat is dus de wereldlijke tegenhanger van de zooeven vermelde geestelijke lyriek. Deze wereldlijke lyriek nu is voor een gedeelte op hetzelfde beginsel als de kerkhymnen opgebouwd: de lettergrepen worden geteld en er is eindrijm. Maar daarnaast staat in de oudste gedichten (7e eeuw) een geheel afwijkende poëtische vorm, die berust op een wisselend accent (dus rhythmus) benevens allitteratie. In deze poëzie is een ontwikkeling waar te nemen, waaruit blijkt, hoe beide groepen, de rijmende met een vast aantal syllaben en de allittereerende met wisselend accent, op elkander invloed oefenden. De oudste rijmende poëzie bewaart nog sporen van allitteratie, die echter weldra verdwijnen, terwijl de jongste allittereerende poëzie reeds het eindrijm heeft aangenomen.

Merkwaardig is het vooral, dat bij de oudste allittereerende poëzie, waar het eindrijm nog geheel ontbreekt, een doorloopende allitteratie bestaat, zoodat drie achtereenvolgende woorden met elkander allittereeren kunnen en de allitteratie zelve op geenerlei wijze met het woordaccent of den rhythmus in verband staat. In die alleroudste versregels worden syllaben noch woorden geteld, en hoe ouder de poëzie is, des te vrijer is de allitteratie en des te minder regelmatig is ook de wisseling van geaccentueerde en ongeaccentueerde syllaben. Zulk een oude dichtvorm kan alleen uit rhetorisch proza ontstaan zijn, want zij is daarvan nauwelijks te onderscheiden. Dat rhetorische proza, waarin de oorsprong der Ier. poëzie ligt, is dan het Latijnsche proza der Gallische rhetoren, dat met zijn parallellisme en homoioteleuton geheel met de oudste Ier. gedichten overeenstemt. Deze groote invloed der Gallische rhetoriek in Ierland verwondert ons niet, als wij bedenken, hoe in de 5e eeuw de Gallische geleerden een schuilplaats in het Westen zochten (vgl. § 9). Zoo is de Ier. poëzie ontstaan uit twee stroomingen van buiten: het Gallische rhetorenproza en de Latijnsche kerkhymnen, — wel een sprekend bewijs voor de in § 18 verdedigde stelling, dat het zuivere proza de eigenlijke litteraire vorm der Kelten is.

Over de verdere ontwikkeling der Ier. poëzie moeten wij kort zijn. De lyriek heeft in Ierland een ontzaglijke vlucht genomen, zoodat Kuno Meyer in zijn 'Primer of Irish Metrics' meer dan duizend Ier. dichters kon opsommen. Die dichters zijn òf de eigenlijke 'barden' of lierdichters, die aan de vorstelijke hoven leefden en alle gebeurtenissen uit het leven hunner heeren bezongen, òf de 'filid' of vertellers, die hun epische verhalen met poëtische ontboezemingen opsierden. De Ier. bardenpoëzie draagt hetzelfde karakter als die der Kymr. „Gogynfeirdd" (zie § 36). Doel is de vrijgevigheid der heeren te prijzen, hun triomphen te vieren, hun dood te beweenen, hen tot den strijd aan te vuren of bij hun thuiskomst te verwelkomen. Ook de hekeldichters, wier satyren en hoonliederen soms voor doodelijk gehouden werden, behoorden tot de barden.

De kunstvorm der bardenpoëzie is te gecompliceerd, om er in 't kort iets van te zeggen. Een aantal metrische verhandelingen is overgeleverd, waarin de tallooze metra, verschillend naar het aantal syllaben, het eindrijm en het binnenrijm, en dat alles opgesierd met allitteratie en assonance, beschreven worden. De kunst der barden was een hoofsche kunst, met zeer moeilijke regels, die

in den loop der eeuwen steeds samengestelder werden. Ook de taal werd steeds kunstiger, de schoonheid werd meer en meer gezocht in de opeenstapeling van adjectieven, en de vrijheid ging geheel verloren. In de 9e eeuw begint de stroom van bardenpoëzie bij den dichter Fingen mac Flainn, en in de 11e—16e eeuw groeit hij zóó zeer aan, dat men de gansche geschiedenis van Ierland uit de bardische gedichten kan aflezen. Dat is ook de periode van de grootste gekunsteldheid. Eenvoudiger is de poëzie in de epische verhalen, waaruit nog dikwijls, althans in oude teksten, de stem van het hart spreekt. Maar ook hier moest op den duur de natuur voor de beroepskunst der barden en haar eischen wijken.

30. De **geestelijke litteratuur** in Ierland is ontzaglijk uitgebreid. Afgezien van de Gallische en Britsche Kelten heeft geen Westeuropeesch volk den christelijken godsdienst vroeger omhelsd dan de Ieren. Volgens de legende zou Palladius in 431 door paus Celestinus naar Ierland gezonden zijn, om de bevolking te bekeeren, en in het volgende jaar zou de eigenlijke apostel van Ierland, Patrick, — eerst Sucat, of liever Succet, geheeten —, zijn zendingsarbeid begonnen hebben. Zimmer heeft het aannemelijk gemaakt, dat de Patrick-legende eerst in de 7e eeuw ten volle uitgegroeid is, om aan de aanspraken van den bisschop van Armagh op het primaatschap over heel Ierland kracht bij te zetten. Uit de eerste vermelding van Palladius in de Kroniek van Prosper Tiro a. 433: *Ad Scottos in Christum credentes ordinatus a papa Caelestino Palladius primus episcopus mittitur* blijkt zonneklaar, dat Ierland in 433 al gekerstend was. Men kan dan ook gerust aannemen, dat de Gallische rhetoren van de 4e eeuw den Christelijken godsdienst reeds naar het Westen hadden gebracht, ja dat misschien al een eeuw vroeger de eerste Britsch-Keltische Christenen het hunne tot de bekeering van Ierland hadden bijgedragen.

Zoowel de Ier. taal als de letterkunde toonen tal van sporen van die vroege en diepgaande kerstening. Reeds in de 8e eeuw begint men het Latijn als geestelijke taal door het Iersch te vervangen. Er verschijnen litanieën, homiliën, preeken, tractaten, legenden en andere dergelijke geschriften in de landstaal. Onder al dit geestelijk proza trekken vooral de heiligenlevens onze aandacht. De *Vita Tripartita* van St. Patrick is slechts één uit vele, want het aantal Iersche heiligen, wier naam verbonden is aan een Iersch klooster of andere heilige plaats, is bijzonder groot. De naïveteit, waarmede de wonderen dezer nationale heiligen verteld worden, is vaak roerend. Nog grooter beteekenis

krijgt de Ier. hagiographie, wanneer men haar invloed op de overige litteratuur beschouwt, zelfs op de wereldlitteratuur. Want niet alleen is een verhaal als dat van den in bijna elke Europeesche letterkunde bekenden zwerftocht van St. Brandaen uit zulk een Ier. heiligenleven afkomstig, maar ik geloof ook, dat voor veel van de wonderbaarlijke elementen, die wij later in de continentale Arthursage aantreffen en die niet uit de Keltische heldensage te verklaren zijn, de Keltische hagiographie verantwoordelijk te stellen is [1]). En de Keltische hagiographie berust in laatste instantie op de Iersche. Tot diezelfde Ier. hagiographie reken ik ook de tallooze *Visiones*, meestal in het Ier. geschreven, maar soms ook in Latijnsche bewerkingen op het Vasteland bekend geworden (o.a. de *Visio Fursae* bij Beda en de *Visio Tnugdali*). Deze Latijnsche Vizioenen, een Ier. litterair genre, zijn de direkte voorbeelden van Dante's Divina Commedia geweest.

Over de uitgebreide geestelijke poëzie willen wij niet verder spreken. Het *Liber Hymnorum* werd reeds genoemd. Voor den Keltoloog zijn de *Félire Oengusso* (± 800), d. i. een optelling van Iersche en vreemde heiligen, en de *Saltair na Rann* (± 1000) of 'Strophensouter' van onschatbare waarde. Buiten de Ier. letterkunde strekt zich echter de beteekenis dezer groote dichtwerken niet uit, evenmin als die van de vele kleinere, die ernaast staan.

31. Aan **verdere geleerde litteratuur** is Ierland ook buitengemeen rijk. De historische zin en de onbegrensde belangstelling der Ieren voor alles wat er in de wereld voorviel, maakte hen tot voortreffelijke annalisten en kroniekschrijvers. Al heel vroeg begonnen de Ier. monniken uit de Latijnsche kronieken van Orosius, Prosper, Beda e.a. lijsten van gebeurtenissen naar de jaren op te stellen en daarin ook de voornaamste voorvallen in Ierland op te nemen. Zij vermeldden dan de gewichtigste feiten uit de geschiedenis van het klooster, waar de lijst gemaakt werd, een en ander uit de geschiedenis der Ier. koningen en stamhoofden en hun oorlogen, en verder hongersnooden, het verschijnen van kometen e. d. Zoo ontstonden de oudste annalen, die ons niet bewaard zijn, doch waarvan we verschillende bewerkingen en voortzettingen kennen, zooals de z.g. *Annalen van Tigernach*, de *Annalen van Ulster*, de *Annalen van Innisfallen* e.a. Latere

---

[1]) Deze stelling sluit in, dat niet alles in onze z.g. Arthurromans, wat niet uit de Kelt. heldensage te verklaren is, van niet-Kelt. oorsprong behoeft te zijn. De invloed der Ier. en Kymr. heiligenverhalen op de Arhturlitteratuur kan een hoogst belangrijk onderwerp van studie opleveren.

annalenbundels groeiden door het opnemen van tal van sagen en anecdoten aan tot kronieken in annalenvorm; bekend zijn o. a. de *Annalen der Vier Meesters,* in de eerste helft der 17e eeuw opgesteld door Micheal O'Clery met drie gezellen. Kroniekmatige geschriften bezitten wij ook uit den Wikingtijd, waarin de strijd der Ieren tegen de Noormannen gloedvol beschreven wordt. Het bekendste werk op dit gebied is de *Cogadh Gaedhel re Gallaib* of 'Oorlog der Ieren tegen de Vreemdelingen'.

Tot de geleerde litteratuur rekenen wij verder de vele rechtsgeleerde verhandelingen, bekend onder den naam van *Brehon Laws* (*brehon* = Ier. *brithem* 'rechter') en een reeks van grammatische, geographische en astronomische verhandelingen, waarover hier niet verder gesproken wordt.

32. In de **moderne letterkunde** heeft Ierland getracht zich bij den smaak van onzen tijd aan te sluiten. De belangstelling in de oude sagen ging in den loop der 18e en vooral der 19e eeuw verloren. De plotseling intredende angliseering der ontwikkelde standen maakte, dat de nationale litteraire tradities verloren gingen. En toen tegen het einde der 19e eeuw de eisch van hoogere ontwikkeling ook voor de groote volksmassa uitgesproken werd, ontbrak een hoogere cultuur in de landstaal, waaruit men putten kon. De voorstanders der Iersche Beweging en de mannen van de Gaelic League waren wel op het volgen van vreemde voorbeelden aangewezen. Zoo ontstond de thans nog zeer bescheiden Nieuwiersche litteratuur. In Father O'Leary vond men een verdienstelijk romanschrijver, die in zijn boeken *Niamh* en *Séadhna* het Iersche landleven schilderde. Father O'Kelly schreef tooneelstukken voor de bijeenkomsten der Gaelic League. Ook anderen werkten mede. Maar het is niet te loochenen, dat de grootste talenten van Ierland er de voorkeur aan geven, in het Engelsch of althans in het Engelsch dialect van Ierland, naar eigen behoeften gekneed, te schrijven.

Belangrijker zijn dan ook de groote schatten aan volkslitteratuur, die heden ten dage door de folkloristen uit den mond der Gaelic-sprekende bevolking worden opgeteekend. Tal van sprookjesbundels, uit verschillende deelen des lands afkomstig, hebben wij aan den arbeid dezer geleerden te danken. Van het vele, dat deze zuivere bron van N.ier. litteratuur al opgeleverd heeft, zijn vooral de gedichten aantrekkelijk, die Douglas Hyde onder den titel *The Lovesongs of Connacht* in het licht gaf. Wie de makers van deze uit de volksziel gewelde

liedjes zijn, weten wij niet. Maar wel weten wij, dat er misschien op de gansche wereld geen poëzie bestaat, die dieper het hart roert dan deze:

Als ik westwaarts mocht gaan, zou ik niet uit het Westen keeren;
Op den hoogsten heuvel zou ik gaan staan,
En den geurenden tak zou ik terstond plukken,
En mijn eigen liefste zou ik het vlugst volgen.

Nu is mijn hart zoo zwart als de sleedoornvrucht
Of als een kool, die men in de smidse wil branden,
Zwart als de zool van een schoen in witte zalen,
En er ligt groot verdriet over mijn lach.

Mijn hart is gekneusd en gebroken,
Als een ijsschots op het watervlak,
Als noten, die eenmaal gekraakt zijn,
Als een jong meisje na haar bruiloft.

Mijn liefde heeft de kleur van de boschbessen,
En de kleur van frambozen op een klaren zonnedag,
Zij heeft de kleur van de donkerste heidebessen op den berg:
Dikwijls staat een zwart hoofd op een wit lichaam!

HOOFDSTUK V.

De Kymrische Lyriek.

33. **Wales en Ierland** loopen in hun litteraire geschiedenis vrij sterk uiteen. Dat kan reeds blijken uit het weinige, dat in dit werkje, waar slechts van de Kymrische lyriek en het romantische proza sprake zal zijn, over het aandeel van Wales in de ontwikkelingsgeschiedenis van den Keltischen geest gezegd wordt. Daarmede zijn trouwens de twee belangrijkste uitingsvormen der Kymr. litteratuur genoemd; de annalen, kronieken, medische en theologische geschriften kunnen gerust buiten bespreking blijven.

Ierland heeft ten gevolge van zijn betrekkingen met het oude Gallië vroeg het Christendom en de klassieke cultuur ontvangen. Na de 6e eeuw echter staat het bijna niet meer receptief tegenover het overige Europa; het geeft zijn eigen geestelijke schatten aan Angelsaksen, Franken, Alemannen, Noormannen, ja aan wie niet al, doch teert voor zich zelve uit eigen voorraad. Slechts zelden zijn invloeden van vreemde litteratuur op de Iersche aan te wijzen. Het verloop der inwendige Iersche historie, dat tot afzondering leidde, is nog meer de oorzaak daarvan dan de geographische ligging. Wales daarentegen heeft steeds in onmiddellijke aanraking met Engeland en het Vasteland gestaan. Dat was reeds in de Middeleeuwen zoo. Evenals er in de 19e eeuw navolgingen van Uhland en Heine ontstonden, zoo toonde de poëzie der 13e en 14e eeuw den invloed van Fransche meistrelen. Dientengevolge draagt de Kymr. litteratuur een veel meer cosmopolitisch karakter dan de Iersche. Toch sluiten de vreemde gedachten zich aan bij de nationale vormen, zoodat uit die Fransche strooming een hoofsche lyriek ontstaat, die zuiver Kymrisch van aard is. Daartoe was in Wales met zijn talrijke vorstelijke hoven de bodem uiterst gunstig.

34. De **Romantiek** heeft de Keltische poëzie in een valsch daglicht gesteld en dank zij talentvollen schrijvers als Matthew Arnold

woekert het daaruit voortgekomen wanbegrip nog steeds voort. De 18e eeuw, met haar steeds ruimer wordende belangstelling, bracht de Kelten midden in de aandachtssfeer der denkende menschheid. En de hang naar romantiek maakte alles wat Keltisch was reeds bij voorbaat „oeroud" en „maagdelijk" tegenover het vreemde. Is die opvatting ten aanzien der Ier. letteren te verdedigen, voor het Kymr. gaat zij allerminst op. De Kymren zelve hebben er echter een handig gebruik van gemaakt. Een zekere Edward Williams stelde onder den schuilnaam Iolo Morganwg [1]) tegen het einde der 18e eeuw het z.g. Druïdendom in, waarvan hij voorgaf, dat het de in bepaalde kringen bewaarde voortzetting van het oude Keltische druïdendom was. Dit reine verzinsel (vgl. §§ 39, 40) werd gretig aanvaard, zoodat thans nog op nationale feesten de „aartsdruïde" met zijn gevolg in witte gewaden pleegt te verschijnen. Men heeft hier met een voortlevende romantische gril van de 18e eeuw te doen, die te vergelijken is met de verheffing der Ier. toovenaars tot Gallische druïden in de vroege Middeleeuwen (zie § 22). Van het echte Keltische druïdendom was in Brittannië in historischen tijd niets meer over.

Velen meenen ten gevolge van zulke onjuiste voorstellingen, dat de Kymr. poëzie een bijzondere liefde voor het mystieke en onwerkelijke heeft. Niets is minder waar. Mystieke gedichten komen sedert de 15e eeuw alleen voor in de kringen, waar de romantisch-druïdische gedachte ontkiemde en gekweekt werd. Zulke poëzie werd echter buiten die kringen niet begrepen. De echte oude Kymr. poëzie evenwel is heel anders. Krachtens haar Keltische kern en door cosmopolitische invloeden draagt zij een realistisch en wereldsch karakter.

35. Onder **Cynfeirdd ('Vroegste dichters')** verstaat men de oudste groep van Kymr. dichters, die volgens de Historia Brittonum van Nennius in de 6e eeuw geleefd zouden hebben: Haneirin (of Aneurin), Taliessin en Llywarch Hên (d. i. 'Llywarch de Oude'). Gedichten, die op hun naam staan, zijn overgeleverd in enkele oude compilatiehss. als het Zwarte Boek van Carmarthen (einde 12e eeuw), het Boek van Aneurin (midden 13e eeuw), het Witte Boek van Rhydderch (einde 13e eeuw), het Boek van Taliessin (einde 13e eeuw), het Roode Boek van Hergest (einde 14e eeuw). Ofschoon de vorm van vele dezer gedichten, de drieregelige *englyn milwr* ('strijdersstrofe'), zeer oud is, durft geen

---

[1]) *Morganwg*: de Kymr. naam van het graafschap Glamorgan. Schuilnamen voor barden waren al in de Middeleeuwen gebruikelijk.

kenner van het Kymr. ze meer in de 6e eeuw plaatsen; de onmogelijkheid daarvan bewijzen zoowel de taal als de toespelingen op latere toestanden. Indien de door Nennius genoemde Cynfeirdd der 6e eeuw dus ooit bestaan hebben — en aan zijn getuigenis voor Kymr. poëzie in zoo vroege tijden behoeft men niet te twijfelen —, dan zijn de op hun naam staande gedichten toch zeker niet van hen afkomstig. Wel wordt daar gesproken over gebeurtenissen en personen van de 6e en 7e eeuw, zooals de vorsten Cunedda, Arthur, en Urien Reged, koning van den Noordelijken Brittenstaat (zie § 7), maar van de gedichten zelve zijn de oudste uit de 10e—12e eeuw. In de overlevering is de taal dikwijls gemoderniseerd, maar enkele bewaarde O.kymr. schrijfwijzen toonen, dat de gedichten enkele eeuwen ouder zijn dan onze hss. Dat den opstellers dezer gedichten der 10e—12e eeuw nog oudere bronnen ter beschikking hebben gestaan, wordt wel waarschijnlijk, als men het vroege tijdstip der gebeurtenissen, die zij verheerlijken, in aanmerking neemt.

Het oudste werk uit den bundel is de cyclus *Gododin*, zoo genoemd naar een Keltischen stamnaam (bij Ptolemaeus': Ὀταδῖνοι), die erin voorkomt, en toegeschreven aan Haneirin [1]), waarschijnlijk, alleen omdat het werk zijn naam bevat. Het oudste gedeelte ervan behandelt den z. g. Slag van Catraeth (pleonastisch voor *Cat Raith* = Slag van Rath), en noemt als hoofdpersoon daarin zekeren *Minidawc*, d. i. *Aidán* [2]). Deze Aidán is te vereenzelvigen met den in Iersche annalen genoemden Aidán mac Gabhráin, achterkleinzoon van Fergus Mór, die in 501 een Iersche kolonie in Schotland stichtte. Aidán was met de noordelijke Britten tegen de Angelen en Picten verbonden, en den slag van Rath (*Rath in Druad*) vermelden de Annalen van Ulster onder 595. Zoo voert ons dit gedicht naar den Noordelijken Brittenstaat in de 6e eeuw. Enkele gedeelten zijn jonger.

Op naam van Taliessin staan 77 gedichten, van welke 12 uit een echte kern gegroeid kunnen zijn, al hebben ze den Taliessin van de

---

[1]) Nennius Hist. Brit. § 62 heeft *et Neirin*, wat Zimmer (Nenn. Vindic. bl. 102) terecht in *Aneirin* emendeert. Nog juister is evenwel *Haneirin* (< Lat. *Honorinus*), want in de 8e eeuw luidde de conjunctie 'en' nog Kymr. *hac* of *ha*.

[2]) *Minidawc* of *Min Idawc* ('Mijn Idawc') is een op gewone Kelt. wijze met het bezittelijk voornaamwoord gevormde troetelnaam. Ook de uitgang *-awc* (jonger: *-óc*), die in de plaats van *-án* treedt, is liefkoozend. *Idawc* staat dus voor *Aidán*, een bekenden Kelt. naam. Dezelfde naam schuilt in *Madoc*, d.i. *M'Aidóc*, 'Mijn Aidóc of Aidán'.

6e eeuw niet tot maker gehad. De dichter treedt op als bard van Koning Urien Reged, wiens strijd tegen Ida van Northumbrië (547—'60) hij verhaalt, evenals het gevecht van Rhydderch Hael ('Rh. den Vrijgevige'), koning van Strathclyde, tegen den reeds genoemden Aedán bij Arderydd (577). Soms zijn de aan Taliessin toegeschreven gedichten mystiek en zeer duister: dat is jong maakwerk.

Llywarch Hên bezingt ook Urien Reged. Hij beweent zijn in den slag gebleven zonen en geeft de eerste natuurpoëzie, b.v. over winter en zomer.

Geheel en al een fictie is de bard Myrddin (d.i. Merlijn), wiens naam 't eerst genoemd wordt in een aan Taliessin toegeschreven dialoog en in het Boek van Aneurin, terwijl al de aan hem zelf toegeschreven poëzie jonger is. Zijn naam is slechts een abstractie uit den stadsnaam *Caerfyrddin* (Eng. Carmarthen), dien men opvatte als 'Stad van Myrddin', ofschoon het twee lid niet anders bevat dan den Kymr. vorm van den ouden Latijnschen naam der stad n.l. *Moridunum*[1]). Aan dezen fictieven Myrddin werd later, dank zij Geoffrey van Monmouth, die zijn naam verlatiniseerde tot *Merlinus*[2]), een belangrijke rol in de Arthursage beschoren.

36. Een tweede groep dichters, die der **Gogynfeirdd ('Bijna vroegste dichters')**, is te stellen in de jaren 1080—1280. Zij leefden dus lang na de historische Cynfeirdd der 6e eeuw, doch niet lang nadat de aan deze laatsten toegeschreven gedichten tot stand kwamen; immers de oudste daarvan, de Gododin, zijn waarschijnlijk in de 10e eeuw opgesteld. Toch is er tusschen de Cynfeirdd en de Gogynfeirdd één groot verschil waar te nemen: de eersten behandelen oude nationale stof, waarin gebeurtenissen uit de vroegste geschiedenis van den Noordelijken Brittenstaat der Strathclyde-Britten herdacht worden, de laatsten hooren thuis in Wales en hun gedichten hebben betrekking op den tijd, waarin ze geschreven zijn. Dat wijst op een groote verandering in de omstandigheden van het Brittenvolk. De noordelijke staat is in 937 te gronde gegaan: daar leven voortaan geen onafhankelijke Kelten meer. Het geestelijk middelpunt der Britsche beschaving

---

[1]) Kymr. *caer* < Lat. *castra* = 'stad'. In *fyrddin* is *f* de verzachte vorm (zie § 17,3°) van *m*. Dus *Caerfyrddin* = 'Stad van Myrddin'. Intusschen is *Myrddin* geen persoonsnaam, doch uit *Moridunum* ontstaan. *Caerfyrddin* = *Castra Moriduni*.

[2]) De zachte Kymr. *dd* staat in de uitspraak zeer dicht bij *l*. Wie pas begint Kymr. te leeren, hoort nauwelijks verschil tusschen die twee klanken. Vgl. de Spaansche *d*, en gevallen als Lat. *lingua* < *dingua* enz.

verplaatst zich daarmede naar Wales. Slechts de alleroudste sagen en gedichten bewaren herinneringen aan den Noordelijken Brittenstaat; wij zagen dat in de aan Aneurin, Taliessin en Llywarch Hên toegeschreven poëzie, wij zullen het bij de bespreking der Arthursage weer zien. Maar van de 11e eeuw af is de Britsche litteratuur uitsluitend die van Wales.

Dat de dichtkunst in Wales reeds vroeg in eere was, bewijzen de wetten van koning Hywel Dda (940), waarin de rechten der barden worden vastgesteld. Die bardische poëzie begint vooral in de 12e eeuw in onze bronnen rijkelijk te vloeien. Zij staat in deze periode nog buiten de Fransche invloeden, en toont dientengevolge nog duidelijk haar verwantschap met de Iersche bardische poëzie (vgl. § 29). Zij hoort thuis aan de hoven der talrijke Kymr. vorsten, hetzij in Gwynedd of Noord-Wales, hetzij in Powys in het Zuiden, of elders. Tusschen die vorsten was strijd een veelvoorkomend iets, en de meeste dezer bardenliederen verheerlijken dan ook den moed der krijgers. Naast strijd- en zwaardliederen staan echter ook drinkliederen, lofliederen op moed, afkomst of vrijgevigheid der vorsten, minneliederen en zelfs natuurpoëzie. Vooral bloeide deze poëzie aan het hof van koning Owain Gwynedd (1139—1169), wiens zoon Hywel zelf een der begaafdste dichters dezer periode was. Aan zijn hof leefde ook de bard Gwalchmai (de Kymr. vorm van 'Walewein'), die den 'Slag van Moelfre' bezong, d. i. de nederlaag van den Engelschen Koning Hendrik II, wiens vloot in 1157 tevergeefs poogde een landing aan de kust van Straat Menai, tusschen Wales en Anglesea, uit te voeren. Het is deze ode, die gedeeltelijk door Thomas Gray in het Engelsch vertaald is onder den naam „The Triumphs of Owen." Gray, die te Cambridge den blinden Welschen harpenaar Parry gehoord had, heeft den toon der Kymr. poëzie goed getroffen.

Wat den vorm van de poëzie der Cynfeirdd en der Gogynfeirdd betreft, deze is nog betrekkelijk vrij. Allitteratie, binnenrijm en eindrijm zijn sieraden, die evenals in de oude Ier. poëzie (vgl. § 29) onmisbaar worden geacht, en op denzelfden oorsprong uit rhetorisch proza eenerzijds en kerkhymnen anderzijds wijzen. Deze sieraden zijn echter niet van regels afhankelijk. De oudste dichters houden veel van drieregelige strofen, de latere van veel langer strofen met éénzelfden rijmklank [1]). Door de veelsoortigheid der strofenvormen lijkt deze

[1]) Het lijkt waarschijnlijk, dat hier samenhang met de Romaansche tirade monorime te zoeken is.

poëzie der Gogynfeirdd, hoe moeilijk en gecompliceerd ook, nog betrekkelijk vrij. Met die vrijheid zou het echter spoedig uit zijn. Haar zwanenzang is de elegie van Gruffudd ab yr Ynad Coch ('Gr. zoon van den Rooden Rechter') voor den laatsten onafhankelijken vorst van Wales, Llewelyn ab Gruffudd (1284). Na hem was het zoowel met de zelfstandigheid van het land als met het vrije bardendom gedaan. Vreemde invloeden gaan de nationale poëzie in een andere, regelmatiger, bedding leiden.

§ 37. De **Romaansche invloed,** die sedert de 14e eeuw de Kymr. poëzie beheerscht, deed het aantal beoefenaars der kunst ontzaglijk stijgen. Onder al die dichters in den nieuwen geest is er echter één, die hoog boven de andere uitsteekt, en die in zijn persoon alleen het wezen van den ganschen tijd weerspiegelt: **Dafydd ab Gwilym,** (± 1300—1368). Hij was afkomstig uit Zuid-Wales en zijn hooge begunstiger is Ifor Hael ('I. de Vrijgevige') in Glamorgan. Bij hem vertoont zich niet alleen een nieuwe vorm der poëzie met rijmende versparen en een vast aantal lettergrepen (vgl. § 39), doch ook een geheel nieuwe geest. Alles verschijnt voortaan in Romaanschen, vooral Provençaalschen, trant.

Met zijn vriend Gruffudd Gryg had hij een „dichterveete", die in een reeks gedichten van beiden tot uiting kwam, totdat zij, elkander gestorven wanend, in de droevigste klachten over den verloren vriend uitbarstten. Ook de minnepoëzie, die bij Dafydd ab Gwilym al het andere overweegt, is sterk Provençaalsch getint. Eerst dicht hij minneliederen voor Dyddgu, dan voor een kuische non, of voor een Engelsche die hem kousen verkocht had, en ten slotte voor Morfudd, een schoone blondine, die hij achttien jaren lang liefhad. En dat alles is zuivere fantasie en ridderlijke liefde, die hij aanschouwelijk maakt door het verzinnen van tallooze gevallen en tooneelen. Hij roept de geliefde naar de plaats der ontmoeting *(oed)* in een boschprieel of in haar woning, en gebruikt de dieren des lands als minneboden: de ree, den arend, de snip, de nachtegaal, den leeuwerik, den lijster, den zalm en de forel — die laatsten toonen, hoe zuiver Kymrisch het coloriet wordt.

In regen en koude klaagt hij zijn liefde voor het venster van Morfudd, waar een hond of een wakende oude hem verraden. Benijders dwarsboomen hem. Uit de liefdesgeschiedenis met Morfudd maakt hij een geheelen roman: hij vlucht met haar en laat door zijn vriend, den bard Madog Benfras, hun huwelijk in het bosch inzegenen, maar

de vertoornde ouders vervolgen het paar, halen Morfudd terug en dwingen haar tot een wettig huwelijk met een ouden vrek! Hoewel het tooneel steeds aan Wales herinnert, is dit cosmopolitische lyriek der Middeleeuwen. Hetzelfde is ook van Dafydd ab Gwilym's poëzie te zeggen, als hij niet zijn liefde, doch zwaarden, kerkklokken of den spiegel bezingt, en vooral als hij de natuur — heelal, hemel, dieren en planten — met fijnen speurzin ontleedt. Dafydd was de eerste echte geleerde dichter van Wales. De litteratuur van zijn land beheerschte hij geheel, getuige de talrijke toespelingen, en vreemde talen kende hij zeker; dat hij in het Engelsch althans goed thuis was, bewijzen de vele aan die taal ontleende woorden, die hij gebruikt.

Ziehier hoe hij eenmaal begraven wil worden, als hij van liefde gestorven zal zijn:

En eenmaal wordt mijn grafsteê dan gebouwd
Onder gebladert van het groenend woud:
Een graf van rondom groene berkentwijgen,
Waarboven opwaarts esschenstammen stijgen;
Een lijkwâ als een lichtend kleed rondom
Van zomerklaver's blijden bloemendrom,
En dan een kist, waarin mijn ziel zich gratie
Mag zoeken: groen gebladert, hoog van statie;
Als sluier wilde bloesems strenglend door elkaar,
Acht takken ook nog tot een doodenbaar.
Ga dan, bruinlokkig meisje, zeewaarts vragen
De witte meeuwen om mijn baar te dragen,
En richt omhoog een kerk in zomerdos,
Mijn liefste, in het glooiend kreupelbosch,
En ter aanbidding moogt gij zelve halen
Twee heil'genbeelden: zomernachtegalen.
Daar dient van steen een altaar opgesteld,
Op bonten bodem bij het korenveld.
Laat Grijze Broeders [1]) daar Latijn bij zingen,
In schoon gedicht, vluchtige kloosterlingen!
En helder klinkt het orgel van de wei
En 't stemmig luien van de klokkenrij:
Daar, onder 't berkenbosch, in Gwynedd's dreven
Staat mij een graf gereed, na moeizaam leven!

Zulke poëzie luidt een tijdperk van nieuwe gedachten, van rijker gevoelens in. Haar ontvankelijkheid ook voor vreemd schoon heeft de Kymrische poëzie tot den huidigen dag behouden.

---

[1]) In het Kymr. ook als naam van een vogelsoort gebruikelijk.

38. Over **de navolgers van Dafydd ab Gwilym** ware heel wat te zeggen, want zij zijn bijzonder talrijk geweest: Llywelyn Goch ab Meurig Hên, Siôn Cent, Rhys Goch Eryri, Ieuan Tew Hên, Maredydd ab Rhys enz. Over deze willen wij echter niet spreken en alleen een oogenblik stilstaan bij den bekendsten en belangrijksten van alle: Iolo Gôch ('Iolo de Roode'). Zijn begunstiger was Owen Glyndŵr (Eng.: Glendower), bekend uit Shakespeare's Henry IV, de laatste, die in 1402 beproefd heeft door een grooten opstand de onafhankelijkheid van Wales te herwinnen. Iolo Gôch was geen minnedichter; zijn poëzie verheerlijkt meestal de Kymrische vorsten en edelen, en vóór allen Owen Glyndŵr. Hij prijst diens hof te Sycharth in den tijd vóórdat hij met den Engelschen koning in strijd kwam, hij vuurt zijn beschermer aan, als deze, op het toppunt van zijn macht gekomen, den opstand onderneemt, hij klaagt over het verlies van den voorvechter der Welsche vrijheid, als deze in 1405 verslagen is. Ook bezingt hij andere gebeurtenissen van zijn tijd, zooals de verschijning van een komeet in 1402, die veel bijgedragen heeft tot het in opstand komen der Welschen, en evenzoo weerspiegelen zich in zijn poëzie de toestanden dier dagen. Uit zijn godsdienstige poëzie heeft men willen afleiden, dat het lollardisme bezig was onder de hoogere standen in Wales door te dringen. Na Dafydd ab Gwilym beteekent het optreden van Iolo Gôch in menig opzicht een terugkeer tot de oude nationale tradities der Kymr. poëzie, hetgeen in verband met de herleving van den zelfstandigheidszin onder leiding van Owen Glyndŵr niet behoeft te verwonderen.

De honderden dichters van de 16e—19e eeuw noemen wij niet. Na de Hervorming is het met de ridderlijke en strijdlustige poëzie uit, en komt het moraliseerend en theologisch karakter op den voorgrond. Vooral in de 19e eeuw wordt de Kymr. poëzie door nonconformistische predikanten beheerscht. De beroemdste dichter uit de latere eeuwen is Goronwy Owen (1722—'69), met de groote 'Ode van het Laatste Oordeel'. Door zijn diepe studie van het oudere Kymrisch en het gebruik van archaïsmen heeft hij de Kymr. dichtertaal blijvend verrijkt, maar ook minder eenvoudig gemaakt.

De allerjongste dichters hebben veelal onder invloed der moderne Engelsche poëzie de oude Kymr. metra en dichtregels op zij gezet en de vrijheid van den nieuwen tijd ingevoerd. De begaafdste onder de vele levende dichters in Wales zijn W. J. Gruffydd en Silyn Roberts. Een nog jonger tijdgenoot, Thomas Herbert Parry Williams,

heeft in zijn Ode *Yr Haf* ('De Zomer') beproefd oude en nieuwe vormen te vereenigen. Door al dit jonge streven bloeit de Kymr. poëzie thans even rijk als in de Middeleeuwen.

39. In Wales zoowel als in Ierland heeten de lyrische dichters **barden.** En reeds bij de oude Galliërs bestond die naam. Poseidonios vertelt, dat de aanzienlijke Galliërs barden bij zich hadden, om hun feesten op te vroolijken. Fortunatus laat de Gallische barden gebruik maken van een *chrotta*, d.i. de harp, die later bij de Kymr. barden *crwth* en in Ierland *cruith* heet.

Het Bardendom is dus een overoude instelling der Kelten, bij wie epiek en lyriek even scherp gescheiden waren als proza en poëzie, daar zij ieder door een eigen stand van kunstenaars beoefend werden, n.l. door de *vates* of 'zieners' (Ier. *filid*) en de 'barden' (Ier. *bard*, mv. *baird*, Kymr. *bardd*, mv. *beirdd*). De bard was uitsluitend lierdichter en behoorde als zoodanig tot de hofhouding. Volgens de wetten van Noord-Wales (10e eeuw) was hij de achtste in rangorde van de 24 hofbeambten. Aan het hoofd van alle barden der kleinere en grootere vorsten stond de *Bard Kadeyryawc* ('Gezeteld Bard') van Wales. Naast deze officiëele zangers stonden ook vagabondeerende barden, die het waarschijnlijk met de regels der kunst minder nauw namen, en wier aantal in den loop der eeuwen zoo schrikbarend toenam, dat Elizabeth in 1568 maatregelen tegen hen nemen moest. In de 17e en 18e eeuw waren intusschen de maatschappelijke opvattingen en toestanden zóó veranderd, vooral onder invloed van de Hervorming en het Nonconformisme, dat de stand der officiëele hofbarden vanzelf verdween. Sinds dien tijd oefenen de Kymr. dichters naast hun kunst ook een ander beroep uit, gewoonlijk dat van predikant of onderwijzer. Maar haar sterk sociaal karakter heeft de dichtkunst in Wales daarmee niet verloren.

Wat de regelen der lyriek betreft, die maken een ontwikkelingsgang door. De poëzie vóór Dayfdd ab Gwilym is vrij van vorm. De Cynfeirdd gebruiken strofen van drie regels, de Gogynfeirdd langere strofen, waarin eindrijm, binnenrijm en allitteratie de gewone sieraden zijn. Op den duur worden vooral regels van zeven lettergrepen geliefd, en zoo wijst alles erop, dat de Kymr. lyriek, evenals de Iersche, onder invloed zoowel van het Gallisch-Latijnsche rhetorenproza als van de Latijnsche kerkhymnen der 4e en 5e eeuw ontstaan is (vgl. § 29).

In de Middeleeuwen werd de vorm steeds regelmatiger, totdat Dafydd ab Gwilym den versvorm genaamd *Gywydd deuair hirion*

('Harmonie van twee lange woorden') invoerde, die tot Edmund Prys (1541—1623) alleenheerschend was, en ook later zeer geliefd bleef. Van de voornaamste regels (*Cynghanedd* 'samenstemming') wordt hier ter karakteriseering van dien versvorm een overzicht gegeven. De versregels zijn altijd twee aan twee door eindrijm met elkaar verbonden.

1. *Cynghanedd Groes* ('Kruis-samenstemming'). Het vers wordt in tweeën verdeeld, en beide deelen bevatten dezelfde consonanten in dezelfde volgorde. Geen binnenrijm. Bijv.: **m***ae***r d***y* **dd***a* / **m***aw***r** *yw* **d***y* **dd***awn* ('schatmeester van uw goed, groot is uw gave!').

2. *Cynghanedd Draws* ('Dwars-samenstemming'), een variatie van Cyngh. Groes, doordat bij het allittereeren enkele consonanten overgeslagen worden. Geen binnenrijm. Bijv.: **g***o***r***w***e**dd *y*nt *o*ll / m*ew*n **g***w***e***r***y**d ('zij liggen allen in het grasveld').

3. *Cynghanedd Sain* ('Klank-samenstemming'). Het vers wordt in drie deelen verdeeld. Tusschen het eerste en het tweede deel bestaat binnenrijm, tusschen het tweede en het derde Cyngh. Groes. Bijv.: *myfi* yw / **ffr***ae***thl**yw / **ffr***wy***thl***awn* ('ik ben de overvloedbrengende, vrucht-dragende heerscher').

4. *Cynghanedd Lusg* ('Sleep-samenstemming'), de minst kunstige. Het vers bestaat uit twee deelen; tusschen de laatste syllabe van het eerste en de voorlaatste van het tweede deel bestaat binnenrijm. Bijv.: *dyna'r p***arch** / *oll a* **arch***af* ('dat is alle eer, die ik vraag').

Met dit korte woord over den 'Cywydd Deuair Hirion', één der 24 Kymr. metra, is natuurlijk geen overzicht over de gansche lyriek in al haar vormen gegeven. Slechts zal gebleken zijn, hoe ingewikkeld deze poëzie is, hoe licht zij tot vormendienst moest leiden, maar tevens hoe uitnemend haar klankrijkdom is. In dien rijkdom bloeit zij nog; over haar is niet gekomen het verval van zoo menig ridderlijk hof, waarvan de dichter mocht zeggen:

*Drain ac ysg*all / **m**all / *a'i* **m***edd* (C. sain)
M*ier*i / *lle bu* **m***aw***r***edd* (C. draws)
Y **ll***wy***br***au* **g***y*n*t* / **ll***e* **b***u* **'r g***â***n** (C. groes)
Yw **ll***eoedd* / *y ddy***ll***uan* (C. draws):

„Doornen en booze distels hebben het in bezit, braamstruiken waar eenmaal grootheid heerschte; de paden, waar eens de zang weerklonk, zijn nu de woonplaatsen der uilen."

40. De **Eisteddfod** (lett. 'Zitting') of het **Dichterfeest**, thans jaarlijks gehouden, heeft het meest bijgedragen om de oude poëzie in stand te houden. In onzen tijd is de Eisteddfod een nationale wedstrijd in poëzie, proza, vocale en instrumentale muziek.

Het eerste voorbeeld van zulk een feest vindt men in 1176, toen de edelman Rhys de barden op zijn slot te Cardigan vereenigde. Zoo ontstond de Eisteddfod niet als onze landjuweelen uit een burgerlijk-democratische beweging, doch met adellijken steun. In de Middeleeuwen keeren zulke bijeenkomsten sporadisch terug, en reeds toen blonk, evenals nu, het Zuiden in de muziek, het Noorden in de poëzie uit. In de 14e eeuw, onder de regeering van Eduard III, kwam driemaal een „Eisteddfod Dadeni" (Hernieuwings-E.) bijeen, waar de 'Cywydd' als metrum aangenomen werd, en de 24 mogelijke vormen daarvan werden vastgesteld. Dit is de „Noordkymrische Prosodie", ons in het Roode Boek van Hergest bewaard.

Nadat de bard Rhys Gôch Eryri omstreeks 1400 zijn *Cywydd Cyfrinach* ('Cywydd van het Geheim') uitgegeven had, kwam er verzet tegen de aangenomen regels. Deze dichter beweerde, dat hij een ander metrisch stelsel bezat, dat regelrecht van de Druïden stamde. Toen evenwel in 1451 een Eisteddfod te Carmarthen gehouden werd, om de metra te herzien, nam deze die „druïdische" leer niet aan. Onder leiding van zekeren Gwilym Tew trok zich toen een groep dichters onder den naam *Gorsedd y Beirdd Ynys Prydain* ('Hof der Barden van het Eiland Brittannië') in Glamorgan terug, waar hun volgelingen in 1681 te Bewpyr hun stelsel, ook met 24 metra, vaststelden. Dit is de „Zuidkymrische Prosodie", die eerst in 1829 algemeen bekend werd, toen de zoon van Iolo Morganwg, een harer aanhangers, haar onder den naam *Cyfrinach y Beirdd Ynys Prydain* ('Geheim der Barden van het Eiland Brittanië') uitgaf.

Intusschen was de middeleeuwsche Eisteddfod in verval geraakt, vooral tengevolge van het wangedrag der vagabondeerende barden. Een commissie, door Elisabeth in 1568 ingesteld, om toezicht op hen te houden en hen te examineeren had niet mogen baten. Daarna verminderde ook de belangstelling in de oude poëzie.

Dat veranderde, toen tegen het einde der 18e eeuw Evan Evans, onder den dichternaam Ieuan Brydydd Hir, eenige oude bardengedichten, als tegenhangers der Schotsche Ossianische Gezangen, in het licht gaf. Tegelijkertijd had de reeds genoemde Iolo Morganwg, die de geheimzinnige „druïdische" Zuidkymr. leer kende, het druïdendom

doen herleven. Dit laatste bracht hij nu in verband met de bardische samenkomsten. Zoo ontstond de moderne Eisteddfod, die dus geen directe voortzetting der middeleeuwsche dichterfeesten is. Uit deze wordingsgeschiedenis laat zich ook de plechtstatigheid van de huidige jaarlijksche Eisteddfod met haar optocht van Druïden verklaren. In dit opzicht is zij slechts een kind van de Romantiek. Maar tevens is zij het centrale punt van het opgewekte geestelijk leven van Wales, en wie zich beroemen mag, den wedstrijd gewonnen te hebben, en voor een jaar „Gezeteld Bard van het Eiland Brittannië" te zijn, is in de achting zijner landgenooten geen geringer persoon dan de oude Opperdichters van Wales het vóór duizend jaren waren, aan het hof van Koning Hywel Dda.

HOOFDSTUK VI.

Het Kymrisch Romantisch Proza.

41. De **Mabinogion** vormen, in een bundel van elf verhalen, al het Kymr. romantisch proza, dat uit de Middeleeuwen tot ons gekomen is — wel een schrale oogst tegenover den geweldigen overvloed van epiek en romantiek, die wij in Ierland leerden kennen. Ongetwijfeld heeft Wales veel meer sagen bezeten, dan wij over hebben — reeds de toespelingen bij dichters bewijzen dat —, maar er is veel verloren gegaan, waarschijnlijk doordat onder de cosmopolitische invloeden, die zich hier reeds vroeg gelden lieten, de smaak voor de echte Keltische volksoverleveringen wat verloren raakte.

Afgezien van de niet-romantische geschriften, als wetboeken, kronieken (*Bruts*), en wetenschappelijke werken, heeft het Kymr. proza bijzondere beteekenis voor de geschiedenis der wereldlitteratuur. Immers de Mabinogion, die o.a. enkele Arthur-verhalen bevatten, zijn onmisbaar voor elk onderzoek van den Britschen sagenkring, hetzij men van Chrestien de Troyes of van Wolfram von Eschenbach uitgaat. De verhouding der Kymr. vertelsels tot de z.g. Britsche Romans is een der belangrijkste problemen der middeleeuwsche litteratuurgeschiedenis. Velen hebben dit vraagstuk willen benaderen zonder eenige kennis van de Keltische letterkunde. Men las de Mabinogion in een vertaling, bijv. die van Lady Guest, wapende zich met enkele vooropgezette denkbeelden omtrent wat „echt Keltisch" is — d.w.z. mystiek, symbolisch, fantastisch —, en achtte zich gerechtigd tot het trekken van conclusies. Geen methode nu is gevaarlijker dan deze. Wie niet dieper in de Keltische litteratuur ingewijd is dan door een vrije vertaling der Mabinogion, zal nooit kunnen uitmaken, wat „echt Keltisch" is. Slechts een zeer nauwkeurige en rijk gecommenteerde vertaling, die aan alle wetenschappelijke eischen voldoet en die de Mabinogion beschouwt in verband met de overige Keltische litteratuur, kan den niet-keltoloog tot richtsnoer strekken. Zulk een vertaling nu is

ongetwijfeld die van J. Loth, maar ook aan de hand van zulk een onvolprezen gids, moet men steeds op zijn eigen passen letten.

Dit hoofdstuk beoogt den lezer het wezen der Mabinogion in het algemeen iets nader te doen kennen; de vraagstukken, die op de verhouding tot de Arthursage betrekking hebben, komen in Hst. VIII ter sprake. Een dankbaar gebruik heb ik gemaakt van de veelzijdige onderzoekingen van J. Loth, hoogleeraar aan het Collège de France, en elke bladzijde mocht wel een schuldbekentenis tegenover dezen grootmeester der Kymrische litteratuurgeschiedenis bevatten.

De bundel der Mabinogion bevat vier rubrieken van verhalen: 1⁰ de eigenlijke kern, of de vier „takken" van het Mabinogi, 2⁰ eenige korte verhaaltjes, 3⁰ de historie van Kulhwch en Olwen, 4⁰ een drietal Arthurromans [1]). De naam *Mabinogion* komt slechts éénmaal voor (in 'Pwyll', het eerste verhaal van den bundel) en is waarschijnlijk fout, elders wordt steeds *Mabinogi* gebruikt. Over de beteekenis van den naam heerscht geen eenstemmigheid; de aannemelijkste verklaring is die als „kennis van een adspirant-dichter" (vgl. *mabinog* 'leerling-dichter', *mebin* 'leeraar', *mebindawd* 'school'). Overigens wordt in den bundel zelf deze naam slechts toegepast op de 'Vier Takken'; één der Arthurromans ('Peredur') wordt 'historia' genoemd, en de twee andere 'chwedl' (verhaal). Gemakshalve kunnen wij echter den naam 'Mabinogion' voor den ganschen bundel behouden, maar voor de kritiek heeft het hier aangeduide verschil natuurlijk zijn beteekenis.

De vragen, die wij in het volgende zullen trachten op te lossen, zijn deze. Zijn alle verhalen in den bundel oorspronkelijk Keltisch? Zijn er Romaansche invloeden waar te nemen? Welke is de verhouding tot de internationale Arthurlitteratuur?

42. Een **vergelijking met de Ier. epiek** is noodzakelijk, willen wij ons een oordeel kunnen vormen over het Keltisch karakter der Mabinogion. A priori kan het als vaststaand aangenomen worden, dat eigenlijk alleen bij de drie Arthurromans ('Peredur', 'Geraint zoon van Erbin' en 'De Jonkvrouw van de Bron') sprake zou kunnen zijn van Romaansche invloeden. De overige vertelsels uit den bundel toch, met name de 'Vier Takken' zijn zuiver Kymr. wat betreft personen, topographie en toestanden. Vinden wij dus bij de Arthurromans overeen-

---

[1]) Door het gebruik van het woord *roman* wordt reeds aangeduid, dat ik deze drie verhalen onder Romaanschen invloed ontstaan acht. Deze opvatting wordt in § 63 nader toegelicht.

stemming met de Ier. epiek, dan bewijst dit, dat ondanks alle denkbare Romaansche invloeden, de kern dier verhalen toch Keltisch moet zijn; bij de 'Vier Takken' en bij 'Kulhwch en Olwen' daarentegen bewijst zulk een overeenstemming slechts, dat de Kymr. en de Ier. litteratuur zich van gemeenschappelijke motieven bedienden.

Bij de 'Vier Takken' nu is de bouw geheel dezelfde als in de Ier. epische verhalen; ze zijn op dezelfde wijze samengesteld. Zij bevatten geschiedenissen, die zich in het land zelf afspelen, bewaren herinneringen aan historische personen, doch zijn tevens rijk voorzien van elementen uit de folklore of de vervaagde Keltische mythologie. De geographische kennis van Wales is hier even nauwkeurig als die van Noord-Ierland in den Ulstercyclus. Klaarblijkelijk was de kunst der Kymr. fabulatoren verwant met die der Ier. 'filid'.

Belangrijker zijn de direkte aanrakingen met de Ier. litteratuur. De 'Vier Takken', 'Kulhwch en Olwen', en zelfs 'Peredur', een der drie Arthurverhalen, toonen een regelrecht verband met de Ier. epiek. Zulke gemeenschappelijke motieven behoeven echter geenszins Oerkeltisch te zijn, d.w.z. ze zijn geen resten van den Keltischen motievenschat uit den tijd vóór de scheiding van Góidelen en Britten; litteraire aanrakingen tusschen Ierland en Wales bestonden zelfs nog in de Middeleeuwen, zooals b.v. een Kymr. lijkzang op Cúrói mac Daere, een figuur uit de Ier. heldensage, bewijst.

De geschiedenis der 'Vier Takken' (zie § 45) speelt zich voor een groot gedeelte in Ierland af: Branwen wordt meegevoerd naar Ierland, en aan den ketel, dien haar gemaal haren broeder schenkt, zit een verhaal vast, dat zuiver Iersch is. De kunstvaardige Manawyddan ab Llyr, die hier een belangrijke rol speelt, is ook in Ierland als Manannan mac Lir een goede bekende.

In 'Kulhwch en Olwen' lezen wij van Yspaddaden Penkawr, wiens oogleden zóó zwaar op zijn oogen rusten, dat ze met een vork opgelicht moeten worden; hij wordt gedood door Goreu, door middel van een steenen schicht. Dit motief is kennelijk verwant met de Ier. historie van Balar met het Booze Oog, die door een steenworp van zijn kleinzoon Lug gedood wordt. En in hetzelfde verhaal wordt vermeld de jacht op een bovennatuurlijk everzwijn, den Twrch Trwyth, dat onder den naam Triath in Ier. teksten bekend staat als de „Koning der everzwijnen van Ierland''. Hoe vroeg deze jachtepisode in Wales bekend was, bewijst een toespeling erop in Nennius' Historia Brittonum.

In 'Peredur' wenscht de held der historie zich een geliefde, die deze drie kleuren zal hebben: het wit van de sneeuw, het zwart van den raaf en het rood van het bloed — hij zag n.l. juist hoe een raaf bezig was het bloed te pikken van een in den sneeuw liggenden dooden vogel —, en hetzelfde motief komt juist zoo voor in de liefdeklachten van Deirdre in het Ier. verhaal van de 'Verbanning der zonen Usnech's'. Dezelfde Peredur ziet eens, hoe zich aan weerszijden van een rivier een kudde zwarte en een kudde witte schapen bevinden, en hoe de schapen, die de rivier oversteken, telkens van kleur veranderen, een détail dat ook in de Ier. 'Zwerftocht van Máildún' aangetroffen wordt.

Het is onnoodig deze voorbeelden te vermeerderen. De kunst en het materiaal der Ier. en Kymr. fabulatoren waren ontegenzeggelijk verwant. Veel in de Kymr. Mabinogion is ongetwijfeld echte Keltische sagenstof. Het blijft echter de vraag, of dit van den ganschen inhoud der Mabinogion geldt.

43. De **handschriftenkwestie** heeft voor de studie der Mabinogion een buitengewone beteekenis, niet alleen voor zoover het de vaststelling van den juisten tekst betreft, maar vooral omdat alleen een inzicht in de chronologie der hss. ons in staat stelt iets omtrent den ouderdom der Mabinogion vast te stellen en daardoor de vraag omtrent de mogelijkheid van vreemde (d. w. z. Romaansche) invloeden onder de oogen te zien. Te lang heeft men zich uitsluitend gericht naar den overgeleverden tekst van het Roode Boek van Hergest (einde 14e eeuw), die reeds in de jaren 1838—'49, met een Engelsche vertaling van Lady Guest, uitgegeven werd. Veel belangrijker toch is de helaas fragmentarisch bewaarde tekst van het Witte Boek van Rhydderch (einde 13e eeuw), die ons een eeuw verder terugbrengt. Nog kostbaarder bronnen bewaren ons enkele andere hss., die evenals het Witte Boek uit de verzameling stammen, die in de 17e eeuw door Robert Vaughan op Hengwrt bijeengebracht werd, later in het bezit van het geslacht Wynne op Peniarth geraakte, en thans in de Nationale Bibliotheek van Wales te Aberystwyth bewaard wordt. Enkele dier z.g. Peniarth Manuscripts toch (nos. 1, 2, 3 e. a.) behelzen fragmenten van versies der Mabinogion, en een vergelijking dier versies maakt het mogelijk, tot het bestaan van een gemeenschappelijke bron voor alle te besluiten, die ons tot het begin der 13e eeuw terugbrengt. Deze conclusie is van de allergrootste beteekenis. Immers we vinden hier een vorm der sagen, die ouder is dan Geoffrey van Monmouth

en diens Historia Regum Brittanniae (± 1135). Wie meenen mocht, dat de Mabinogion onder invloed van de verzinselen van dezen pseudo-historicus ontstaan konden zijn, is hiermede ontzenuwd. En tevens wordt de waarschijnlijkheid van continentale invloeden op de Mabinogion er niet grooter op, daar immers vooral Geoffrey de aandacht der vastelandsche dichters op den Britschen sagenschat vestigde.

44. De **verhouding der Mabinogion tot Geoffrey van Monmouth** is een der hoofdvraagstukken voor de kritiek der Mabinogion. Geoffrey gaf voor, dat zijn Latijnsche Historia Regum Brittanniae de vertaling was van een Bretonsch werk, dat zekere Walter, aartsdeken van Oxford, uit Bretagne had meegebracht. Dit is ongetwijfeld een mystificatie. De geschiedenis, die Geoffrey als zuivere historie opdischt, is in zooveel opzichten in strijd met de Britsche sage, er is zooveel doorheen gevlochten, dat aan allerlei vreemde geschriften, fabelen en folklore ontleend is, dat men hier slechts met het maakwerk van een „clerc" te doen kan hebben. Geoffrey's werkwijze verschilde niet van die der Kymr. fabulatoren, want hij bracht van rechts en links motieven bijeen, en weefde die samen. De zoo ontstane Historia werd ontzaglijk populair. In Wales maakte men er een Kymr. vertaling en ook nog een uittreksel van, zoodat het ons niet verwondert, dat de invloed ervan in vele Kymr. geschriften te bemerken is. Over Wace's 'Brut d'Angleterre', Layamon's 'Brut' e.d. behoeven wij hier niet te spreken; de Historia Regum Brittanniae is van nog grooter beteekenis voor de Fransche en de Engelsche litteratuur dan voor de Kymrische.

Er werd reeds op gewezen (§ 41), dat de bundel der Mabinogion in vier rubrieken te verdeelen is, en ook zagen wij, dat de studie der hss. ons in staat stelt voor enkele gedeelten op te klimmen tot een redactie, ouder dan Geoffrey. Het zou intusschen onjuist zijn, alle vier rubrieken in dit opzicht over één kam te scheren. De drie kleine verhalen ('De Droom van Maxen', 'Lludd en Llevelys', 'De Droom van Rhonabwy') bevatten tradities, vooral genealogische, welke met die van Geoffrey overeenstemmen, doch in strijd zijn met die van een aan Taliessin toegeschreven gedicht uit de eerste helft der 12e eeuw. Die kleine verhalen zijn in den overgeleverden vorm dus jonger.

Aan één dier verhalen, den 'Droom van Maxen' (*Breuddwyd Maxen*), kan men goed illustreeren, hoe de Kymr. fabulatoren werkten. Het bevat de geschiedenis van Maxen, Keizer van Rome, die naar aanleiding van een droomgezicht boden uitzendt, hetgeen voor hem

het gevolg heeft, dat hij zich Helena van Brittannië tot vrouw wint en haar geboorteland tot zijn eigendom maakt; later, als de Romeinen een tegenkeizer gekozen hebben, veroveren de Britten zijn rijk voor hem terug, terwijl een gedeelte van hen zich in Armorica vestigt. Zulk een „verzierd" vertelsel berust op tal van bronnen. De naam van den held is de Kymr. vorm voor Maxentius († 313), den tegenstander van Constantijn den Grooten. Het huwelijk met Helena echter is ontleend aan den historischen Constantius, den vader van Constantijn. De verovering van het Armorische Bretagne door de Britten tenslotte wordt door Nennius aan Maximus, door Geoffrey aan Maximianus toegeschreven. De sage van de verovering van Bretagne en de vestiging der Britten aldaar kan men door de vier chronologisch op elkander volgende historische en pseudo-historische bronnen heen zien aangroeien, n.l. Gildas' Epistola, Nennius, Geoffrey en Breuddwyd Maxen. De Kymr. fabulatoren werkten dus ook hier niet anders dan hun Ier. collega's.

In lang niet alle verhalen der Mabinogion evenwel is dezelfde invloed van Geoffrey's Historia Regum Brittanniae waar te nemen. Met name geldt dat van de 'Vier Takken' en van 'Kulhwch en Olwen', die er geheel vrij van zijn, en die, blijkens toespelingen in zeer oude gedichten in het Zwarte Boek van Carmarthen en het Boek van Taliessin, een overoude stof bevatten. Dank zij dien gedichten kunnen wij deze stof nog verder terug volgen dan de oudste bereikbare redactie der Mabinogion toelaat. Intusschen blijkt hieruit reeds een verschil van oorsprong voor de 'Vier Takken' en de kleinere verhalen, en daarom is er a priori niets tegen, ook voor de drie Arthurromans een eigen oorsprong onder andere invloeden aan te nemen. Wij willen echter eerst de oudste rubriek der Mabinogion bespreken.

45. De historie der '**Vier Takken**' (d. w. z. vertakkingen, onderdeelen van het Mabinogi) is, afgezien van het eerste verhaal ('Pwyll vorst van Dyfed'), die der kinderen van Llyr, welke ook in de Ier. sage bekend zijn [1]). Alle vier de 'takken' zijn door een onderling

---

[1]) Weliswaar niet in verband met dezelfde overleveringen. De Ier. vertelling 'Het Lot van de Kinderen van Lir' laat de ongelukkigen door den vloek eener stiefmoeder in zwanen veranderen, en vele jaren lang rondzwerven. De Kymr. *Llyr* (Ier. *Lir*) is niet te verwarren met den uit Shakespeare bekenden koning *Leir* of *Lear*; die naam toch werd door Geoffrey van Monmouth afgeleid uit den Kymr. naam der stad Leicester (*Caerleir* d.i. 'Stad aan de Leire), vgl. het in § 35 omtrent Myrddin of Merlijn opgemerkte.

verband aan elkaar vastgeknoopt, maar de eerste, saamgeweven uit enkele historische, vele folkloristische en zelfs mythologische trekken, en ten deele in de Keltische onderwereld (*Annwfn*) spelende, neemt een eigen plaats in.

Ter karakteriseering wordt hier iets uit den tweeden 'tak' weergegeven. Matholwch, koning van Ierland, vrijt in Wales, om de hand van Branwen, de dochter van Llyr. Wanneer hij haar broeder Brân bezoekt, staat deze hem zijn zuster af, zonder zijn boozen halfbroeder Nissyen erin te kennen. Deze, verbitterd, snijdt van Matholwch's paarden de ooren, lippen en staarten af. Matholwch eischt van Brân vergoeding hiervoor, en krijgt als zoodanig o.a. een wonderdadigen ketel van Iersche herkomst, hetgeen den verteller aanleiding geeft, om een Iersch verhaaltje omtrent dien ketel in te lasschen. Intusschen voert Matholwch Branwen mede naar Ierland, en laat haar, daar hij met de vergoeding niet voldaan is, in de keuken werken, waar ze met niemand spreken mag en dagelijks van den slager een oorveeg krijgt. Zij kweekt echter een spreeuw op, wien zij het uiterlijk van haar broeder Brân leert kennen, en dien zij met een brief naar Wales laat vliegen, om Brân haar leed te berichten.

Op zekeren dag zien Iersche veehoeders in de zee een bosch, waarnaast een berg, en op dien berg een hoogen kam met aan weerszijden een meer. Dat bosch verklaart Branwen als de masten der schepen van de Welschen, terwijl de berg haar wadende broeder Brân is, die in geen schip past: de hooge kam en de twee meren zijn zijn neus en oogen. De beangste Ieren bieden vergoeding aan en bereiden een feest in het Huis der Verzoening voor. Zij brouwen daarbij echter een zeer listig verraad, dat gelukkig door Evnissyen, Branwen's braven halfbroeder, ontdekt wordt. Op het feest zelf komt het tot vechten, en de Ieren maken daarbij gebruik van den vroeger gekregen wonderdadigen ketel, waarin de dooden weer levend worden. Ook dat hulpmiddel ontneemt Evnissyen hun, door zich schijndood in den ketel te laten werpen, en dien dan, terwijl hij zich lang uitstrekt, stuk te breken. Toch wordt Brân zelf ten slotte doodelijk gewond. Hij gelast zijn mannen zijn hoofd mede te nemen naar Brittannië, en het in den Witten Heuvel te Londen te begraven, met het gezicht naar het Vasteland: zoolang het hoofd daar lag, zou geen landing van een vijand te duchten zijn. Later heeft Arthur het hoofd van Brân opgegraven, daar hij het behoud van het land alleen aan eigen kracht verschuldigd wilde zijn.

De twee laatste 'takken' zetten de historie van Llyr's geslacht voort. Verschillende sagencycli zijn hier dooreen gevlochten. Materiaal ter vergelijking vindt men in de oude Kymr. gedichten en in de kronieken (*Bruts*), die toespelingen op de 'Vier Takken' bevatten, maar vooral in de z.g. Triaden. Dit is een in Wales en Ierland gebruikelijke en ten dienste van het onderwijs in de verhaalkunst ingevoerde litteraire vorm, waarin telkens opsommingen van drie vertegenwoordigers van een soort gegeven worden. Lange reeksen triaden zijn bewaard. Daarin nu komt Brân voor als een der drie stichters en wetgevers van Brittannië, het begraven van zijn hoofd in den Witten Heuvel als een der drie goede verzegelingen, zijn broer Manawyddan, de held van den derden 'tak', als een der drie goudsmeden. Zoo verschaffen die triaden ons dikwijls een welkome hulp bij het vaststellen van de juiste traditie der sage.

46. De geschiedenis van **Kulhwch en Olwen** is de belangrijkste in de Mabinogion. Konden wij in de 'Vier Takken' slechts zuiver Keltisch materiaal terugvinden, bespeurden wij in de kleinere verhalen duidelijk vreemde litteraire invloeden, dan is het nu de vraag, uit welke grondstoffen 'Kulhwch en Olwen' opgebouwd is. Deze vraag krijgt bijzondere beteekenis, doordat deze historie de brug vormt tusschen de 'Vier Takken' en de drie Arthurromans. Immers het is een verhaal eenerzijds vol onvervalscht Keltische overleveringen, anderzijds is Arthur er de held van; en in Hst. VIII zullen wij natuurlijk de vraag te beantwoorden krijgen, of Arthur inderdaad een Keltische sagenheld is of niet.

De oudste vorm, waarin wij de geschiedenis van Kulhwch's vrijen om Olwen kunnen vaststellen (zie § 43), voert terug tot de eerste helft der 12e eeuw. Dat beteekent reeds, dat zij ouder is dan Geoffrey. Enkele historische toespelingen bewijzen, dat er nog oudere tradities in opgenomen zijn; er komt b.v. een zekere Fergant, koning van Llydaw (d.i. Letavia, Bretagne) in voor, die te vereenzelvigen is met den historischen Alain Fergant van Bretagne (1081—1109). Het verhaal zelf is in groote trekken als volgt.

Kulhwch, zoon van Kilydd van Kelyddon (Caledonië) begeerde de wonderschoone Olwen tot bruid; zij droeg den naam Olwen, d.i. "Wit-Spoor", omdat uit hare voetstappen telkens drie klaverbloemen opbloeiden, en al wie haar zag, werd van liefde voor haar vervuld. Haar vader, Yspaddaden Penkawr, de man wiens neerhangende oogleden slechts met een vork op te lichten waren, wilde haar echter aan niemand

afstaan. Daarom vroeg Kulhwch de hulp van Arthur en al diens ridders, en zoo trokken zij allen naar Yspaddaden Penkawr. Deze ontving hen zeer onvriendelijk, maar werd ten slotte genoopt zijn dochter af te staan, mits zekere eischen vervuld werden. Deze eischen nu waren alle zeer buitensporig, maar de moeilijkste om te vervullen was deze: dat men hem brengen zou den kam, het scheermes en de schaar, die zich bevonden tusschen de ooren van den Twrch Trwyth (d i. het everzwijn Trwyth). Dit everzwijn kòn slechts gejaagd worden door zekeren Mabon ab Modron, die toen hij drie dagen oud was van zijn moeder weggenomen werd, en wiens verblijfplaats niemand kende. Toch vinden de gezellen van Kulhwch hem, door raad te vragen bij allerlei dieren, waarvan het eene al ouder is dan het andere: den Merel van Kilgwri, het Hert van Rhedynvre, de Uil van Cwm Cawlwyd, den Arend van Gwern Abwy, den Zalm van Llyn Llyw. Deze zalm neemt Kei en Gwrhyr op zijn schouders en voert hen naar Caerloyw (Gloucester), waar Mabon in een kerker zucht. Als deze door Arthur en de zijnen bevrijd is, begint de jacht, die uit tal van episoden bestaat. Met bepaalde daartoe aangewezen hulpmiddelen jagen ze den ever in Ierland, drijven hem door de zee naar Wales, en vangen vijf van zijn zeven jongen. Ze bereiken hem bij de Severn, waar Mabon het scheermes en Kyledr Wyllt de schaar grijpt. Hij vlucht nu door het water naar Cornwallis, waar men hem ten slotte ook den kam ontrukt, en het ondier in zee drijft. Zoo kreeg Yspaddaden Penkawr zijn toiletartikelen, en Kulhwch zijn bruid.

Dit verhaal vloeit over van oude Keltische motieven, mythologie en folklore. Dat blijkt evenzeer uit de hier vermelde als uit de verzwegen détails. De ever Trwyth is in de Ier. sage bekend (zie § 42), Mabon ab Modron hoort thuis in de Keltische mythologie (zie § 47), de wijze raadgevende dieren herinneren aan tal van sprookjes. Van vreemde litteraire invloeden dus geen spoor. Zou dan ook niet de Arthursage, die we hier voor 't eerst aantreffen, Keltisch moeten zijn? De behandeling van deze kwestie wordt uitgesteld tot Hst. VIII. Voorloopig zij er slechts op gewezen, dat hier alle sporen van de ridderzeden der „Britsche Romans" ontbreken, dat Kei nog geen ijdele bluffer doch een schrikwekkend vechter is, dat de geographie van Wales hier zeer nauwkeurig gegeven wordt. Niets leidt er dus toe, aan den Keltischen grondslag van dit verhaal te twijfelen, als het maar aannemelijk te maken is, dat de Arthursage bij de Kymren bekend was.

47. Sporen van oude **Keltische mythologie** werden reeds in de

Ier. verhalen der Tuatha Dé Danann aangewezen (vgl. § 20). Ze komen ook, hoewel veel zeldzamer en moeilijker te onderkennen, in de Mabinogion voor. Het kan geen toeval zijn, dat de in 'Kulhwch en Olwen' genoemde *Mabon ab Modron* een naam draagt, die klankwettig geheel overeenstemt met dien van een uit Gallische inscripties bekenden Keltischen god: *Mapŏnos* zoon van *Mātrona*. Maar van zijn oorspronkelijke goddelijke natuur is niets meer te bespeuren. Den in de 'Vier Takken' genoemden *Lludd Llaw Ereint* hebben wij in § 20 reeds vereenzelvigd met den Ier. *Nuadu Argetlám* en den Gallischen *Nodens deus*; immers *Lludd* zou hier door assimilatie in de plaats van *Nudd* getreden zijn.

Als duivel fungeert in de Mabinogion zekere *Gwynn ab Nudd*. Hij woont in de onderwereld, en ook Dafydd ab Gwilym verzucht ergens: „Dat Gwynn ab Nudd mij wegvoere!" Deze Gwynn (Ier. *Finn*) is ook een Keltische godheid. Van den heiligen Collen, die Gwynn eens een duivel had genoemd, wordt verhaald, dat hij een uitnoodiging kreeg, om Gwynn te ontmoeten, en dat hij er met een wijwaterfleschje gewapend heenging. Toen zag hy Gwynn in een prachtig kasteel, op een fraaien zetel rustend, en omringd door jonge mannen en vrouwen, — tot alles opeens voor zijn oogen verdween. Ook Gwynn's vader *Nudd* heeft weer den Gallischen godennaam *Nodens*.

Met zulke schamele resten moet de Keltische mythologie het in de Kymr. bronnen stellen. Ze toonen echter aan, dat er in de Mabinogion zeer oude trekken bewaard zijn. Dat bewijzen ook nog andere détails, die aan Ier. mythologische verhalen herinneren, zooals de harp van Teirtu die speelt en zwijgt al naar men wil, en die te vergelijken is bij de harp van den Dagda in Ierland. Dat is alles oude Keltische wijsheid, wier oorspronkelijke beteekenis ons ontgaat.

48. **Verloren Kymr. verhalen** zijn er ongetwijfeld in grooten getale. Wanneer de Kymr. episch-romantische litteratuur in omvang zoozeer bij de Ier. achterstaat, dan ligt de oorzaak daarvan stellig voor een groot gedeelte bij het jongere geslacht, dat de oude schatten niet zoo zorgvuldig bewaard heeft. De Mabinogion en de Triaden zijn vol toespelingen op vertelsels, die wij niet kennen. Als Arthur werkelijk een held der Kymr. sage is, moet er meer over hem verteld zijn dan in de Mabinogion staat. Geoffrey van Monmouth verhaalt allerlei tradities, die hij uit den sagenschat van Wales geput moet hebben. Van waar die zorgeloosheid tegenover de nationale overleveringen? Als een der oorzaken werd boven reeds genoemd de sterk cosmopo-

litische neiging, die de Kymr. litteratuur der latere Middeleeuwen kenmerkt. Een tweede oorzaak wil ik er thans nog naast stellen: de Noordelijke Brittenstaat, die in 937 onderging en waar de Kymr. taal in de daarop volgende eeuwen uitstierf, was veel meer dan Wales de drager der oude volkstradities. De oudste poëzie der 'Cynfeirdd' — het werd in § 35 aangetoond — wijst bijna uitsluitend op gebeurtenissen in het land der Strathclyde-Britten. Ook met vele der oude sagen zal het zoo geweest zijn. De 'Vier Takken' spelen in Wales, en bleven juist daarom bewaard. In 'Kulhwch en Olwen' is het terrein naar Wales verplaatst, en daaraan danken wij het bezit van deze geschiedenis; maar ook zij was oorspronkelijk Noord-Britsch: Kulhwch's vader was immers Kilydd van Caledonië! En in Hst. VIII zal ook de noordelijke herkomst der Arthursage blijken.

Op één verloren Kymr. sage, die men wel eens voor niet-Keltisch gehouden heeft, moet hier in het bijzonder de aandacht gevestigd worden. Van de *Tristansage* toch heeft J. Loth den Kymr. oorsprong voorgoed aangetoond. Hij heeft in het Zwarte Boek van Carmarthen, dus in het einde der 12e eeuw, een gedicht aangewezen, door hem in het midden der 12e eeuw gesteld en voor het eerst ontcijferd. Het bestaat uit twee fragmenten van 16 resp. 6 regels, die een toespeling op de bladeren bevatten, die Tristan voor zijn geliefde in de beek werpt, en zelfs de naam *Diristan* komt erin voor. Uit deze 22 regels leidt Loth af, dat de Kymr. recensie der Tristansage belangrijk verschilde van de latere Fransche. Verdere bewijzen van bekendheid dezer sage vindt men in een triade, waar Tristan ab Tallwch, de minnaar van Esyllt, die met zijn oom March ab Meirchon gehuwd was, als een der drie minnaars van het eiland Brittannië genoemd wordt, en ook in den plaatsnaam *Hryt Eselt* ('Isoude's Voorde') in Cornwallis genoemd in 967, in het Chartulare Saxonicum. Een oudere vorm van den naam Tristan, n.l. *Drosten*, komt op een Pictische inscriptie voor, en in den korteren vorm *Drust* (gen. *Drosto*) is deze naam onder de Picten zeer gewoon. Dat wijst wellicht ook voor deze sage op een oorsprong in den Noordelijken Brittenstaat. De recensie van het Zwarte Boek hoort echter in Wales thuis.

Daarnaast zal ook een Cornische recensie bestaan hebben — het zooeven genoemde Corn. *Hryt Eselt* wijst daar al op —, en Loth toont aan, dat deze Corn. recensie de grondslag van den Franschen roman werd. Aan de hand van charters, acten e.d. bewijst hij, dat de plaatsnamen en geographische aanduidingen in den Franschen roman

zuiver Cornisch zijn. Daarmee staat de beteekenis van Cornwallis voor de overlevering der Keltische sagen vast. Dit land had zijn deel in het verbreiden dier sagen op het Vasteland. En geen wonder. Reeds in de 9e eeuw speelde daar het Angelsaksisch naast het Cornisch een voorname rol, zooals de Chartularia bewijzen. Toen de Normandiërs kwamen, vonden ze er geen onafhankelijke Kelten als in Wales, doch een half geangliseerde bevolking. Voortaan stonden hier Keltisch, Engelsch en Fransch gelijkwaardig naast elkaar. Van hier uit kon de Britsche sage dus het gemakkelijkst het Vasteland bereiken. Zulk een Britsche sage was die van Tristan en Isoude. Maar ook de Arthursage rekent men tot dien kring. Zoo komen wij opnieuw te staan voor het voornaamste probleem, waarin de keltologie recht van spreken heeft: den oorsprong der sage van koning Arthur.

HOOFDSTUK VII.

De Keltische Ossian.

49. De **Ossianische Gezangen**, door **James Macpherson** „uit het Gaelic of Erse vertaald", hebben in de tweede helft der 18e eeuw de gemoederen in Europa heviger ontroerd dan eenig ander litterair werk. Men hoorde er de stem in van een grijs verleden, toen de mensch nog nauwelijks van zijn oorspronkelijke onverdorvenheid was afgedwaald, en toen de poëzie nog de ongerepte kunst was, zooals die groeide in het reine menschelijke hart. Toen Goethe zijn Werther schreef, stelde hij Ossian boven Homerus, en bij ons deed Rhijnvis Feith niet anders. En wie de vertalingen van „Ossian" in de verschillende talen van Europa wil opsommen, staat voor een niet te onderschatten arbeid.

Ook de hedendaagsche mensch, vooral hij, die zich eenigszins in de gevoelswereld der late 18e eeuw weet te verplaatsen, zal nog veel kunnen meevoelen van de poëzie, die er in Macpherson's „vertaling" schuilt. De nevelige mystiek, de grootsche beeldspraak, de sombere fantazie dezer proza-gedichten kan ook ons nog aangrijpen. En dat behoeft niet te veranderen, ook al weten wij nu eenmaal, dat hier niet een bard uit den grijzen voortijd aan het woord is, doch een jong godgeleerde uit de buurt van Inverness in de jaren rond 1760, en dat hetgeen ons trekt, niet het ongerepte geluid der natuurpoëzie is, doch de vermoeide roepstem van naar natuur smachtende tijden, veel minder zuiver dan wij haar in Rousseau hooren, maar van een eigenaardige bekoring. De Ossianische Gezangen toch zijn Macpherson's eigen werk.

Reeds in 1756 had Jerome Stone in het Scots Magazine een ballade 'Albin and the Daughter of May' uitgegeven, die, ofschoon de namen, de vorm en de wijze van zegging willekeurig veranderd zijn, zich vrij nauw bij een Schotsch-Gaelische ballade aansluit.

Anders werd het echter, toen James Macpherson (1738—'96) in 1760 zijn eerste twee stukken in poëtisch proza in het Gentleman's Magazine liet verschijnen, weldra gevolgd door zestien andere. Het jaar 1762 bracht vervolgens van denzelfden schrijver een epos in proza, Fingal, in zes boeken, en het jaar daarop een tweede epos in acht boeken, Temora. Al die werken, die met uitvoerige aanteekeningen verschenen, heetten afkomstig van Ossian, zoon van Fingal den koning van „Morven", en door Macpherson in het Engelsch vertaald. Reeds door tijdgenooten werd aan de juistheid dier mededeeling getwijfeld. Stone had zijn origineel getoond en men verlangde van Macpherson hetzelfde. Deze riep zijn vrienden te hulp, die zijn gedichten in het Schotsch-Gaelic vertaalden en zoodoende een „origineel" voor hem vervaardigden. Gedeeltelijk verscheen dit al in de noten bij Temora in 1763, en in 1807 was de volledige Gaelische tekst gereed, waar bovendien een woordelijke Latijnsche vertaling bijgevoegd werd. De kwestie omtrent de echtheid der Ossianische poëzie, die de gemoederen al lang had beziggehouden, kwam thans in een nieuw stadium. Vele in Keltische zaken geheel onkundige geleerden schonken Macpherson's voorstelling geloof, en eerst de grondiger studie der Iersche litteratuur heeft in dezen de waarheid onomstootelijk vastgesteld.

Zij echter, die onder Macpherson's tijdgenooten de bevoegdste rechters waren, hadden de onechtheid van de Ossianische Gezangen en hun "origineel" al lang ingezien, doch hun stem werd niet gehoord. De Ieren, die in de 18e eeuw hun nationale sagen nog goed kenden, dreven er den spot mee, en de Schotten der Hooglanden, onder wie de Gaelische tekst gratis uitgedeeld werd, maakten er slechts vluchtig kennis mede, omdat zij den inhoud niet begrijpen konden. Immers wat hun hier werd voorgezet verschilde te zeer van alle poëzie, die sinds eeuwen onder hen leefde.

50. **Schotsch-Gaelische balladen** bestonden er wèl, maar Macpherson durfde die niet aan de beschaafde wereld voorleggen, omdat daardoor aan de Ossianische poëzie het aureool der sentimenteele geheimzinnigheid ontrukt zou zijn. Bovendien waren die echte balladen zijn origineel niet, want zelfs voor de stof zijner "vertaling" heeft hij er slechts zeer weinig aan ontleend, en voor de inkleeding in het geheel niets. Ware dergelijke eenvoudige volkspoëzie in een ouden overgeleverden dichtvorm, zonder overgevoeligheid en sombere mystiek, wereldkundig geworden, dan zou Macpherson door zijn tijdgenooten, die zich natuurlijk slechts aan het bedrog ergeren konden,

zonder het grootsche zijner mystificatie te waardeeren, onmiddellijk van zijn hooge voetstuk afgeworpen zijn.

De Schotsch-Gaelische balladen-poëzie was van betrekkelijk jongen datum. De Gaelische kolonie in Schotland was in de 6e eeuw van Ierland uit gesticht (zie § 8), en zij bleef, dank zij de innige betrekkingen tot Ierland, taalkundig en litterair van het moederland afhankelijk. In de Middeleeuwen werd in Schotland niet veel geschreven. De enkele epische vertellingen, die daar tot stand kwamen, rekent men tot de Ier. litteratuur, en de Schotsche barden leerden hun kunst aan gene zijde van de Iersche Zee. Langzamerhand moest zich echter wel een afzonderlijk Schotsch-Gaelisch dialect ontwikkelen, en waarschijnlijk week het gesproken Schotsch reeds eenigszins van het Iersch af in een periode dat in Schotland de litteraire taal nog een zuiver Iersch karakter behield. Op den duur moest dan ook de kunsttaal dezen ontwikkelingsgang volgen.

Als eerste werk, dat een onmiskenbaar Schotsch-Gaelisch karakter draagt, noemt men gewoonlijk het *Boek van den Deken van Lismore* (*Dean's Book*, te Edinburg bewaard). Het werd in de jaren 1512—42 geschreven door James Macgregor, deken van Lismore, een eilandje in Argyllshire. De phonetische spelling doet dialectische eigenaardigheden van het Schotsch-Gaelic uitkomen, en ook de inhoud der meeste gedichten wijst op Schotland. Het zijn alle balladen, door Macgregor verzameld, en door verschillende Schotsche barden gemaakt. Onder die balladen bevindt zich een dertigtal, waarvan als dichter Ossian opgegeven wordt, en deze zijn het ongetwijfeld geweest, die Macpherson op het denkbeeld hebben gebracht, zijn „vertalingen" van pseudo-Gaelische poëzie op naam van dien ouden bard te stellen.

Toen Schotland en ook Engeland in beroering gebracht werden door de strijdvraag omtrent de echtheid der Ossianische Gezangen van Macpherson, begonnen twijfelaars de balladen van het Dean's Book weer voor den dag te halen [1]). Zoo kwam de oude volkspoëzie weer in eere. Er ontstond een jacht op Schotsch-Gaelische balladen, en in verschillende familie's kwamen oude handschriften aan het licht. Veel daarvan werd reeds in de 18e eeuw gepubliceerd, maar

---

[1]) De Kelt. litteratuur ontkwam dus niet aan de algemeene balladenwoede, die in Frankrijk Moncrif en in Engeland Percy tot hun litterairen arbeid dreef. In denzelfden tijd, dat de Schotten hun oude balladen voor den dag haalden, bracht Ieuan Brydydd Hir in Wales de vroege bardenpoëzie weer aan het licht.

eerst in 1872 gaf J. F. Campbell een volledige verzameling van meer dan honderd verschillende Schotsche balladen.

De Schotsche ballade is een voortzetting der Iersche ballade. Reeds in de oudste Ier. epische prozateksten is het gebruikelijk lyrische ontboezemingen in dichtvorm in te vlechten. Op den duur werden zulke gedichten ook los van bestaande prozaverhalen gemaakt, hetgeen het ontstaan der latere Ier. balladen ten gevolge had, die vooral in de vroeg-N.ier. periode (16e en 17e eeuw) geliefd waren [1]). Wij bezitten b.v. een in de jaren 1626—'27 geschreven hs. (*Dúanaire Finn*, 'Liedboek van Finn'), waarin een groot aantal N.ier. balladen bijeengebracht is. De balladevorm werd van Ierland naar Schotland overgeplant. Dit bracht enkele veranderingen mee. De Schotsche barden hadden niet de noodige kennis van de oude sagen en de Iersche topographie. De localiseering wordt Schotsch, de inhoud der sage wordt minder vast, de poëtische vorm minder kunstig. Zoo ontstond de Schotsche ballade als afzonderlijk genre. Dat de snuffelaars der 18e eeuw heel wat van zulke balladen voor de vergetelheid hebben behoed, heeft het nageslacht aan Macpherson te danken.

51. Het **karakter der Schotsche balladenpoëzie** is in geen enkel opzicht naast dat van Macpherson's Ossianische Gezangen te stellen. Vooreerst is de stijl gansch anders. De echte balladen hebben nooit hun oorsprong uit het episch proza verloochend, en toen zij zich langzamerhand van dat proza begonnen los te maken, hebben zij zelve steeds meer een episch karakter aangenomen. Vandaar dat de echte balladen, ondanks de gevoelige stemming, die ze beheerscht, verhalend zijn. Macpherson daarentegen is lyrisch. Bij hem is de stof bijzaak, het gevoel alles. Ter wille van den vorm en den toon wijkt hij naar willekeur van den inhoud der sage af. Hij voert gefingeerde personages in, als de jonkvrouw Malvina, de geliefde van Oscar en de steun van diens ouden vader Ossian, en laat verscheidene gedichten tot haar gericht zijn. Zulke toespraken van den dichter tot een bepaald persoon zijn niet Keltisch. Evenmin is dat de verschijning der geesten van afgestorvenen, die door den dichter ondervraagd worden, en die zelfs met de menschen mede vechten. De hoogdravende bardenliederen, in den nacht na het gevecht gezongen, hebben niets gemeen met de kunstige Keltische bardenpoëzie;

---

[1]) Men ziet, dat ik het ontstaan der Kelt. balladen afleid uit de epische lyriek der 'filid' en niet uit de bardenpoëzie.

en de sombere stemming, de droom van nevel, die alles omgeeft, is de regelrechte tegenvoeter van den levendigen, op kleuren belusten Keltischen geest. De naam van den eersten held *Fingal* is weliswaar niet door Macpherson gemaakt, maar toch slechts een jonge Schotsche verbastering uit *Finn Gaedhel* 'Finn de Gael', want zijn eigenlijke naam is *Finn*. Nog veel meer verschilpunten zouden op te sommen zijn, doch de lezer zal reeds voldoende beseffen, hoe verkeerd de door velen argeloos aanvaarde meening is, dat men uit de Ossianische Gezangen den Keltischen geest kan leeren kennen.

Nog eigenaardiger is Macpherson's verhouding tegenover zijn stof. Ossian (Ier. *Oisín*) is de zoon van koning Finn, en de Zuidiersche Finnsage levert in hoofdzaak de stof voor de oude balladen. De Schotsche balladendichters localiseerden dezen sagenkring in Schotland, hetgeen te gemakkelijker ging, doordien zij den naam van Finn's burcht in Leinster *Almu* (datief, later als nominatief gebruikt: *Almain*) verwarden met den Gaelischen naam voor Schotland *Albu* (datief: *Albain*) [1]. Daarnaast behandelen de Schotsche balladen ook onderwerpen uit den Ulstercyclus, vooral zoodanige, die ten deele in Schotland spelen. Macpherson echter haalde deze twee ver uiteenliggende sagenkringen door elkaar. In 'Cúchulinn's Dood' — een geheel verzonnen verhaal, dat niets met de oude traditie gemeen heeft — laat hij Cúchulinn optreden als beschermer van Cormac mac Airt, die in den Finncyclus thuis hoort. Zijn 'Darthula', waarin de roerende historie van Deirdre weergegeven heet, laat de jonge vrouw, die volgens de sage uit wanhoop zich het hoofd tegen de rotsen te pletter stiet, strijdend sneuvelen, als haar schip door vijanden ingesloten is. Cúchulinn treedt ook op in het epos Finghal, waar hij door Finghal gered wordt bij een gevecht tegen Wikingen onder Suaran. Het merkwaardigst van alles echter is het lied 'De Strijd met Caros', waar deze Caros klaarblijkelijk den Romeinschen vlootvoogd Carausius moet voorstellen, die zich 286 tot keizer van Brittannië liet uitroepen. Een dergelijke toespeling op historische gebeurtenissen, waarvan de Iersche sage geen kennis kon dragen, bewijst de mystificatie in Macpherson's werk afdoende. Geen wonder, dat de Ieren die in de 18e eeuw nog sagevast waren, erom lachten.

---

[1]) *Albu* duidt oorspronkelijk gansch Brittannië aan. Men bedenke, dat de *m* en de *b* in een geval als dit, onder invloed der Ier. consonantenverzachting, beide den klank *w* voorstellen.

52. **De Finncyclus** werd in § 19 reeds terloops genoemd. Deze is naast de mythologische sage en den Ulstercyclus de derde groote sagenkring van Ierland, en, juist doordat de Ossianische Gezangen van Macpherson er zoovele vage reminiscenties aan bevatten, de meest bekende. De hoofdfiguur heet *Finn* (Schotsch *Finghal*) *mac Cumaill*, en de zoekers naar overoude mythische trekken brachten den naam van Finn's vader *Cumall* in verband met den Gallischen godennaam *Camulos*. Intusschen is uit oude allittereerende poëzie gebleken, dat de begin-*c* van *Cumall* er later vóór gekomen is onder invloed van de slot-*c* van *mac*; de naam luid oorspronkelijk *Umall*, een naam die ook uit genealogische reeksen der koningen van Leinster bekend is. Vader van Umall is de ook bij Macpherson genoemde *Trénmór*. Het centrum der sage zijn *Finn mac Umaill*, zijn zoon *Oisín* (Schotsch *Oisean*) en zijn kleinzoon *Oscar*. Bij hen behoort een heldenschare, die onverbrekelijk met hen verbonden is en met wie zij alle avonturen gezamenlijk ondernemen, de *Fíann*, gen. *féinne*, mv. *fíanna* 'schare strijders' [1]); de verhouding tusschen Finn en zijn 'Fíann' is te vergelijken met die tusschen Arthur en de Tafelronde. Intusschen treedt Finn in de oudste teksten niet als koning op. Hij en zijn helden staan in dienst van Cormac mac Airt, die in de 3e eeuw n. Chr. opperkoning van Ierland was. Het geslacht van Cormac hoort in Leinster thuis, en ook de namen uit het geslacht van Finn wijzen op dat gewest. Derhalve is de Finnsage de Zuidiersche heldensage, terwijl de Cuchulinnsage de Noordiersche is.

De naam van koning Cormac mac Airt voert ons terug naar de 3e eeuw; onze historische bronnen evenwel bevatten geen enkel aanknoopingspunt met de in de sage vermelde gebeurtenissen. Bovendien zinspeelt de Finnsage op heel wat feiten die met zekerheid later te dateeren zijn, vooral in den Noormannentijd, terwijl ook bewuste navolging der Ulstersage niet te miskennen is. Deze velerlei oudere en jongere invloeden in de Finnsage maken het onderzoek naar haar oorsprong bijzonder moeilijk. Zimmer achtte de rol der Wikingen uit het Noorden (Ier. *Lochlann* 'Noorwegen') van zoo overwegende beteekenis, dat hij den ganschen cyclus uit gebeurtenissen in den

---

[1]) Naar deze *fíanna* noemen zich de moderne voorstanders van een geheel onafhankelijk Ierland 'Fenians'. Dit woord heeft dus niets te maken met *Sinn Féin*, de leuze der Fenians, hetgeen 'Wij zelf' beteekent.

Noormannentijd liet ontstaan. Dat is stellig onjuist. Het verband met den historischen Cormac mac Airt der 3e eeuw is niet weg te redeneeren. De Noormannen-episodes zijn kennelijk slechts uitbreidselen naar aanleiding van latere historische verhalen, evenals er in de Finnsage uitbreidselen voorkomen naar aanleiding van de mythologische sage, folklore-motieven, den Ulstercyclus e. a. De geschiedenis der 'Jeugdbedrijven van Finn' schijnt b.v. onder invloed te staan van de 'Jeugdbedrijven van Cúchulinn', in de figuur van Finn zelf zijn mythologische trekken opgenomen, folkloristische motieven vindt men in het verhaal van Oisín's vlucht met een schoone fee naar het Land der Jeugd, en in zoo menig ander. Geen wonder dus, dat men ook de historische stof uit den Wikingtijd gaarne in dezen sagenkring opnam. Daarmede is echter de kern van den Finncyclus niet aangeraakt. Die blijft te zoeken in historische toestanden en gebeurtenissen uit de 3e eeuw.

In de hoofdfiguur Finn schijnen verschillende figuren saamgesmolten. Vooreerst hebben wij hier den historischen *Finn mac Umaill*, die in de 3e eeuw aan het hof van Cormac mac Airt geleefd moet hebben. De mythische trekken, die deze Finn in de sage somtijds vertoont, zullen ontleend zijn aan *Finn mac Nuadat*, een Keltische godheid, in de Kymr. sage als *Gwynn ab Nudd* bekend (zie § 47, Ier. *finn* klankwettig = Kymr. *gwyn*), die in onze overleveringen als elvenkoning optreedt. En ten slotte schijnen ook tradities omtrent *Finn mac Rossa*, een figuur uit de Ulstersage, in onzen Finn opgenomen te zijn; deze Finn mac Rossa woonde namelijk op het reeds genoemde Almu [1]). Wij zien derhalve de Ier. 'filid' hier weer op geheel dezelfde wijze aan het werk als in de Ulstersage. In de hoofdpersoon worden trekken van drie verschillende figuren opgenomen. Uitbreidselen worden ontleend aan de meest uiteenloopende historische en „verzierde" bronnen. En zoo ontstaat er een geheel, waarin de eigenlijke kern nauwelijks meer terug te vinden is.

Evenals de Ulstercyclus bestaat de Finncyclus uit een groot aantal prozaverhalen, die avonturen van het meest uiteenloopend karakter vertellen. Bijzonder groot is het aantal ingevlochten lyrische gedichten, die veelal aan Finn zelf of aan zijn zoon Oisín toegeschreven worden. Vandaar, dat de later Iersche balladedichters hun poëzie bij voorkeur

---

[1]) De hier gegeven voorstelling van de drie verschillende figuren, die in Finn zouden zijn saamgesmolten, kan niet als geheel vaststaand beschouwd worden. Het onderzoek der Finnsage is daartoe nog niet ver genoeg gevorderd.

op naam van Finn zetten, en dat bij hun Schotsche kunstbroeders Oisean of Ossian de bard bij uitnemendheid werd. In den vroegsten vorm komen evenwel zulke gedichten uitsluitend in het verband van een prozaverhaal voor. Van de oudste ons bewaarde teksten is de litteraire overlevering terug te voeren tot de 9e en 10e eeuw, dus iets later dan de vroegste getuigenissen omtrent den Ulstercyclus. Alle sagen van den Finncyclus vinden we in het kort samengebracht in een groote raamvertelling, de *Acallamh na Senorach* ('Gesprek der twee Ouden'), waarin voorgesteld wordt, hoe de hoogbejaarde Oisín en zijn vriend Cáilte, jaren na den ondergang van Finn en zijn scharen, St. Patrick ontmoeten. Cáilte trekt met St. Patrick door Ierland en vertelt hem op elke plaats, waar zij aanlanden, de sage die eraan verbonden is. Alles wat er over Finn en de Fíann verhaald werd, vindt men hier bijeen. Vandaar de groote waarde van dit compendium der Finnsage. Na de 'Táin Bó Cúalnge' is de 'Acallamh na Senorach' de grootste ons overgeleverde M.ier. tekst.

53. De **Fíann (of Fíanna),** jagende en strijdende scharen van Finn, is het merkwaardigste element der Finnsage. Ofschoon het beeld, dat de sage van deze schare wapenbroeders ontwerpt, onder invloed schijnt te staan van dat der Ulstersche helden in den tijd van koning Conchobar, is het toch ondenkbaar, dat de Fíann eenvoudigweg een nabootsing daarvan zou zijn. Immers men kan gerust zeggen, dat het wezen der Finnsage in de kameraadschappelijke verhouding der helden en in hun gezamenlijk optreden bij jacht of strijd bestaat. Wanneer zij allen te zamen erop uittrekken, zijn zij elkander trouw tot het uiterste, wanneer enkelen eigen avonturen ondernemen, keeren zij steeds tot hun gemeenschappelijken heer en meester terug. De vraag naar den oorsprong der Fíann is dan ook de belangrijkste kwestie, die naar aanleiding van de Finnsage op te werpen is.

Finn en zijn scharen treden op in dienst van Iersche koningen, vooral Cormac mac Airt. Van deze dienstverhouding gaat John Mac Neill uit bij zijn poging tot verklaring der Fíann. Hij wijst erop, hoe er in den voorchristelijken tijd in Zuid-Ierland naast de heerschende stammen ook onderworpen geslachten bestonden, zooals de *Galeóin* en de *Fir Domnann.* [1]) Deze waren tegenover de opperkoningen van

[1]) Deze stammen zijn waarschijnlijk de nakomelingen van Britsche kolonisten in Ierland. De naam der *Fir Domnann* doet althans aan dien der *Dumnonii* (in Devonshire) denken.

Ierland tot krijgsdienst verplicht, en te dien einde onderhielden zij weer gewapende scharen. In zulke scharen van beroepssoldenieren in de 3e eeuw zoekt Mac Neill den oorsprong der Fíann. Dat zij stof te te over voor sagen en verhalen konden leveren, spreekt van zelf.

Eerst omstreeks de 10e eeuw begint de oudste litteraire overlevering der Finnsage. Hoe komt het, dat gedurende de zeven tusschenliggende eeuwen in geen enkele bron iets erover vernomen wordt? Dat verschijnsel hangt vermoedelijk samen met de litteraire hegemonie, die Ulster in dien tijd over Ierland uitoefende, en die de Ulstersage de alleenheerschappij verschafte. Een sage, die bij onderworpen stammen ontstaan was, kon in het oordeel der 'filid' niet op tegen de epiek, waarin het voorgeslacht uit het machtigste gewest van Ierland verheerlijkt werd. Eerst toen in den Wikingtijd de positie der eenmaal onderworpenen veranderd was, kon ook de Finnsage tot litterairen bloei komen. En dat wel over het gansche land. Juist die late bloeitijd van den Finncyclus had ten gevolge, dat deze een algemeen Iersche sage werd, die in alle gewesten aangekweekt werd, en niet uitsluitend in één, gelijk de Ulstercyclus. Op den duur trad echter in ieder gewest een andere held uit de Fíann op den voorgrond, al naar zijn geslacht bijv. uit Munster (zooals Diarmuid O'Duibhne) of uit Connaught (zooals Goll) stamde. Daarmede was de mogelijkheid van de uitgebreide vertakking der Finnsage geven.

Deze theorie van Mac Neill laat één punt onopgehelderd. Daargelaten, of de dienstverhouding van Finn met zijn Fíann tot koning Cormac mac Airt samenhangt met die van onderworpen stammen tot hun overheerschers, wanneer men den oorsprong der Finnsage met gebeurtenissen uit de 3e en 4e eeuw in verband brengt — wat m.i. volkomen juist is —, dan blijft het een moeilijkheid, dat wij zeven eeuwen lang niets van haar hooren, terwijl zij daarna tot een krachtige ontwikkeling komt. De suprematie van Ulster kan dit verloop slechts ten deele verklaren. Men moet evenwel daarnaast in aanmerking nemen, dat de Finnsage door een bepaalde en zeer afgesloten groep van lieden in eere gehouden werd. Zij is geen hoofsche sage zooals die van Ulster, doch een sage van jagers. In het oude Ierland, met wouden overdekt als het was, was de jacht inheemsch. Er moeten vaste scharen jagers bestaan hebben, wier bedrijf erfelijk onder hen was. En evenals jagers hun eigen taal hebben, bezitten zij hun eigen legenden. Zij vertellen die elkander, 's avonds om het vuur gezeten, niet met de kunst van een hoofschen 'fili' doch als eenvoudige vertelsels.

Wonderdadige jachtavonturen nemen er de grootste plaats in, verder ontmoetingen met bovennatuurlijke wezens, gevechten enz. In de *Acallamh na Senorach* komen meer dan twaalf jachtgeschiedenissen voor. Van jachthonden is telkens opnieuw sprake. De leiding der jacht is Finn's voornaamste bedrijf. De Finnsage is een jagersage.

Het is duidelijk, dat zulk een jagersage eerst gaandeweg de aandacht der officiëele kunstenaars kon trekken. Dat geschiedde eerst, toen er toevoegsels in opgenomen waren, die verband hielden met het officiëele sagenmateriaal: de vervaagde Keltische mythologie, de Noormannen, het vroegste Christendom (St. Patrick) en folkloristische elementen. Daarmee was de kiem aanwezig van den ontzaglijken groei der sage, die tot in de 18e eeuw voortging. De bard Micheál Coimín (Eng.: Comyn) dichtte nog ± 1750 zijn *Laoi Oisín ar Thir na n-Og* ('Lied van Ossian over het Land der Jeugd'). Daar lezen wij, hoe Oisín te paard weggevoerd wordt door Níamh, een schoone fee. Op hun tocht zwerven zij over de zee, zij zien de wonderlijkste zaken, waarvan Níamh uitlegging geeft, en Ossian vecht zelfs met een reus, om een prinses te bevrijden. Ten laatste komen zij in het Land der Jeugd, waar de koning en de koningin Ossian ontvangen en hem Níamh tot bruid geven. Maar na jaren krijgt de held genoeg van de eeuwige vreugde en de onverwelkbare jeugd: nog éénmaal wil hij Ierland weerzien. Níamh staat dat toe, mits hij er den grond niet met zijn voeten betrede. Aangekomen, ziet hij het vervallen Almain, de burcht van Finn, en als hij menschen helpen wil om een steen op te lichten, valt hij van zijn paard. Daar staat hij dan opeens op de aarde als een ongelukkige, oude, blinde man, die nog slechts te sterven heeft, terwijl het tooverpaard wegsnelt . . .

Zulke sprookjesromantiek was de laatste uitlooper van de sage van Finn en zijn pralende jagers.

54. Het **karakter van den Finncyclus** wijkt vrij sterk af van dat van den Ulstercyclus. Dat is echter niet een gevolg van den verschillenden oorsprong der stof, doch veeleer van de latere periode, waarin de Finncyclus tot bloei geraakte. Terwijl de hoogste ontwikkeling der sagen van Cúchulinn en Conchobar in de O.ier. periode valt, ligt die van de verhalen over Finn en zijn Fíann in den M.ier. tijd. De jongere teksten van den Ulstercyclus lijken in karakter dan ook vrij sterk op de Finnsage. Over het algemeen zijn in den Finncyclus de zeden minder ruw en grof en is er meer van het zachte en wonderbaarlijke in. De verhouding is dus mutatis mutandis te vergelijken bij die der

Frankische en Britsche romans in onze middeleeuwsche litteratuur. Het is dan ook te begrijpen, dat in de jongere Ier. letterkunde de Finnsage nog lang gekweekt werd, toen men de Ulstersage reeds verwaarloosde.

De historische kern der Finnsage is strijd. Umall (later 'Cumall') en Goll zijn twee hoofden der Fíann onder Conn, den opperkoning van Ierland. In den slag van Cnucha wordt Cumall door Goll gedood. Daarmede begint de veete van Cumall's geslacht tegen dat van Goll en tegen de opperkoningen in vier geslachten: Conn, Art mac Cuinn, Cormac mac Airt en Cairbre mac Cormaic. Na den dood van Cumall wordt zijn zoon Finn geboren. In zijn jeugd bedrijft deze schitterende feiten door het vernietigen van monsters, en het afweren van indringers, hij viert feesten en onderneemt veldtochten. Als hij volwassen is, aanvaardt hij den strijd tegen Goll, zijns vaders vijand, waarin hij dezen ten slotte op een rotsachtig voorgebergte in Connaught insluit en hem doodt. Als eenmaal zoo aan de wraak voldaan is, begint de strijd van Finn en de zijnen tegen het koningsgeslacht, waarin de jongste telgen van beide stammen, Oscar en Cairbre, elkander het leven nemen [1]). Ten slotte wordt Finn door vier mannen gedood.

Om deze historische kern groepeeren zich tallooze kleinere verhalen, meestal op de jacht betrekking hebbend. Het karakter van Finn is dapper en prachtlievend, maar ook sluw, wraakgierig en zelfzuchtig. Hij is dus volstrekt geen ideaal voor de middeleeuwsche romantiek. Daarom ontwikkelt zich naast hem Oisín (Ossian), als type van edelmoedigheid, tevens al vroeg de dichter. Voor deze figuur kan men geen enkel historisch punt van uitgang aanwijzen, evenmin als voor zijn zoon Oscar. Merkwaardig is het, dat *Oscar* en *Oisin* Angelsaksische namen schijnen te zijn (*Osgar*, *Oswine*) [2]), terwijl de sage verder slechts Iersche namen kent. De O.ier. genealogieën, die het geslacht van Trénmór, Cumall en Finn vermelden, zetten de reeks niet verder voort. Er is dus alle reden om aan te nemen, dat Oisin en Oscar in de sage jong zijn. Maar over den oorsprong dezer twee nobele figuren is verder niets te zeggen.

---

[1]) Het eerste boek van Macpherson's Temora bewaart een herinnering aan dit gevecht.

[2]) De naam *Oisin* of *Oisine* schijnt echter al heel vroeg in Ierland gebruikelijk geweest te zijn. Reeds Adamnán in zijn Vita Columbae (einde 7e eeuw) vermeldt een geestelijke *Oisseneus*, zoon van Ernanus, van het geslacht Mocu Neth Corb (Vit. Col. I, 2).

55. De **Historie van Diarmuid en Grainne** kan als type voor den ganschen Finncyclus gelden; zij levert het schoonste beeld dezer roerende middeleeuwsche romantiek.

Finn begeert Grainne, de dochter van koning Cormac mac Airt, tot vrouw. Met zijn edelen trekt hij naar het hof, doch de jonkvrouw versmaadt hem. Aan het maal reikt zij allen den beker met een slaapdrank. Maar op één van Finn's mannen, Diarmuid O'Duibhne, legt zij de verplichting der *Draoidheacht* ('tooverij') om haar te ontvoeren. Hij wil zijn meester niet ontrouw zijn, maar zij eischt het: heeft ze hem niet liefgehad van het oogenblik, dat ze van uit haar woning hem het spel zag winnen? Driemaal bezweert Diarmuid haar hem in vrede te laten, maar haar tooverdwang is machtiger. Ze vluchten. Als Grainne moe wordt, draagt Diarmuid haar. Intusschen nadert het gevaar. Finn is ontwaakt en doet de twee door de Fíann achtervolgen. Maar Diarmuid's vrienden helpen hem. Dan komt Finn zelf, en Diarmuid geeft Grainne in zijn bijzijn drie kussen. Weer vluchten de twee verder, rustend op verborgen plekken in het woud. Tal van avonturen en gevechten tegen Finn's kampioenen moet Diarmuid bestaan. Maar zijn ontembare moed en de liefde der fataliteit zegevieren. Diep in het woud bouwt Diarmuid zich een hut en leeft daar met Grainne. Ook hier worden zij echter ontdekt en Finn doet hen belegeren. Nog eens weet Diarmuid zich er door heen te slaan, en met Grainne te ontkomen. Zelfs de hulp, die Finn uit Schotland ontbiedt, baat hem niet.

Als het eindelijk tot vrede komt, behoudt Diarmuid de vrouw. Doch Finn blijft op wraak zinnen. Bij een jacht op een wonderbaarlijk everzwijn wordt Diarmuid gewond. Dan smeekt hij Finn om een dronk. Maar als deze water voor hem geschept heeft, laat hij het zich tot tweemaal toe opzettelijk uit de hand glippen. De derde keer is Diarmuid dood. Nu heeft Finn vrij spel. Hij neemt Grainne mee en dwingt haar zijn vrouw te zijn.

Weinig kan zoo'n kort overzicht doen gevoelen van de aandoenlijke schoonheid der noodlottige liefde van Diarmuid en Grainne. Geen verhaal is in Ierland zoo populair geweest als dit, en de 'bedden van Diarmuid en Grainne', die overal in Ierland aangewezen worden, zijn even talrijk als in Duitschland de Brünhildebedden. De historie van Deirdre in den Ulstercyclus heeft op 'Diarmuid en Grainne' haar invloed gehad, doch laatstgenoemde is moderner. Reeds het karakter der liefde als een door toovermacht bezworen noodlot

geeft een heel anderen schijn aan het geheel. Zulke trekken zijn uit volksvertelsels in de sage binnengedrongen, en daaraan ontleent de gansche historie haar lyrische balladestemming. Het is deze stemming, die in de middeleeuwsche verhalen van den Finncyclus gebruikelijk is, en waarvan iets in de moderne Engelsch-Keltische litteratuur is doorgedrongen. Men denke bijv. slechts aan Fiona Mac Leod of aan William Butler Yeats. Er kan echter niet genoeg op gewezen worden, dat die lyrische toon niet algemeen Keltisch is, doch slechts bij een bepaald soort litteratuur in het Ierland van een bepaalden tijd behoort. Zoo hebben ook ons Classicisme en onze Romantiek elk het geluid van hun eigen tijd. Het groteske realisme van John Millington Synge staat evenwel dichter bij den onvervalschten oud-Keltischen geest.

HOOFDSTUK VIII.

De Keltische Arthur.

56. **Historie en sage** te scheiden, ziedaar het groote probleem der Arthursage. Het is algemeen bekend, dat de Arthurromans van het Vasteland tal van elementen bevatten, die niet van Keltischen oorsprong zijn. De Fransche dichters, die zich van de Britsche sagen meester maakten, wisten ook van elders genoeg motieven bijeen te garen om die stof op te sieren. Het doel van dit hoofdstuk is alleen vast te stellen, in hoeverre de Arthursage zeker als Keltisch, bepaaldelijk Kymrisch, te beschouwen is, of, anders gezegd, wat de dichters van het Vasteland van de Kymren omtrent Arthur konden vernemen.

De Fransche Arthurromans doen ons koning Arthur uitsluitend als een held der sage kennen. In Wales daarentegen bestaan ook sporen van een historischen Arthur. Die sporen zijn echter uiterst zeldzaam, en reeds in de oudste berichten, die wij over Arthur bezitten, blijkt de neiging om hem tot een held der sage te maken. Bovendien, hoe ouder de bronnen, hoe minder zij vertellen. Gelukkig bevatten echter ook wel jongere bronnen, met name de Historia Regum Brittanniae van Geoffrey van Monmouth, berichten omtrent Arthur, die de oudere ons niet bewaren, maar ook hier treden ons weer eigenaardige moeilijkheden in den weg. Immers zoolang een algemeen onderzoek naar Geoffrey's bronnen ontbreekt, weten we niet, waar hij oude overleveringen bewaart, en waar hij zelf nieuwe maakt. Wij kunnen dus voorloopig niet veel meer doen, dan de feiten aangeven, en de beginselen naspeuren, volgens welke sage en historie te scheiden zijn. Het merkwaardige daarbij is, dat de sage zich geheel buiten de historische stof om ontwikkelt. Voor haar is Arthur op den duur slechts een figuur, waaraan zij zich kan vastknoopen, — een ook elders in de Keltische litteratuur bekend verschijnsel.

57. Van de **oude historische geschriften in Brittannië** kennen slechts enkele koning Arthur.

Omstreeks 500 n. Chr. schreef de monnik *Gildas* zijn boekje *De Excidio Britanniae.* Het bevat de geschiedenis van den Brittenvorst Vortigern, die het eerst de hulp der Saksen tegen de Picten en Scoten inriep, toen de Romeinsche legioenen niet langer in staat bleken, de Britten te beschermen. De Saksen verkeerden ras van helpers in veroveraars, doch werden aanvankelijk door de Britten onder Ambrosius Aurelius verslagen. Een strijd met wisselend geluk, die volgde, eindigde met de verpletterende nederlaag der Saksen bij den Mons Badonis. Bij dit verhaal laat Gildas een heftige satyre aansluiten tegen de vorsten en geestelijken, die door hun slecht leven alle ellende hebben bewerkt. Allerlei tijdgenooten worden hier onder die vorsten genoemd, doch Arthur niet.

De tweede historische bron van Brittannië, *Nennius' Historia Brittonum* (einde 7e eeuw) kent Arthur, èn als historisch persoon, èn als held der sage. Vooreerst wordt hij genoemd als 'dux bellorum', die in twaalf gevechten de Saksen overwon. In het laatste gevecht, het 'bellum in Monte Badonis', zou hij alleen 960 vijanden gedood hadden, wat er al op wijst, hoezeer zich hier de neiging tot sagenvorming gevoelen doet [1]). Geheel in het land der sage zijn wij ten slotte in een ander hoofdstuk der Historia Brittonum, de 'Mirabilia Brittanniae', waar gezinspeeld wordt op Arthur's jacht op den ever Trwyth (zie § 46). Ook wanneer we de kwestie laten rusten, of laatstgenoemde plaats tot de oude kern der Historia Brittonum (7e eeuw) of tot een invoegsel der 9e eeuw behoort, dan is hiermede toch althans voor de 9e eeuw het bestaan eener Arthursage in Wales bewezen.

De *Annales Cambriae* (afgesloten in 955) zijn onze derde historische bron. Zij vormen een weliswaar schrale reeks van annalen, maar berusten stellig op echte oude berichten. Hier vindt men tweemaal van Arthur melding gemaakt. In 516 zou hij het 'Bellum Badonis' geleverd hebben, waarin hij het Kruis van Christus gedurende drie dagen en drie nachten op de schouders droeg,

---

[1]) Nog sterker blijkt die neiging in jongere Nennius-hss., waar we het toevoegsel vinden, dat Arthur in den achtsten veldslag een beeld van Maria op de schouders droeg en zoo de heidenen op de vlucht dreef. De vereeniging der Arthursage met christelijke elementen is dus wel oud.

zoodoende de Britten ter overwinning leidende. En in 537 zou de slag van Camlann geweest zijn, waarin zoowel Arthur als Medraut sneuvelden.[1]) Ook hier dus staat de slag bij den Mons Badonis, verbonden met een christelijke sage, op zijn naam, en bovendien blijkt, dat al in de 10e eeuw een gevecht tusschen Arthur en Medraut (of Modred) bekend was.

Hiermede zijn de berichten der oudste historische bronnen gegeven. De invloed der sage is reeds in die periode onmiskenbaar.

58. **Geoffrey van Monmouth** weet in zijn Historia Regum Brittanniae (± 1135) heel wat meer over Arthur te vertellen. De held heeft een vader gekregen, Uther Pendragon, en een moeder, Igerna, de vrouw van Gorloes van Cornwallis[2]).

De bedrijven van Arthur zijn in vier perioden te verdeelen.

In de eerste periode levert Arthur strijd tegen de Picten, de Scoten en de Saksen, die hij in den slag van den Mons Badonis verslaat. Het oorlogstooneel is niet zoozeer Wales met Caerleon, als wel Oost- en Noord-Brittanniё: Eboracum (York), Kaer Alclut (Strathclyde), Llwyn Kelyddon (het Kaledonische Woud). Na zijn overwinningen huwt hij *Guanhumara* (Kymr. Gwenhwyfar, d.i. Ginevere) uit een edel Romeinsch geslacht. Botweg volgt daarop, dat Arthur Ierland, IJsland, Gotland en de Orkneys verovert.

In de tweede periode heerscht vrede en rust. Arthur wordt een toonbeeld van ideale ridderschap. Zijn hof wordt van alle kanten bezocht. Feesten en ridderlijke vermaken vullen den tijd.

De derde periode brengt nieuwen strijd. Arthur wil heel Europa veroveren. Eerst neemt hij Noorwegen, dan, in een echt ridderlijk tweegevecht tegen Flollo, den stadhouder van keizer Lucius van Rome, ook Galliё. Aan zijn ridders geeft hij nu leenen. Beduerus wordt Dux Normanniae, Cajus (d.i. Kei) wordt Dux Andegavensis. Ten laatste laat Arthur zich te Kaer Llion ar Wysg (d.i. Caerleon aan de Usk) de keizerskroon opzetten.

In de vierde periode roept keizer Lucius Arthur ter verantwoording:

---

[1]) De slag van Camlann is nog heden in Wales spreekwoordelijk: *cath Camlann* beteekent in het Kymr. 'geweldig rumoer'. Reeds in de 17e eeuw komt die uitdrukking voor.

[2]) Hoe Geoffrey aan dien naam van den vader komt, is duidelijk. Commentatoren der 13e eeuw noemen Arthur *mab uther* (Kymr. = 'filius terribilis'), en een ander epitheton van Arthur kan geweest zijn *pendragon* 'drakenhoofd'. Samengenomen kan men *mab uther pendragon* evenwel ook vertalen als 'Zoon van Uther Pendragon'.

hij verlangt, dat de Brittenvorst schatting aan Rome zal betalen. Arthur beraadslaagt met zijn edelen, en ze besluiten liever te vechten dan toe te geven. Eerst bevecht Arthur een reus, en dan volgt de beslissende slag tegen den Keizer, waarin Arthur met zijn zwaard Caliburnus wonderen doet. De Romeinen worden verslagen. Na de overwinning moet Arthur echter onverwijld naar Brittannië terug. Immers Modred, die het land tijdens zijn afwezigheid bestuurde, leeft met de koningin Guanhumara, en heeft zich met de aartsvijanden, Saksen, Picten en Scoten verbonden. Er heeft een tweegevecht plaats, waarin Modred gedood en Arthur doodelijk gewond wordt. Men brengt hem, om te sterven, naar Avallon.

Van enkele trekken bij Geoffrey is met zekerheid te zeggen, dat ze oud zijn, vooral van den strijd tegen de Saksen, Picten en Scoten, begonnen in de eerste, en voleindigd in de vierde periode. Immers die strijd is reeds bij de oudste geschiedschrijvers bekend. Wat daartusschenin staat over de oorlogen tegen bijna alle volken van het Westen en tegen Rome, is natuurlijk ingeschoven. Deze uitbreiding van Arthur's gevechtsterrein is echt middeleeuwsch-Keltisch; ook in Ier. verhalen is de neiging tot geographisch fantaseeren opmerkelijk [1]. Moeilijker echter is het zekerheid te verkrijgen omtrent punten als het huwelijk met Guanhumara of de schitterende rustperiode in Arthur's leven. Bij Geoffrey is ongetwijfeld invloed van de Europeesche ridderideeën mogelijk, maar ook in de Ier. sagen komen hofhoudingen van helden voor, die met Arthur's hof te Caerleon te vergelijken zijn. En juist uit dat hof te Caerleon heeft zich op het Vasteland de Tafelronde ontwikkeld. Geoffrey bezat ongetwijfeld veel oud Kymr. sagemateriaal, dat ons ten gevolge van de beknoptheid der oudste geschiedbronnen elders niet bewaard is. En het is zeer goed mogelijk, dat zijn berichten omtrent Arthur's prachtlievende hofhouding daarop teruggaan. En dat wordt des te waarschijnlijker, wanneer men bedenkt, dat Arthur's twist met Modred, die bij Nennius niet genoemd wordt, blijkens de Annales Cambriae zeker op een oude Kymr. traditie berust. Het schijnt dan ook niet raadzaam, Geoffrey's berichten zonder meer te verwerpen.

59. De **litteraire Kymr. bronnen** bevestigen de hier voorgestane

---

[1]) Vgl. bijv. de eindelooze tochten, die de verschillende bevolkingskolonies van Ierland volgens het Lebor Gabála moesten afleggen, voordat zij het Groene Eiland bereikten.

meening, dat er veel meer sagen omtrent Arthur in omloop waren, dan ons overgeleverd zijn. Vooreerst blijkt dat uit een geheel onhistorische, in het Latijn opgestelde en aan Caradog van Llancarvan toegeschreven *Vita Gildae.* Hier lezen wij, hoe een zekere koning Melvas de koningin Guennuuar naar Glastonia (Glastonbury) ontvoerd had, en hoe Gildas tusschenbeide kwam en aan Arthur zijn vrouw terugbezorgde. De Triaden bevatten een andere geschiedenis omtrent de koningin Gwenhwyfar: zij zou van haar zuster Gwenhwyfach (of, volgens een andere triade, van Modred) een oorveeg gekregen hebben, en dat werd de oorzaak van den slag van Camlann. Het is diep te betreuren, dat wij zulke overleveringen slechts zoo schetsmatig kennen; ze moeten in veel uitvoeriger vorm bestaan hebben [1]).

Meer waarde dan aan die Latijnsche is te hechten aan enkele litteraire Kymr. bronnen, die echter schaars vloeien. Ongetwijfeld heeft de oude poëzie veel meer sagen omtrent Arthur gekend dan wij er heden in vinden kunnen. Evenals ons slechts één schamele rest van de oude Kymr. Tristansage bewaard is, zoo lichten ons de overgeleverde gedichten slechts uiterst karig in over de Kymr. Arthursage. Intusschen is het van beteekenis, dat de oudste gedichten voor de Arthursage niet naar Wales, doch naar den Noordelijken Brittenstaat wijzen. Hetzelfde werd ook reeds omtrent de berichten van Geoffrey van Monmouth over Arthur in diens eerste periode opgemerkt en in § 35 werd erop gewezen, hoe de poëzie der Cynfeirdd in het algemeen materiaal behandelt, dat in den Noordelijken Brittenstaat thuis hoort.

Het Zwarte Boek van Carmarthen vermeldt een gevecht van Arthur bij *Minit Eidin* ('Berg van Eidin', Edinburg), en ook in een episch fragment, *Gorchan Maelderw* genaamd, dat in Strathclyde speelt, komt de naam Arthur voor. Hetzelfde boek behelst een dichterlijk gesprek tusschen Arthur en zijn deurwachter Gwewlyd Gafaelfawr, terwijl een ander gedicht Arthur en zijn vrouw Gwenhwyfar bezingt. In het Boek van Taliessin staat een toespeling op Arthur's schip Prytwen. Maar hiermede is ook alles wat de oude poëzie ons leert uitgeput.

Tot de litteraire bronnen zijn vervolgens vier verhalen uit den bundel der Mabinogion te rekenen. 'Kulhwch en Olwen', 'Peredur', 'De

---

[1]) Overigens zijn in de Latijnsche bronnen steeds nieuwe sagen aan Arthur vastgeknoopt, o.a. dat hij een broeder van Gildas gedood had en daarvoor weenend boete deed. Men moet daarom met dit soort van litteratuur voorzichtig zijn.

Jonkvrouw van de Bron', 'Geraint zoon van Erbin'. Aangezien de drie laatste onder verdenking staan van sterke Fransche invloeden te hebben ondergaan, wordt hier voorloopig alleen aan datgene herinnerd, wat in § 46 omtrent 'Kulhwch en Olwen' werd opgemerkt. Daar werd betoogd, dat dit verhaal ouder is dan Geoffrey en niet onder Romaanschen invloed staat. Wij leerden er Arthur kennen als een geducht jager te midden van zijn schare helden. Die conclusies zijn, nu wij in dit hoofdstuk in de Arthursage een oorspronkelijk Kymr. sage leerden zien, van groote waarde voor de studie dier sage. Op één punt in 'Kulhwch en Olwen' werd daar nog niet gewezen: er komt een episode in voor, waarin Arthur naar het Noorden trekt, om den vrede te bewerken tusschen Gwynn ab Nudd en Gwythyr. Ook hier dus wordt Arthur in verband gebracht met den Noordelijken Brittenstaat.

Nog één bron, van een meer historisch karakter, moet worden vermeld, en dan is het hier opgesomde Kymr. materiaal over Arthur volledig. In genealogieën van de tiende eeuw vinden wij een zekeren *Arthur mab Petr* ('zoon van Peter') vermeld. Deze was volgens die geslachtslijst een kleinzoon van Gwortepir (d.i. de in Gildas' *De Excidio Brittanniae* genoemde Vortiporius, koning van Dyfed), en een kleindochter van hem huwde in 700 met Elissa, koning van Powys. Deze Arthur, die natuurlijk met onzen sageheld niets te maken heeft, moet dus omstreeks 600 geleefd hebben. Van belang is de wetenschap, dat in dien tijd de naam in Wales bekend was.

60. Aangaande de **Kymrische Arthursage** staat thans vast wat hier volgt.

Arthur was een vorst van den Noordelijken Brittenstaat (*Geoffrey*, *Kulhwch*, *oude poëzie*), die omstreeks 500 leefde (*Ann. Cambr.*, *Nennius*). Hij streed tegen de Saksen (*Nennius*, *Geoffrey*), wien hij een zware nederlaag toebracht bij den Mons Badonis (*Nennius*, *Ann. Cambr.*, *Geoffrey*) en tegen wie hij later den slag van Camlann leverde, waarin hij zelf doodelijk gewond werd, en waarin zijn tegenstander Medraut of Modred sneuvelde (*Ann. Cambr.*, *Geoffrey*). Hij was gehuwd met Gwenhwyfar (Lat. Guanhumara, Ndl. Ginevere), de dochter van Gogrvan Gawr (*Geoffrey*, *Vita Gildae*, *Triaden*, *oude poëzie*). Bekend was hij om zijn schitterende hofhouding en de heldenschare, die hem steeds volgde en waartoe o.a. Cajus of Kei behoorde (*oude poëzie*, *Kulhwch*, *Geoffrey*). Met zijn gezellen trok hij gaarne op de jacht uit, en zijn beroemdste jacht is die op den ever Trwyth (*Nennius*, *Kulhwch*).

Het is nu de vraag, wat in dit alles historie en wat sage is. Dat een gedeelte van de op naam van Arthur staande overleveringen op werkelijke historie berust, zal niemand betwijfelen. Stellig zijn er Britsche vorsten geweest, die tegen de Saksen gestreden hebben, en de namen der slagvelden bij Minit Eidin (Edinburg), den Mons Badonis en Camlann kunnen ook heel goed authentiek zijn. De twee laatste plaatsen, moeilijk te localiseeren, zal men wel evenals de eerste in het Noorden moeten zoeken. Enkele andere der boven opgesomde elementen der Kymr. Arthursage behooren echter even stellig tot de fictie, als de strijd tegen de Saksen tot de historie. Daartoe reken ik vooral de schitterende hofhouding en de wonderbaarlijke jachtpartij op den ever Trwyth. Onzekerheid bestaat omtrent Arthur's huwelijk met Gwenhwyfar en het tegen hem door Medraut of Modred gepleegde verraad; deze bijzonderheden kunnen even goed op de historie als op de sage berusten. De voorstelling van Nennius' Historia Brittonum bewijst, dat reeds in den vroegsten tijd, waartoe wij kunnen opklimmen, werkelijkheid en fictie met elkaar waren vermengd. Ook al wil men met J. Loth gelooven, dat de toespeling op de jacht van den Twrch Trwyth eerst in de 9e eeuw in Nennius' werkje opgenomen werd, dan is dat toch nog een zeer vroege periode, waarin sage en historie reeds dooreenliepen.

Maar er is meer. Wanneer in de figuur van Arthur, gelijk wij die in onze bronnen leeren kennen, de historische bestrijder der Saksen en de „verzierde" jager van den Twrch Trwyth samengevallen zijn, dan blijft het vooralsnog de vraag, aan welken van deze beide oorspronkelijk de naam Arthur toekwam. In het oudste gedeelte van zijn geschiedwerkje, dat met zekerheid in de 7e eeuw te dateeren is, noemt Nennius ons Arthur als 'dux bellorum', die de Saksen bestreed. Stel eens, dat de naam oorspronkelijk aan den jagerhoofdman uit de sage toekwam, dan zou die ééne plaats bij Nennius al bewijzen, dat reeds in de 7e eeuw de vereeniging van historie en sage in de persoon van Arthur tot stand gekomen was. Voordat we tot de beantwoording van die vraag overgaan, moeten we het verhaal van 'Kulhwch en Olwen' nog eens nader bezien.

In dit in § 46 uitvoerig besproken vertelsel, dat ook in Ierland bekend geweest is, treedt Arthur als een groot jager op, aan het hoofd van een doorluchte heldenschare. Romaansche invloeden zijn in 'Kulhwch en Olwen' niet te bespeuren. Arthur's gezellen zijn ruwe strijders en flinke jagers, maar van een middeleeuwsch opgevat

ridderschap blijkt bij hen niets. Kei is nog niet de typische bluffer der Arthurromans, doch een eenvoudig en dapper strijder, zooals hem ook de poëzie in het Zwarte Boek kent: "als hij dronk, dronk hij tegen vier; als hij vocht, vocht hij tegen honderd". Evenmin is in de verhouding van Arthur en Gwenhwyfar, zooals de Kymr. bronnen die beschrijven, een spoor van Romaanschen invloed te ontdekken; de in het Keltisch onbekende figuur van den echtbreker Lancelot ontbreekt geheel.

Zoo bezitten wij in 'Kulhwch en Olwen' althans één uitvoerigen tekst uit de Arthursage zonder eenigen Romaanschen invloed. Bij de latere "Britsche romans" weten wij nooit, of de trekken, die ons in de Kymr. litteratuur zelf onbekend zijn, wel uit een Keltischen oorsprong mogen worden afgeleid, of dat die veeleer op niet-Keltisch materiaal, dat den Franschen dichter ter beschikking stond, zouden berusten. Maar als de historie van 'Kulhwch en Olwen' een zoo onverdachte bron is, dan krijgt het feit, dat juist hier de jagerhoofdman en niet de bestrijder der Saksen *Arthur* heet, groote beteekenis.

61. Een **vergelijking met de Iersche teksten** moet ten slotte het vraagstuk oplossen. Er werd reeds op gewezen, dat de jacht op den Twrch Trwyth in Ierland bekend was, zonder dat daar evenwel Arthur bij genoemd wordt.

Toch bestond de naam Arthur in Ierland. In *Cáin Adamnáin* ('Wet van Adamnán'), een geestelijken orderegel, komt in een lijst van persoonsnamen van het jaar 697 ook een zekere *Feredach hōa Artur* ('F. kleinzoon van A.') voor. Maar ook in de sage ontbrak de naam Arthur niet. Wij bezitten een opsomming van titels van sagen uit de 10e eeuw, waarin o.a. een *Aigidecht Artúir* ('Onthaal van Artúr') genoemd wordt. Ongelukkigerwijze is het verhaal zelf niet bewaard[1]). Wat er in het bedoelde Arthurverhaal stond, weten wij niet. Genoeg is het te kunnen vaststellen, dat in Ierland een sagefiguur Arthur bekend was. De latere Arthurballaden, die de Ier. litteratuur bewaart, zijn alle jonge vertalingen en voor ons doel waardeloos.

Wij kunnen nog verder gaan. De jagerhoofdman Arthur in 'Kulhwch

---

[1]) Het verhalentype *áigidecht* komt in Ierland meer voor. Bekend is een vertelsel *Aigidecht Aithirni,* waarin beschreven wordt, hoe zekere Amargin zijn leermeester Aithirne te gast heeft, en dezen, als hij hem verlaten wil, tot driemaal toe het vertrek onmogelijk maakt, door hem in verzen het ongunstige van het jaargetijde voor te houden.

en Olwen' vertoont een niet te miskennen gelijkenis met den Ierschen jager Finn (zie §§ 52—55). De Finnsage is in den grond een jagersage, en de Kymr. Arthursage is dat ook: de geschiedenis van de jacht op den Twrch Trwyth in 'Kulhwch en Olwen' speelt bovendien voor een groot deel in Ierland af. Arthur is volgens Geoffrey een in 't geheim door een dienaar opgevoed onecht kind zijner ouders, en hij wordt eerst koning door een bijzonder heldenfeit, n.l. het rukken van een geheimzinnig zwaard uit een steen. Zoo is Finn de na den dood zijns vaders geboren zoon van Umall, die door zijn moeder ver van de menschen opgevoed is, en die hoofd der 'Fíann' wordt, als hij Tara verdedigd heeft tegen een vijand, die er jaarlijks brand komt stichten, na alle mannen door muziek in slaap gebracht te hebben. Een sterke gelijkenis tusschen Arthur's jachtstoet, welks karakter latere schrijvers, met Geoffrey aan het hoofd, geheel zouden miskennen door er een ridderlijke Tafelronde van te maken, en de vechtende en jagende 'Fíann' van Finn is niet te loochenen. En eindelijk — en dat doet de deur dicht — wordt in een van de jachtverhalen van Finn een zekere 'Artúr zoon van den koning der Britten' genoemd, van wien een afzonderlijke jachtpartij verhaald wordt.

De Kymr. Arthursage is niet uit de Ier. Finnsage voortgekomen, maar beide staan tot elkaar in een zeker verband. Hoe dat verband op te vatten is, durf ik nog niet uitmaken. Maar dat de Britsche jagersage samenhangt met de Iersche jagersage, waarin Arthur zelfs genoemd wordt, is zeker. Dan staat het echter ook vast, dat de naam Arthur oorspronkelijk toekwam aan den jagerhoofdman, en niet aan den Britschen bestrijder der Saksen. Eerst toen de jagersage door fabulatoren in den Noordelijken Brittenstaat bewerkt was, werden die twee figuren vereenigd, en zoo kreeg de geesel der Saksen ook den naam Arthur. Dat was in de 7e eeuw reeds geschied: dat bewijst Nennius. Welke trekken precies aan beide figuren toekomen, is niet altijd uit te maken. De geschiedenis der Britsche Arthursage is vooralsnog niet in nader bijzonderheden vast te stellen dan hier geschied is.

62. De **Arthursage van het Vasteland** had verder een geheel eigen ontwikkeling, waarbij wij hier uit den aard der zaak niet kunnen stilstaan. Immers als de Arthursage eenmaal in de handen der Normandische en Fransche dichters gevallen is, worden er zoovele vreemde elementen in opgenomen, dat zij nauwelijks meer als een echte Keltische sage te beschouwen is. Het is merkwaardig, hoe

snel zich dan de bouwstof van de Arthursage over een groot gebied verspreidt. Een basrelief op de kathedraal van Modena, dat men omstreeks het midden der 12e eeuw dateert, vertoont volgens Jessie Weston reeds de helden van Arthur, behalve den niet-Keltischen Lancelot, Italiaansche documenten van de 13e eeuw bevatten reeds aan de Arthursage ontleende namen, en volgens Gervasius van Tilbury vertoonde Arthur na zijn dood zich in Sicilië. Zoo vroeg was de Britsche sage reeds in het verre Zuiden bekend.

De vraag, hoe zij van de Britsche Eilanden op het Vasteland bekend geworden is, blijft in bijzonderheden nog steeds onopgelost. De uiterste standpunten, dat in de poëtische stof van Chrestien de Troyes niets Keltisch is, en dat alles erin Keltisch is, zijn niet te verdedigen. Het eerste werd in den beginne verkondigd door Foerster, die later toch 'Bretonsche liederen' als bron van Chrestien moest aannemen, het laatste door Alfred Nutt, die zeer fantastisch te werk ging en alles uit de folklore verklaarde [1]). Dat evenwel de kern der Arthursage Keltisch is, kan men na het hier aangevoerde niet meer betwijfelen.

Er zijn verschillende pogingen gedaan om een brug tusschen de Kymrische en de Fransche litteratuur te slaan. Gaston Paris geloofde aan Kymr. liederen, die door bemiddeling der Anglonormandische litteratuur aan gene zijde van het Kanaal bekend geworden zouden zijn, en deze theorie is stellig aannemelijker dan die van Zimmer, die het bestaan eener met wonderbaarlijke elementen opgesierde Arthursage in Bretagne fingeerde: daarvan is immers geen enkel spoor aan te wijzen! Zimmer deed dat, omdat hij geen Engelsch tusschenstadium tusschen Wales en Frankrijk wilde aannemen: volgens hem hadden de Kymren en de Angelsaksen steeds in vijandschap met elkaar geleefd. Maar deze theorie is geheel onjuist. In den strijd tegen Northumbrië was Penda van Mercia de bondgenoot van Cadwallon van Noord-Wales (7e eeuw). In een charter van Eadwulf van Kent (747) teekent een Brit, Duvnuualla, met zijn naam. Charters van Æthelstan (10e eeuw) bevatten de namen van vele Britten. Asser, de levensbeschrijver van Alfred den Groote, hoorde tot de Kymren. In de grenslanden (Hereford, Montgomery, Radnor, Monmouth) vermengden zich Angelsaksische, Kymrische en weldra ook Norman-

[1]) Toch zal wellicht op den duur de studie der Kelt. hagiographie bewijzen, dat allerlei motieven in de continentale Arthurlitteratuur van oorsprong Keltisch zijn, die wij daar thans niet voor aanzien.

dische elementen. Vooral was dat het geval — wij wezen er reeds op naar aanleiding van de Tristansage — in Cornwall. Het is de groote verdienste van J. Loth op dit alles gewezen te hebben. Bovendien toont Loth aan, dat de Fransche dichters geschreven bronnen voor zich hebben gehad, anders toch ware uit den Kymr. naam *Caradoc Breich-Bras* ('C. Dik-arm') bij Chrestien nooit gegroeid *Caradoc Brie-Bras*, want het Kymr. *Breich-Bras* werd stellig met verzachte *b*'s uitgesproken: *Vreich-Vras*.

Alle waarschijnlijkheid spreekt er dan ook voor, dat de Kymr. sagen bij de gemengde bevolking der grenslanden en van Cornwall terechtgekomen zijn, dat er naast de Keltische ook Anglonormandische bewerkingen zijn ontstaan, en dat die de bronnen van Chrestien e.a. geworden zijn. Maar verder op deze vraag ingaande, zouden wij te ver buiten de Keltische litteratuur terecht komen. Vgl. § 48.

63. De **drie Arthurromans in den bundel der Mabinogion** — ziedaar het laatste hoofdprobleem der Kymr. letterkunde. Naast 'Kulhwch en Olwen' staan in de Mabinogion nog drie Arthurverhalen: *Peredur ab Efrawc*, *De Jonkvrouw van de Bron* (of *Owain en Lluned*) en *Geraint ab Erbin*.

De eerste vraag, die zich naar aanleiding daarvan voordoet, is die naar hun verhouding tot de Fransche bewerkingen van dezelfde stof: Perceval, Yvain, Erec. Het is onmogelijk, dat de Kymr. verhalen vertalingen van de Fransche romans zouden zijn, want in enkele gevallen zijn ze juister ingelicht. Chrestien heeft bovendien veel meer episoden en hoofsche scènes, die de op ridderlijke tooneelen verzotte schrijvers dezer Kymr. verhalen zeker zouden hebben overgenomen. Ook is de geographie van Wales bij hen nauwkeuriger; Chrestien verwart b.v. de twee steden met den naam Caerleon door Arthur te laten wonen in Chester (d.i. Caerleon aan de Dee) terwijl het Kymr. hier nog Caerleon aan de Usk heeft.

Omgekeerd echter is het ook niet wel denkbaar, dat Chrestien zijn stof aan de verhalen uit de Mabinogion ontleend zou hebben, die dan in dat geval echt Keltisch zouden zijn. Want de drie Kymr. Arthurverhalen zitten vol van beschrijvingen der hoofsche ridderzeden en wapenen, hetgeen in geen enkelen zuiver Keltischen tekst voorkomt. 'Owain en Lluned' bevat zelfs het bastaardwoord *twrneimeint* ('tournooi'). Ook is de geographie van Wales, ofschoon juister dan bij Chrestien, hier veel vager dan in de echte Kymr. Mabinogion.

Zoo blijft er slechts de mogelijkheid over, dat de drie Kymr. Arthur-

romans met die van Chrestien op een gemeenschappelijke bron teruggaan. Blijkens de invloeden van de cosmopolitische ridderlitteratuur op de drie Kymr. Arthurromans is die bron niet Keltisch geweest. Veeleer vertegenwoordigde zij een in Cornwallis of elders ontstaan tusschenstadium in den Anglonormandischen tongval. Daaruit zijn dan zoowel Chrestien's romans als de drie hier besproken Kymr. verhalen voortgekomen.

'Peredur', 'De Jonkvrouw van de Bron', en 'Geraint zoon van Erbin' zijn dus vertalingen van Anglonormandische origineelen. Maar is de stof dan toch Keltisch? In dat geval zou zij drie stadia hebben doorloopen, voordat de ons bekende teksten eruit ontstaan konden: een oorspronkelijken Kymr. vorm (een gedicht?), een Anglonormandische bewerking en weer een Kymr. vertaling daarvan.

Dat nu de stof Kymr. is, lijdt geen twijfel. Want op allerlei personen uit onze verhalen vinden wij toespelingen bij Kymr. dichters.

Wat *Peredur* betreft, in het gedicht op den Slag van Catraeth (vgl. § 35) komt een zekere *Peredur Arveu-dur* ('P. met de harde Wapenen') voor, zoon van Eliffer Gosgordvawr. Volgens de Ann. Cambr. overleed deze, evenals zijn broer Gwrci, in 580. In de Britsche legenden was Peredur als genezer van een zieken koning bekend (vgl. Perceval): in het Zwarte Boek heet hij *penwetig* d.i. *penfeddyg* ('eerste geneesheer'). Verder zijn verschillende motieven in dit verhaal zeker Keltisch, zooals de witte en zwarte schapen, de drie kleuren die Peredur voor zijn geliefde verlangt (zie § 42), en het van zelf spelende schaakspel, dat ook bij Nennius in de Mirabilia Brittanniae genoemd wordt.

In de '*Jonkvrouw van de Bron*' is de hoofdpersoon Owein ab Uryen, die volgens den bard Taliessin koning Ida Fflamddwyn ('I. de Fakkeldrager') van Northumbrië doodde. Zijn vader Uryen was koning van Rheged, in Noord-Brittannië, en ook deze streed in de 6e eeuw tegen Northumbrië. De personen van het verhaal zijn dus historisch en voeren ons naar de 6e eeuw, het Kymr. heldentijdvak. En ook hier zijn de motieven Keltisch, zooals bijv. het hoofdmotief bewijst: immers de betooverde bron met een drinkschaal erbij is ook in het Mabinogi van Manawyddan bekend.

Geraint ab Erbin voert naar een latere periode. Er is een Gereint, koning der Britten, die tegen Ine van Wessex vocht († 710); hij was koning van Dumnonia (Devon) en volgens Beda richtte Aldhelm, bisschop van Shirdun, in 710 een brief tot hem over de paasch-

viering en de Britsche ketterijen. Ook de Gereint van het Mabinogi is koning van Devon en Cornwallis, zooals uit een gedicht in het Zwarte Boek blijkt. Een andere persoon uit het verhaal is Gwallawc ab Lleenawc, aan wien het Zwarte Boek een gedicht wijdt, en dien ook Taliessin en Llywarch Hên noemen; hij vocht tegen de opvolgers van Ida. Ondanks den Keltischen oorsprong schijnen hier dus uiteenloopende perioden dooreengehaspeld te zijn.

De hier aangehaalde punten zijn niet talrijk, doch hebben volle bewijskracht. Door den vreemden bolster treedt de Keltische kern telkens te voorschijn. Zoo blijken ten slotte ook de drie Arthurromans der Mabinogion hun waarde te hebben als bronnen der Kymr. sage. Maar het zijn bronnen, die men voorzichtig gebruiken moet, want ze hebben reeds een behandeling naar het vaste recept der internationale Arthurlitteratuur ondergaan. Juist daardoor echter leveren zij een typisch beeld van de cosmopolitische geestesgesteldheid der Kymren in de Middeleeuwen: zij bewaarden hun nationale overleveringen liever onder het vernis eener vreemde riddercultuur dan in den vorm, waarin zij haar van de vaderen hadden ontvangen.

LITTERATUUROPGAVE.

R. C. = Revue celtique; C. Z. = Zeitschrift für celtische Philologie; Er. = Eriu (Dublin 1904 vgg.); C. R. = Celtic Review; Ir. T. = Irische Tekste (Leipzig 1880—1905); I. T. S. = Irish Texts Society.

1, 2 vgg. Over de Kelt. Oudheid in het algemeen: Georges Dottin *Manuel pour servir à l'étude de l'Antiquité celtique* Par. 1906. — Over de geschiedenis der Kelt. talen en haar letterkunde: H. Zimmer e.a., *Die keltischen Sprachen und Literaturen* (Die Kultur der Gegenwart I, XI 1) Berl. en Leipz. 1909. — Alle Oudkelt. plaatsnamen enz. bij A. Holder *Altkelt. Sprachschatz* Leipz. 1896 vgg.

3. John Rhys en D. Brynmor Jones *The Welsh People* Lond. 1906. Ch. I. — H. Zimmer *Auf welchem Wege kamen die Goidelen vom Kontinent nach Irland?* Abh. d. Kgl. Pr. Ak. d. Wiss. Berl. 1912.

4. H. Zimmer *Das Mutterrecht der Pikten* Zeitsch. d. Savigny-Stiftung Rom. Abth. XV 1894, 209 vgg. — E. Windisch *Das Kelt. Brittannien bis zu Kaiser Arthur* Abh. d. phil.-hist. Klasse d. kgl. sächs. Ges. d. Wiss. XXIX no. 6 Leipz. 1912, 32 vgg., 212. — E. W. B. Nicholson *The language of the continental Picts* C. Z. III, 308 vgg. — James Ferguson *The Pictish Race and Kingdom* C. R. VII, 18 vgg. — J. Rhys *The Inscriptions and Language of the Northern Picts.*

5. J. Rhys *Celtae and Galli* Proc. Brit. Ac. 1905.

6. G. Dottin *Manuel enz.*

7. Rhys en Br. Jones *The Welsh People.* — Windisch *Das Kelt. Brittannien enz.* Edw. Anwyl *Wales and the Britons of the North* C. R. IV, 125 vgg. — J. Loth *L'émigration bretonne en Armorique du 5e au 7e siècle* Par. 1883. — William Edwards *The Settlement of Brittanny* Y Cymmrodor XI, 61 vgg. — J. Rhys *Celtic Britain* Lond. 1904.

8. Douglas Hyde *A literary History of Ireland from earliest times to the present day* Lond. 1899. — P. W. Joyce *A smaller social history of Ancient Ireland* (verkorte uitg. van de *Social History* in 2 dln.) Dubl. 1906. — Eugene O'Curry *On the Manners and Customs of the ancient Irish* Lond. 1873.

9. K. Meyer *Learning in Ireland in the fifth century and the transmission of letters* Dubl. 1913. — Dez. *Gauls in Ireland* Er. IV, 208 vgg. — H. Zimmer *Über direkte Handelsverbindungen Westgalliens mit Irland im Altertum und frühen Mittelalter* Sitzungsber. d. kgl. pr. Ak. d. Wiss. Berl. 1909. — Dez. *Üb. die Bedeutung des irischen Elements für die ma. Kultur* Preuss. Jahrbücher LIX, 27 vgg. (1887).

10. V. Tourneur *Esquisse d'une histoire des études celtiques* Luik 1905. — Verdere litt. in den tekst genoemd.

11. De getallen zijn ontleend aan Zimmer *Die Kelt. Sprachen u. Literaturen* en aan Rhys en Br. Jones *The Welsh People.*

12. Voor het Kelt. in het algemeen: Kaspar Zeuss *Grammatica Celtica* Leipz. 1853 (2e uitg. 1871). — Holger Pedersen *Vergl. Gramm. der Kelt. Sprachen* Heidelb. 1908—'13.

Oudiersch: J. Vendryes *Grammaire du Vieil-Irlandais* Par. 1908. — R. Thurneysen *Handbuch des Alt-Irischen* Heidelberg 1909. — J. Pokorny *A concise Old Irish grammar and reader* Lond. 1914. Voor beginners zijn bijzonder aan te

bevelen: John Strachan *Old-Irish Paradigms* (Dubl. 1905), *Selections from the Old-Irish glosses* (ald. 1904), *Stories from the Táin* (ald. 1908).

Middeliersch: Georges Dottin *Grammaire du Moyen-Irlandais* Par. 1913.

Nieuwiersch: Eug. O'Curry *Simple lessons in Irish* Dubl. 1904. — The Christian Brothers *Graiméar na Gaedhilge* Dubl. 1906.

Middelkymr.: J. Strachan *Introduction to Early Welsh* Manchester 1909. — J. Morris Jones *Welsh Grammar, historical and comparative* Oxford 1913.

Nieuwkymr.: Th. Rowland *A grammar of the Welsh language* Wrexham.

Cornisch: H. Jenner *A handbook of the Corn. language* Lond. 1904.

Bretonsch: E. Ernault *Petite gramm. bretonne* Saint-Brieuc 1897.

13. Over het Gall. zie Holder *Alt-Keltischer Sprachschatz* en Dottin *Manuel enz.* — Thurneysen *Der Kalender von Coligny* C. Z. II, 523-'44. — Zimmer *Endlichers Glossar, ein galloroman. Denkmal des 5 Jh.* K. Z. XXXII, 230 vgg. — John Rhys *The Celtic Inscriptions of France and Italy* (Proc. Brit. Ac. II) Lond. 1907.

14. De O.ier. glossen zijn verzameld door Whitley Stokes en John Strachan *Thesaurus Palaeohibernicus* 2dln. Cambridge 1901—'03 (supplement Halle 1910). O.ier. poëzie in verschillende uitgaven, vooral van K. Meyer, vgl. litt. bij § 29.

M.ier. teksten in uitgaven als Windisch' *Irische Tekste* (Leipz. 1880—1905), de uitgaven der *Ir. Texts Soc.*, *Todd Lectures Series* enz. en vooral in de tijdschriften R. C., C. Z., Er. Vgl. litt. bij §§ 18—31.

15. O.kymr glossen bij J. Loth *Vocabulaire vieux-breton* Par. 1884. — H. Bradshaw *Collected papers* 1889, bl. 278—'85, 452—'88. — J. Rhys R. C. I, 346 vgg. — Wh. Stokes R. C. IV, 324 vgg. — Lindsay C. Z. I, 26 vgg. — Thurneysen C. Z. II, 83 vgg.

M.kymr. zie litt. bij §§ 35—48.

18. Volledig ingelicht over alle tot 1913 in zake Ier. taal- en letterkunde verschenen boeken en artikelen wordt men door R. I. Best *Bibliography of Irish Philology and of Printed Irish Literature* Dubl. 1913. Aanvullingen zullen in Eriu verschijnen.

Over de geletterde standen der Kelten: Joyce *A Social history enz.*, *Manuel enz.*, O'Curry *On the Manners enz.* en vooral — evenals over de Kelt. litteratuur in het algemeen — H. d'Arbois de Jubainville *Cours de littérature celtique* Par. 1883 — 1902 (12 dln.)

19. H. d'Arbois de Jubainville *Essai d'un catalogue de la littérature épique de l'Irlande* Par. 1883. — Wh. Stokes *Prose-tales in the Rennes Dindsenchas*, R. C. XV, XVI. — Edw. Gwynn *The Metrical Dindsenchas* 3 dln Dubl. 1903—'13. — A. G. van Hamel *On Lebor Gabála* C. Z. X, 97—197. — Wh. Stokes *The second battle of Moytura* R. C. XII, 52 vgg. — J. Fraser *The First battle of Moytura* Er. VIII, 1 vgg. — H. d'Arbois de Jubainville *Le cycle mythologique irlandais et la mythologie celtique* Par. 1884.

21. John Mac Neill *Relations of the Ulster Epic to history* New Irel. Rev. XXVI. — El. Hull *The Cuchullinn Saga in Irish literature* Lond. 1898 (geeft een goed overzicht; de verhalen zijn gekuischt). — R. Thurneysen, *Sagen aus dem alten Irland* Berl. 1901.

22. K. Meyer *Tochmarc Emire* R.C. XI, 434 en C.Z. III, 229. — Thurneysen, Hessen en O'Nolan *Zu Tochmarc Emire* C.Z. VIII. 498. — Windisch *Scél Mucci Maic Dáthó* Ir. T. I, 93.

23. R. Thurneysen *Zu ir. Hss. und Litteraturdenkmälern* I, 31 vgg., (Abh. d.

kgl. Ges. d. Wiss. zu Göttingen) Berl. 1912. — Dez. *Die Sage von Cúrói* C.Z. IX, 189 vgg. — J. Baudiš *Cúrói and Cúchulinn* Er. VII 200 vgg.

24. Uitgaven en vertalingen: E. Windisch *Die altirische Heldensage Táin Bó Cualnge nach dem Buch von Leinster, in Text u. Uebersetzung* Leipz. 1905. — H. d'Arbois de Jubainville *Táin Bó Cúalnge. Enlèvement des vaches de Cooley. La plus ancienne épopée de l'Europe occidentale.* Traduction par H. d'A. de J. Par. 1909 vgg. — L. Winifred Faraday *The Cattle Raid of Cualnge. An old Irish prose-epic, translated for the first time from Leabhar na hUidhri and the Yellow Book of Lecan* Lond. 1904. — Variante teksten: C.Z. IX, 121 (Windisch); Suppl. to Er. I—III, VI (Strachan en O'Keeffe); C.Z. VIII. 525 (Thurneysen), R.C. X, 330, XI, 23—32, 318—'43, XIV, 254, XV, 62—78, 198—208 (Nettlau).

25. R. Thurneysen *Die Überlieferung der Táin Bó Cúailgne,* C.Z. IX, 418 vgg.

26. Zelfs El. Hull *The Cuchullinn Saga* ontwerpt nog een zonnemythologie met Cúchullin als centrum. — Karakteristiek der Ier. sage bij O'Curry *On the manners and customs* en bij d'Arbois de J. *Cours de lit. celt.*

28. Zie litt. bij §§ 24, 25.

29. O.ier.glossen uitgegeven in *Thesaurus Palaeohibernicus* (zie § 14). — H. Zimmer *Keltische Kirche in Brit. und Irland* (A. Haucks Realencyklopädie f. prot. Theol. u. Kirche X, 204—'43) 1901. — H. Zimmer *Pelagius in Irland* 1901. — R. L. Ramsay *Theodore of Mopsuestia in England and Ireland* C.Z. VIII, 452 vgg. — Liber Hymnorum in *Thes. Pal.* en bij Windisch Ir. T. I (1880). — Kuno Meyer *Über die älteste irische Dichtung* (Abh. d. kgl. preuss. Ak. d. Wiss.) Berl. 1913, '14. — Dez. *A primer of Irish metrics* Dubl. 1909. — R. Thurneysen *Mittelirische Verslehren* Ir. I. III (1891).

30. H. Zimmer *Kelt. Kirche enz.* — Ch. Plummer. *Vitae Sanctorum Hiberniae,* 2 dln., Oxf. 1910. — Wh. Stokes *The Tripartite Life of Patrick* Lond. 1887. — Dez. *Lives of Saints from the Book of Lismore* Oxf. 1890. — V. H. Friedel en K. Meyer *La vision de Tondale* Par. 1907. — Wh. Stokes *The Martyrology of Oengus the Culdee* Lond. 1905. — Dez. *Saltair na Rann* Oxf. 1883.

31. Wh. Stokes *The Annals of Tigernach* R.C. XVII. — W. M. Hennessy and B. Mac Carthy *The Annals of Ulster* Dubl. 1887—1901. — J. Mac Neill *The Authorship and Structure of the 'Annals of Tigernach'* Er. VII, 30—113. — J. O'Donovan *The Annals of the Kingdom of Ireland* (= Annals of the Four Masters) Dubl. 1848—'51. — J. Todd *The war of the Gaedhil with the Gaill* Lond. 1867. — *Ancient Laws of Ireland* Dubl. 1865—1901 (6 dln.).

32. D. Hyde *Lovesongs of Connacht* Dubl. 1893.

33. Algemeene werken over Kymr. litteratuur: Thomas Stephens *The literature of the Kymry during the XII and two succeeding centuries* Lond. 1849, 1876. — J. C. Morrice *A Manual of Welsh literature* Bangor 1909. — William Rowland *Cambrian Bibliography* 1546—1800 Llanidloes 1869. — J. Gwenogfryn Evans *Report on Manuscripts in the Welsh language* Lond. 1898—1902. — Edw. Lhuyd *Archaeologia Britannica* Oxf. 1707. — Ontzaglijk veel oude poëzie vindt men bijeen in *The Myvyrian Archaiology of Wales, collected out of ancient manuscripts,* 3 dln., Lond. 1801—'07, nieuw uitgegeven Denbigh 1870.

35. W. F. Skene *The Four ancient Books of Wales containing the Cymric poems attributed to the Bards of the sixth century* 2 dln., Edinb. 1868. — Thomas

Stephens *The Gododin of Aneurin Gwawdrydd ed. Th. Powell* Lond. 1888. — J. Gwen. Evans *The Black Book of Carmarthen* (facsim.) Pwllheli 1906. — Edw. Anwyl *The Book of Aneurin* (met vertaling) Transactions of the Hon. Society of Cymmrodorion 1909—'10. — J. Loth *Remarques sur les vieux poèmes historiques gallois* R. C. XXI, 28 vgg. — Dez. *Remarques aux Four ancient Books of Wales* R. C. XXI, 328 vgg.

36. Aneurin Owen *Ancient laws and institutes of Wales* 1841. — A. W. Wade-Evans *Welsh Medieval Law* Oxf. 1909. — Arthur Hughes *Gemau'r Gogynfeirdd* Pwllheli 1910. — *Myvyrian Archaiology.* — J. Loth *La principale source des poèmes des XII—XIVes siècles dans la Myvyrian Arch. of Wales* R. C. XXIV, 13 vgg. — Edw. Anwyl *The poetry of the Gogynfeirdd from the Myvyrian Arch.* Denbigh 1909.

37 *Barddoniaeth Dafydd ab Gwilym,* o gryngoad Owen Jones a William Owen, Lond. 1789, 1873. — Owen M. Edwards *Gwaith Dafydd ab Gwilym* Llanuwchllyn 1901. — Artikelen over Dafydd ab Gwilym door L. C. Stern C. Z. V, 187, 416, VI, 228, VII, 1.

38. Arthur Hughes *Cywyddau Cymru* Bangor 1908. — Cynddelw (Rob. Ellis) *Gorchestion Beirdd Cymru* Carnarvon 1873. — Ch. Ashton *Gweithiau Iolo Goch* Croesoswallt 1893. — L. C. Stern *Iolo Goch* C. Z. II, 160 vgg. — *The poem by Iolo Goch on Owain Glyndwr's Palace of Sycharth* Y. Cymmr. V, 261 vgg. — W. J. Gruffydd *Iolo Goch's „I Owain Glynddwr ar ddifancoll"* Y Cymmr. XXI, 105 vgg. — Goronwy Owen *The poetical works with his life and correspondence* ed. Robert Jones Lond. 1876.

39. G. Dottin *Manuel enz.* bl. 264 vgg. — J. Loth *La métrique galloise* 2 dln. Par. 1900—'02. — J. Glyn Davies *Welsh Metrics* vol. I pt. I Lond. 1911.

40. Rhys en Brynmor Jones *The Welsh people* bl. 516 vgg. — J. Morris Jones in *Cymru* X (1896).

41. J. Rhys and J. Gwen. Evans *The Text of the Bruts from the Red Book of Hergest* Oxf. 1890. — Dez. *The Text of the Mabinogion and other Welsh Tales from the Red Book of Hergest.* Oxf. 1887 (eerste uitg. van Lady Charl. Guest met Eng. vertalling 1838—'49). — J. Loth *Les Mabinogion du Livre Rouge de Hergest* 2 dln. Par. 1913. — J. Gwen. Evans *The White Book Mabinogion* Pwllheli 1907. — J. Loth *Contributions à l'Etude de la Table Ronde* Par. 1912 (dit boekje is voor Hst. VI en VIII van het grootste belang).

42. H. Zimmer *Keltische Studien* II bl. 200 (Berl. 1884). — J. Loth *Rapprochement entre l'Epopée irlandaise et les traditions galloises* R. C. XI, 345 vgg. — J. L. Weston *The Legend of Sir Gawain* bl. 28 vgg. (mislukte poging om Walewein met Cúchulinn gelijk te stellen).

43. San Marte *Gottfried's von Monmouth Historia Regum Britanniae* Halle 1854. — J. Loth *Les Mabinogion enz.*

45. Edw. Anwyl *The Four branches of the Mabinogi* C. Z. I, 277 vgg., II, 124 vgg., III, 123 vgg.

46. J. Loth *Contributions enz.* bl. 37 vgg.

48. J. Loth *Contributions enz.* bl. 60 vgg. — G. Schoepperle *Tristan and Isolt, A study of the source of the romance* 2 vol. Frankf. en Lond. 1913.

49. R. Macfarlan *The Poems of Ossian, in the original Gaelic, with a literal translation into Latin* 3 dln. Lond. 1807.

50. Magnus Maclean *The literature of the Highlands* Glasgow 1904. — *The Dean of Lismore's Book*, a selection of ancient Gaelic Poetry from a Ms. collection made by Sir James Macgregor, edited by Th. Maclauchlann, Edinb. 1862. — J. F. Campbell *Leabhar na Feinne*, *Heroic Caelic Ballads* Lond. 1872. — L. C. Stern *Die Ossianischen Heldenlieder* Zeitschr. f. vergl. Literarurgeschichte N. F. VIII, 51 vgg., 143 vgg. (1895). — John Mac Neill *Duanaire Finn* I. T. S. vol. VII Lond. 1908.

52. K. Meyer *Find Mac Umaill* R.C. 1911, 391 vgg. — H. Zimmer *Kelt. Beiträge* III. *Weitere nordgerm. Einflüsse in der ältesten Überlieferung der ir. Heldensage* Z. f. deutsches Altertum XXXV, 1 vgg. — J. Mac Neill *Duanaire Finn* Introd. — K. Meyer *Fianaigecht, being a collection of hitherto unedited Ir. poems and tales relating to Finn and his Fiana* Dubl. 1910. — Dez. *Macgnimartha Find, The Youthful Exploits of Finn* R.C. V, 195 vgg. — Wh. Stokes *Acallamh na Senórach* Ir. T. IV, 1 Leipz. 1900. — S. H. O'Grady *The Colloquy of the Ancients* Silva Gadelica I, II, with translation and notes 1892.

53. Zie litt. bij § 52. — Micheál Coimín *Laoidh Oisín ar Thír na n-Og* Dubl. 1880. Een vertaling van dit gedicht bij P. W. Joyce *Old Celtic Romances* 2nd. ed. Dubl. 1894.

55. *Tóruigheacht Dhiarmuda agus Ghráinne, or The pursuit after Diarmuid and Grainne* 2 dln. Dubl. 1880, '81 (met vertaling). Ook een vertaling bij P. W. Joyce *Old Celtic Romances.*

57. Uitgaven van Gildas' *De Exidio Brit.* en Nennius' *Hist. Brittonum* door Mommsen Mon. Germ. Hist. Auct. Ant. XIII Berl. 1894. — Zimmer *Nennius Vindicatus* Berl. 1893. Vgl. hierover Thurneysen Z. f. deutsche Phil. XXVIII, 80 vgg. — L. Duchesne *Nennius* R.C. XV, 174 vgg. — *Annales Cambriae* ed. Eg. Phillimore, Y Cymmrodor IX, 152 vgg. — A. W. Wade-Evans *The historical Arthur* Y Cymmr. XXII, 125 vgg.

58. Zie litt. bij § 43. — H. Zimmer *Bretonische Elemente in der Arthursage des Gottfried van Monmouth* Z. f. franz. Sprache und Litt. XIII. Vgl. hierover J. Loth *Des principales théories sur l'origine des romans arthuriens* R.C. XIII, 475 vgg.

59. *Vita Gildae* Mon. Germ. Hist. Auct. Ant. XIII, 105 vgg. — J. Loth *Les Mabinogion enz.* (zie § 41). Zie verder litt. bij § 35.

60. J. Loth *Contributions* enz. bl. 37 vgg.

61. K. Meyer *Eine verschollene Artursage* Festschrift für Ernst Windisch. Nicht im Handel 1913. — Dez. *The Guesting of Athirne* Er VII, 1 vgg.

62. J. L. Weston *Lancelot du Lac* Lond. 1901, bl. 4 vgg. — H. Zimmer in W. Förster's uitgave van Chrestien de Troyes dl. IV (*Der Karrenritter und das Wilhelmsleben*). bl. XCIX - CLII Halle 1899. — G. Paris *Histoire litt. de la France* XXX. — A. Nutt *Studies on the Legend of the Holy Grail* Lond. 1888. — J. Loth *Contributions enz.* bl. 60 vgg.

63. Rudolf Zenker *Zur Mabinogionfrage* Halle 1912. — J. Loth *Les Breiz et Peredur enfants* R. C. XXVII, 343 vgg. — Mary Rh. Williams *Essai sur la composition du roman gallois de Peredur* Par. 1910. — Zimmer-Förster *Der Karrenritter.* — Arthur C. L. Brown *On the independent character of the Welsh Owain* Romanic Review III, 143 vgg. (1912). — Richard Edens *Erec-Geraint* Rostock 1910.